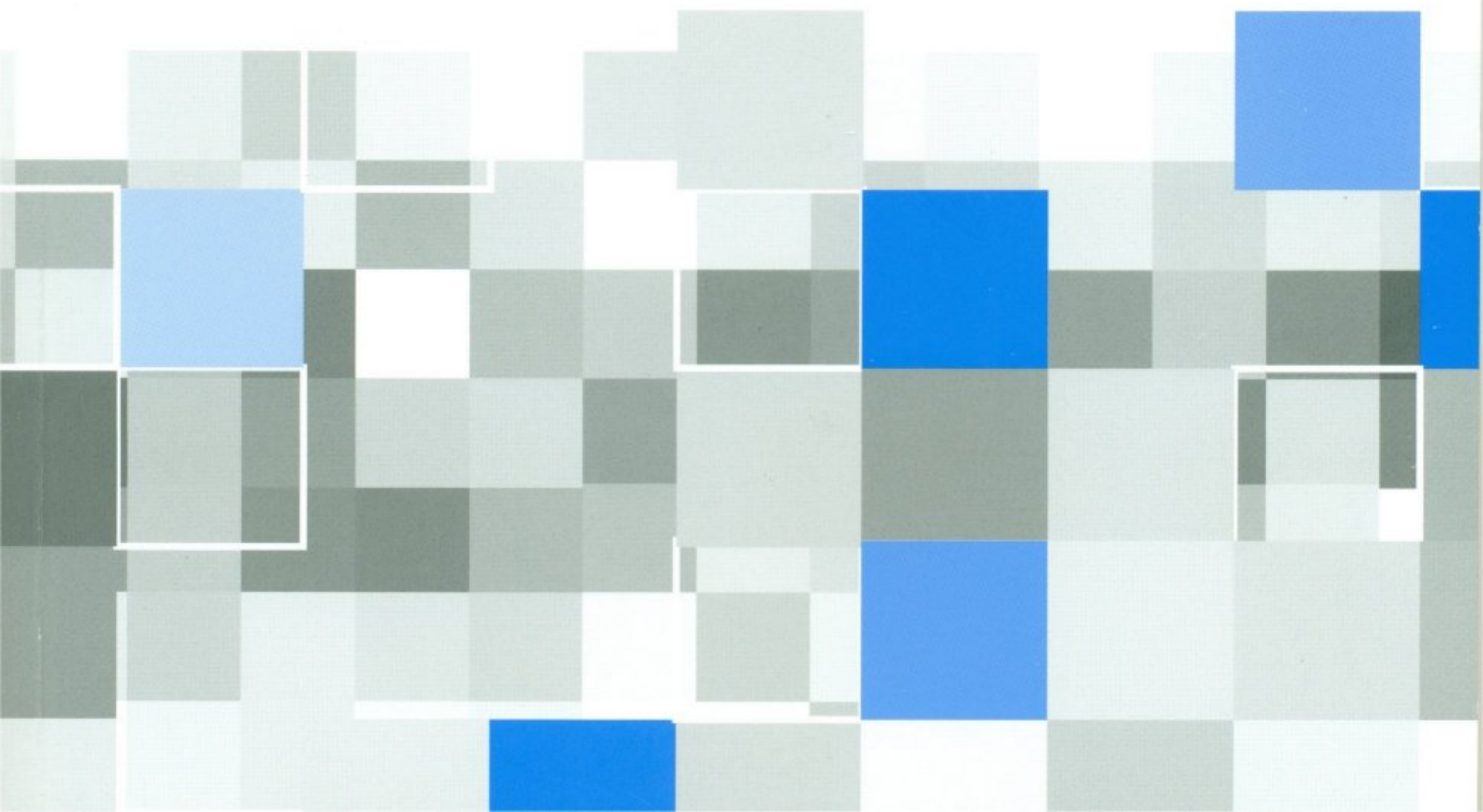

2014-11
LII. évfolyam

Életünk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

TARTALOM

TORNAI JÓZSEF ■ versei / 1

MISKOLCZY AMBRUS ■ Emil Cioran útja a gyermekkori paradicsomból
„A kétségbeesés csúcsai” felé / 4

CSIKÓS ATTILA ■ A napon sütkérező hal (regényrészletek) / 19

CZAKÓ GÁBOR ■ A megújuló magyar őstörténet-kutatás reményéről / 32

AGÓCS SÁNDOR ■ versei / 36

CSÁK GYULA ■ Háttér (önéletrajzi részlet 21.) / 39

LUZSICZA ISTVÁN ■ versei / 56

M. LEZSÁK GABRIELLA ■ László Gyula életműve egy évforduló apropóján / 57

FALUDI ÁDÁM ■ Melák nője / 75

SZŐCS GÉZA ■ Polgár Csaba katyni emlékleple / 83

TORNAI JÓZSEF

Egyszer biztos

Egy titán-fenyőt meghagyott a favágó,
talán mert azt hitte, az önmaga,
az idők tűz-tombolását kiálló
megmaradás nyílt szimbóluma.

De körülöttem is itt a halál-erdő,
népirtott fák sirámos sörény-ligete,
egytorony-egyedül maradok meg a kísértő
fatársak között, kik már elaludtak a sors-mögöttibe.

Várni az utolsó fa kidőltét, meddig, hogyan?
Elaludni szép, de még szebb éj-esélytelenül
is fölétápázkodni reggel, ahogy harsog a helyi folyam,
rajta az elfeledett levél száraz lelke ül.

Hozzátok kiáltok, mindenek, nem bújhattok el
a keletkezés fátylaiba pusztulásom elől.
Megyek, megyek, mind messzebb búcsúm könnyeivel,
majd egyszer biztos a vadonnal együtt magasodva föl.

Állat? Vadállat!

Állat?

Nem, vadállat!

Rakétáitól térdelnek földre a házak.

Ha más hit gyümölcse vagy,

néped más nyelven helyesel, tagad,

mint ő,

nincs jogod saját hazádban szántani,

aratni, ahogy szoktál,

őseid dobját pergetni,

fajtád bölcsőjében ringatni csecsemőd,

lelőnek, ha nem te lősz előbb,

fegyvergyárai is ontják repülőiket, tankjaikat.

Megvásárolnak vagy kiröhögnek,

hisz te még mindig azt hiszed,

történelmünk mindig előbbre megy,

pedig az évezredek összehalmozta gazság

egyre igazabbá teszi a homo sapiensi masszát,

így készül most elpusztítani

egymást és az őserdőket, vizeket,

és a cápák

uszonyait levágják,

levesnek nincs különb.

Holnaputánra szülőméhed lesz a csönd.

Állat?

Nem, vadállat!

Én nem tudok hamos igéket költeni:

a XXI. század nem tárgyal, de tömegtemetőket ás,

a bűnt mint jogos önállóságot

letagadja. Nincs, aki cáfol. Hazugságok

híznak, és önigazolások.

A gyöngébbet a legnagyobb vadak

roppantva tapossák el, mint a csigák

vékony héját.

Ezüstcsíkok a járdán és a lépcsőn:

ennyi nyoma marad a mi éljenezve várt

civilizációnknak. A bűnösök helyet cserélnek

a bírakkal.

Látom, ahogy a dögkeselyűk raja

bomlott szarvasbikát fal.

Föld, tenger, ég testvér-himnusza ma

gyászszalagos ének.

Hármas oltár

I.

Egy szép őszi éj után
égető vékonyommal
s csodálkozva, hogy a Nap kelet helyett
éppen most dél felől ébred,
onnan sugárporoz be fiatal, öreget,
én meg a vénségemmel együtt
köhögök, összehúzó magamon kabátom,
míg fehér lesz hajam, csontom,
ahogy föltarajlik a hó dicsősége a sírhanton.

2.

Egyik tükör képe a másik tükörben,
a másik tüköré a harmadikban,
a harmadiké már a negyedikben,
a negyediké pontosan az ötödikben,
véges és végtelen a tükrök száma,
végtelen és véges tömegű tükörkép
szépségben és undorban, élőben
és élettelenben: tükrök tükre
vagy te meg a világ, hiszed, vagy nem.

3.

Agyunk a nagy kérdést úgy válaszolta meg,
mivel nem tudta, minek vannak a mindenek,
hogy álmódott magának egy teremtet,
ki alkot csillag-rejtélyt, folyót, vadat, erdőt,
benne az embert, a legtorzabb, legesendőbb
lényt, ki romlik s újjátestesül,
és kitalálja azt is, ami semmi, pára,
így lel babért a nemlét homlokára.

MISKOLCZY AMBRUS

Emil Cioran útja a gyermekkori paradicsomból „A kétségbeesés csúcsai” felé

Cioran (1911–1995) már jó másfél évtizede divatba jött. Mítosza van. Ennek ápolására is kitalálta a *Privatdenker* önminősítést. Valóban rendhagyó jelenség. Sok példa akad arra, hogy valaki nem anyanyelvén tesz szert világhírré az írástudók világában. Viszont olyan esetről nem tudni, hogy valaki anyanyelvét szenvedélyesen és látványosan megtagadja. Márpedig Emil Cioran ezt tette. 1947-től 1989 decemberéig – tüntetően – nem volt hajlandó románul beszélni, csak bizalmas körben, franciául írt, haza is, testvérének, barátainak – bár románul is olvasott; miközben hazátlannak minősítette magát. Élete jól szerkesztett forgatókönyvnek tűnik, a színeváltozások egymást követik. Spontán lázadás a világ ellen, majd fasisztoid politikai elkötelezettség vállalása, végül annak megtagadása, közben állandó perlekedés Istennel, akiben nem hitt. Úgy poétizálta át az uralkodó rossz közérzetet, hogy kicsit mindenki magára ismerhet benne, vagy legalább egyfajta empatikus borzongással olvashatja gyilkos – embert és korát kárhoztató – megnyilvánulásait. A gnózis híveinek tetszhet az, ahogy a fizikai és testi világot a rossz isten művének minősíti, a buddhisták csodálhatják a buddhizmussal szembeni empátiáját, az öngyűlölők az öngyűlölet átesztétizálását, meghasonlott egyetemi emberek azt a kijelentést, hogy „az egyetem imbecillisek kloákája – az egész világon”.¹ Öngyilkosjelölteket halálkultuszával gyógyított ki szándékukból. Mitterrand, a köztársasági elnök is kereste a találkozást vele, amit mogorván hártott el, viszont látogatóival, akik műve iránt érdeklődtek, kifejezetten szívélyes volt. Első román műve „A kétségbeesés csúcsain” 1934-ben jelent meg, aztán 1949-ben első francia művével, *A bomlás kézikönyvével* elindult a népszerűség csúcsai felé. Meg is érkezett. 1995-ben a Gallimard Kiadó majdnem kétezer oldalas kötetbe foglalta Cioran öt ifjúkori román és tíz francia könyvét.² Aztán Cioran bekerült a klasszikusok sorozatába, a Pléiade-ba,³ és megjelent a francia Pléiade mintájára készült román „Alapvető művek” sorozatban is.⁴ Mindent kiadtak, még azt is, amit Cioran nem akart (volna). És immár művei elérték az egymillió példányszámot.⁵ Magyarul is sok mindent kiadtak tőle. És szeretjük őt, mert, ha olykor némi gyűlölettel nyilatkozott rólunk, abban több volt az öngyűlölet és némi csodálat, amit aztán egy-egy megjegyzéssel megkontrázott. Például: „A magyarok conquistador nép, amely odajutott, hogy disznókat hizlal. Példátlanul félrecsúsztak.”⁶ Írta ezt a '30-as évek derekán, miközben ő maga is a félrecsúszásban tetszelgett. Az 1956-os forradalmat is ebben a szellemben magasztalta és temette. Olykor szidott minket, olykor magasztalt, éspedig az 1970-es években, amikor látnia kellett, hogy az otthoniak egyre rosszabbul élnek, míg Magyarországon jobban mentek a dolgok. „Ady – írta 1971-ben – »magyar átokról«” beszél. De mi ez a román mellett? Magyarország létezik vagy létezett, Románia nem létezett és nem létezik. Ezért Ady

mondásával kapcsolatban csak »román átokról« lehet beszélni.⁷ 1977-ben már „magyar és román keveréknek” nevezte saját magát.⁸ Aztán miután Erzsébet királynő sorsa kezdte érdekelni, a királynő magyarbarátságát is magáévá tette, amikor arról beszélt, hogy „van valami sajátos magyar szomorúság... Egyébként Európában három féle szomorúság létezik: orosz, magyar, portugál. Engem leginkább a magyar vonz, hiszen Ausztria-Magyarországon születtem.” Érthető szerinte Sissi magyarbarátsága, viszont a magyar sovinizmus okozta a Monarchia vesztét.⁹ „A legmelankolikusabb nép, amelyet ismerek, a magyar, ezt a cigányzene bizonyítja. Ennek varázsa a fiatal Brahmsot is hatalmába kerítette. Innen művének ellenállhatatlan bája.”¹⁰ Az ő műve a szarkazmus magasiskolája, a világ elveszett bájának a fájdalma hatja át. És ezt először is gyermekkorra magyarázza.

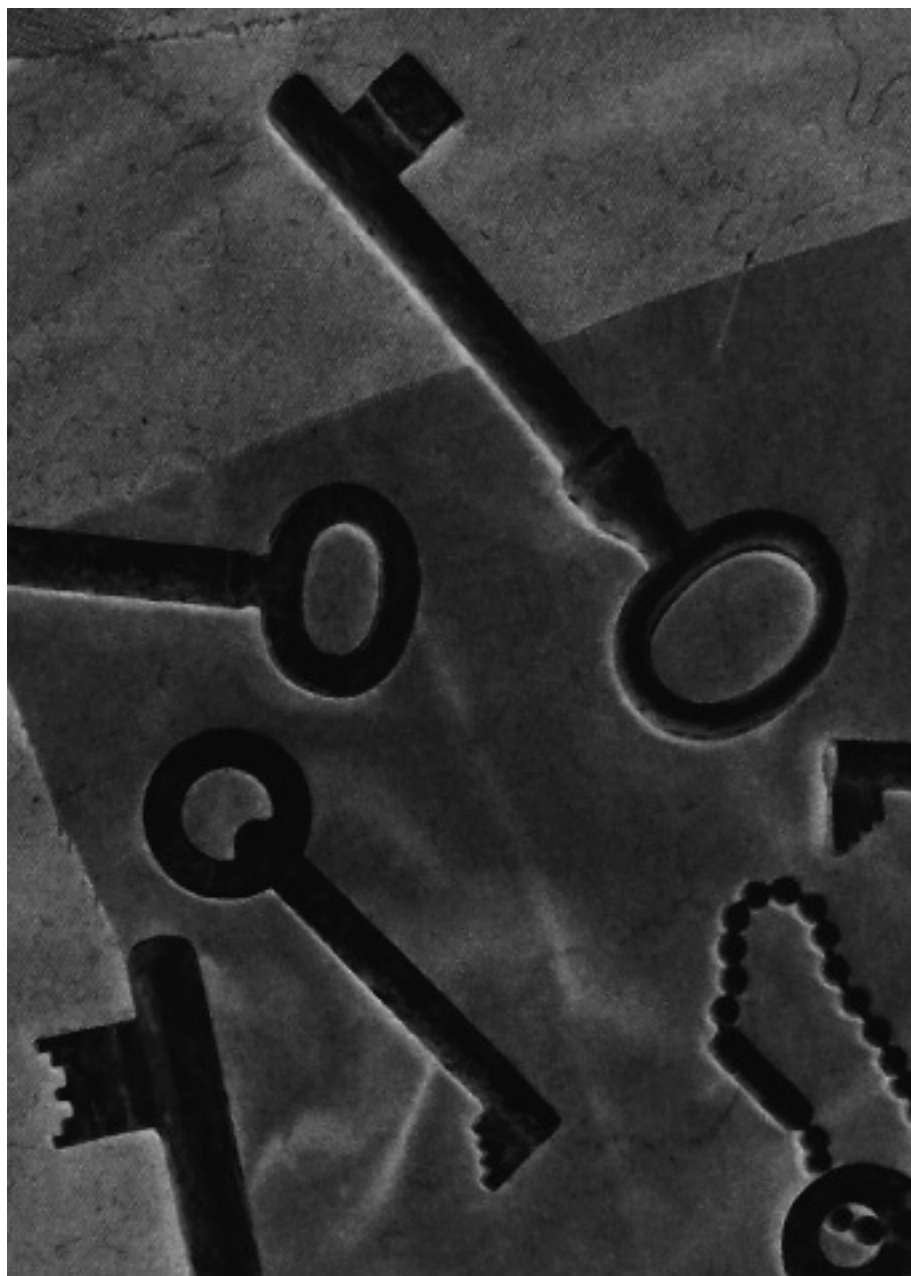
A GYERMEKKORI PARADICSOM

Emil Cioran 1911-ben született – Nagyszeben mellett – Resináron, többezres létszámú román faluban, amely a maga módján városias vonásokat hordozott. Apja, Emilian Cioran ortodox lelkész. Anyjáról – Elvira Comaniciuról – elterjedt a fáma, hogy magyar, bárónő, akit szülei kitagadtak, mert román pópához ment volna férjhez. (A svájci sajtóban pedig egyszer arról írtak, hogy a papa a magyar báró.¹¹) Hogyan keletkezett a hír – ezt maga Cioran sem tudta, mint ezt művének egyik legkiválóbb szakértője, Dan C. Mihăilescu jelezte nekem. Van, aki azért fogadja el, hogy lehet valami a magyar „beütés”-ben, mert a románokról kritikusan írt. Más szóval az öngyűlölet forrása a magyar mama. Megvallom én nem ezért adtam ennek a magyar arisztokrata leágazásnak némi esélyt. Hanem éppen a párizsi remetéhez közel kerülő filozófus, Gabriel Liiceanu tévedése vezetett félre, engem és másokat. Ő ugyanis azt állította, hogy az anyai nagyapa, aki alsó-venicei (Fogaras megye) jegyző volt, szolgálataiért báróságot kapott.¹² Márpedig Comaniciu báró nincs. Még akkor sem, ha ez a báró nagypapa nem hiányzik egyetlen Cioran életrajzból sem.¹³ Viszont a pletykáknak van némi alapja. Báró Kemény Simon, aki 1870-ben született, a világháború után kitagadta lányát, mert annak férje, Iosif de Fay lelkesen csatlakozott az új román rendszerhez, és fia, Ștefan J. Fay aztán – az irodalmi közepszerőség egyik kiváló képviselője – kultúra és nyelv révén vallotta magát románnak, és védelmezte a Hazát az őt befeketítő ellenségtől.¹⁴ Többek között Cioranra is gondolhatott. Az anya báróságát viszont Aurel Cioran is vallotta; mondta is, otthon is időnként így nevezték anyjukat, aki bárónőként viselkedett. Akkor sem hittem, de hallgattam. Miután a régi Fogaras vidék társadalmával jó magam is foglalkoztam,¹⁵ úgy véltem, lehet, boér családról van szó. 1623-ban egy Comaneciu Bethlen Gábortól kapott boérságot. Gondoltam, a báróság legendájának eredete abban rejlik, hogy valaki összetévesztette a boért a báróval, hiszen a latin boer ragozott alakja már jobban emlékeztet a báróra, különösen a tárgyeset: boeronem. Csakhogy egy helytörténeti monográfiából kiderült, Fogaras-vidéken mindenkinek volt ragadványneve. Elvira Cioran a bárónőt kapta, miután szülőfalujában, Venicén apját bárónak nevezték.¹⁶ Ő pedig onnan hozta magával Resinásra a bárónő (baroniță) ragadványnevet, amelyet szó szerint vettek, Aurel Cioran ragaszkodott is hozzá. Talán Emil Cioran tudta, de nem akarta elrontani öccse örömét, de amikor 1990 után Párizsban

Aurel neje előszedett egy szalvétát a bárói koronával és Cioran élettársának, Simone Bouénak büszkén megmutatta, és aztán ez a liftben „tessék báró úr” szavakkal előre engedte az „urát”, akkor ez csak annyit mondott románul: „Menj az ördögbe!”¹⁷ Ez pedig az erdélyi románoknál súlyos kijelentés. (Al. Vaida Voevod szerint az ilyen mondás az erdélyiek kérlelhetetlenségét tükrözi, míg a Kárpátokon túli románoknál a női nemi szervek emlegetésében van valami bensőséges, és arra utal, hogy az illetőnek, akit olyasmibe küldenek, még érnie kell.¹⁸)

A családi légkör kifejezetten nemzeti volt. Apja, Emilian kisebb-nagyobb helytörténeti cikket írt és közölt. A lelkész különben is a román világ karizmatikus figurája volt. Andrei Mureșanu 1848-i nemzeti dala: az *Ébredj román! népvezére*. Ebben a szent sereg élén ott állnak „a papok keresztrel az élen”. Aztán a polgárosodás úttörői. Apja a helyi hitelszövetkezet könyvelője volt és a kézműves egyeslet elnöke. Ő vezette be az elektromosságot a községbe.¹⁹ Az érem másik oldala, hogy a papok fiai nem egyszer felláztak a papi mesterség formalizmusa ellen. Lucian Blaga apja ezt már maga megtette, amikor a templomban David Strauss Krisztus istensége ellen írt könyvét olvasta. De míg Blaga még beiratkozott a teológiára, Emil Cioran az asztali imádságot is úgy kerülte, ahogy tudta. Pedig apja igazán híven szolgált. Esperes is lett. Megértő, bölcs ember lehetett. Némi lekicsinyléssel emlékezett az öreg Cioran arra, hogy apja „hívó volt, de nem fanatikus, ez volt az ő papi mestersége”.²⁰ Apja viszont – állítólag – élete végén – az 1950-es évek megaláztatásainak teljében – elvesztette a hitét – és ez már megrázta a fiút.²¹ Anyja nem is volt hívő.²² A gyermek Cioran sokáig tartotta magát a formákhoz, de nyolcéves korában történt valami: apja hangosan olvasott fel anyjának, és a kisfiú meghallotta az olvasmányból azt, ahogy Raszputyin apja saját fiát azzal biztatja Moszkva meghódítására, hogy nincs mitől tartani, „mert Isten egy vén disznó”. Ez – emlékezik magának Cioran – „felszabadított”.²³ Irodalmi formába stilizálva: „megrendülésem különös öröm követte, nem merném mondani, perverz”.²⁴ De vajon nem utólagos perverzítés ez, életfilozófiáját legitimáló, bár biztosan belejátszott ennek kialakulásába. A gyermekek szívesen kultiválják a tagadás örömét. Cioran nehezen viselte az érzelmi kötődések terhét, ugyanakkor családyszerető volt.

1992-ben így emlékezett Cioran: „Apám és anyám sokat szenvedtek. Már kiskoromban tudtam ezt, amikor megkezdődött az ima eltűntem, elrejtöztem a konyhában, vagy ahol tudtam. Apám észre is vette, hogy kerülöm az ilyen alkalmakat. De látván szüleim szenvedéseit, azt kérdeztem magamtól, mire jó a hit, ha az ember örökké csak áldozat. Szüleim soha nem láttak vidámnak. Mennyit szenvedett apám és mi mindenben ment keresztül [...] testvéremet hét évre bezárták, üldöztek, a sors nem nagyon kímélt.”²⁵ Apját az első világháború alatt Sopronba internálták, anyját Kolozsvárra. Közben, még 1916-ban – a német csapatok elől – anyja a három gyermekkel egy időre még Romániában keresett menedéket,²⁶ de erről Emil Cioran nem beszélt. Aurel viszont elmondta, őt egy tiszt vitte magával, és úgy elkeveredtek, hogy csak három nap múlva sikerült anyjának megtalálnia őt. 1918-ban jöttek haza, és akkor internálták a szülőket. „Ezek az események, amelyek traumatizálták gyermekkorunkat, magyarázzák Emilnek a katonai szolgálattól való irtozását.”²⁷ De ezt a csapást némileg szépítette és feledtette az idő. Sőt, Cioran egyszer éppen azt tartotta élete „az eszményi időszakának”, amikor szülei távolra kerültek, és a nagymama vigyázott rájuk; azt tehettek, amit akartak.²⁸ Apja egyébként nem gyűlölte a

magyarokat.²⁹ A Monarchia federalizálásának volt a híve. Szívesen olvasott magyarul is, például – emlékszik Cioran – Prohászka Ottokárt.³⁰ A katonai szolgálatot pedig aligha ezért gyűlölte, míg a militarizmust egy ideig lelkesen magasztalta...

Cioran gyermekkorát boldognak, nagyon boldognak minősítette. Tízéves koráig élhetett „ebben az átkozott és csodálatos Resináron,” – ahogy egyik gyermekkori játszópajtásának szülőfaluját jellemezte.³¹ Mert „ha a szónak: paradicsom van értelme, akkor az életem e korszakára illik” – vallotta bátyjának 1971-ben.³² „Ha szomorú gyermekkorom lett volna, sokkal derűsebb gondolataim támadtak volna. De mindig is éreztem a különbséget gyermekkorom és a között, ami utána következett. Ez, valamiféleképpen, belülről szétrombolt engem” – nyilatkozta 1978-ban, amikor a gyermekkor már számára valamiféle preegzisztenciának tűnt, előéletnek. És mintha ez lenne minden baj forrása. „Ha szomorú gyermekkorom lett volna, sokkal optimistább lennék” – mondta a 67 éves Cioran. „De öntudatlanul is állandóan éreztem ezt az ellentétet, ellentmondást a gyermekkorom és a között, ami után történt.”³³ Amikor viszont még nem találta meg a helyét Párizsban, megvallotta magának, hogy gyermekora emléke csodálatos, „de illúzió gyümölcse”. Rémálmai gyermekkoriak, a gyermek pedig közelebb áll az ősi félelemhez, mint a felnőtt.³⁴ Erről nem beszélt, de arról igen, hogy öt éves korábban egyszer olyan „elviselhetetlen szorongás” tört rá, hogy minden, ami körülötte volt, megmerevedett, ő maga kiürült, később úgy érezte, akkor az az egzisztenciális unalom fogta el, amely az ember magányosságának tudatosítása.³⁵ Volt olyan időszak, amikor csak homályosan emlékezett: „Nagyon fiatal voltam, szinte még gyermek, amikor megismertem a semmi érzését, olyan megvilágosodás nyomán, melyet nem tudok meghatározni.”³⁶ Máskor még az órát is tudta, azt, hogy délután pontosan háromkor tört rá ez az érzés, amelyet később fogalmazott meg, amelynek során az idő elvált a léttől. Ez az unalom. Körülírásában nagy példák segítettek. Madame de Sévigné szerint az unalom: a nem folyó idő; Chateaubriand Heideggerhez hasonlóan határozza meg az unalmat: a létező érzékelése. Cioran szerint egyike a legborzalmasabb tapasztalatoknak.³⁷ Olyan, mintha az embert kivetné magából az idő.³⁸ Az unalom időszony, félelem az időtől, az idő kinyilatkoztatása, az idő tudata.³⁹ Ha erről az élményről írt, és tette ezt 1985-ben Leopardi műveinek előszavában, akkor pontosabban leírta az idő „külső és belső jelenlétét”; az idő „bennem volt és rajtam kívül, mindkét esetben ellenséges feszültségként hatott, mint villámgyors kiűzetés a paradicsomból, és mindenekfölött, kimeríthetetlen úr”.⁴⁰ És a példákat az unalomhoz talán csak azért sorolta fel, hogy éreztesse, a létélményhez nem kell filozófia és annak zsargonja. Az idős Cioran, aki meguntta Heideggert, azt érzékeltette, hogy már gyermekként fölébe emelkedett az egzisztencialista filozófiai spekulációknak, és jobban megjeleníti azt, amit Sartre Roquentinje, *Az undor* hőse elmond, amikor egy fa gyökereinek láttán unalmában hányingert kap a léttől.

Cioran csak később tudatosította ennek a gyermekkori pánikreakciónak a jelentőségét, amelyet úgy tekinthetünk, mint belépőt a filozófiába, mielőtt filozófiára és annak megtagadására adta volna a fejét. A gyermekkor ugyanis – mint egyik 1929-es feljegyzésében írta – a mesék világa, császárok és tündérek a hősei, sőt azúrba elszáryaló lovak. De erre aztán ráborul a feledés homálya.⁴¹ Nyilván tapasztalatból tudta ezt. Később soha nem beszélt ilyesmiről. De idézett feljegyzése arra utal, hogy benne tudott élni a mesék világában. Hogy milyen mesékében, nem tudni, a község

monográfusa viszont gazdag helyi mesevilágról adott számot. „Sok csodálatosat regélő historiában sem szűkölködnek a resinárok. Regéik javarész földalatti fényes palotákról, a tünderies »Feți frumoși« és »Ilene Cosinzene«-kről emlékeznek s rendszeren szép erkölcsi tanulságot rejtenek. Legszebb regéi az ottani váromhoz fűződnek, mely romról semmi biztosat nem tudunk. Ahol azonban a történelem fénye nem világít, ahol minden elhallgat, ott a tündérrege, a csevegő hagyomány jelenik meg, hogy a költészet búbáját csatolja e titokszerű romokhoz és mítoszi varázssal övezze körül a múltnak emléktörődékeit. A rege szerint a várat óriás építette. A vár elkészülte után a szépségtől ragyogó tündér, az óriás leánya egy szép napon lelépett a völgybe, hogy az alanti világban egy kicsit széttékinthessen. Egyetlen lépéssel leért a »Fântânele« nevű helyre, ahol szoknyájával elfogta a »Valea Călugărilor« egész vizét és lábával annyira benyomta a sziklát, hogy ott nyomdoka máig is látható. A völgyben szántóvetőket talált, akiket ekéstől, barmostól kötényébe rakott és mint valami ritka játékszereket felvitt atyja várába. Ez azonban bölcs tanáccsal utasítá vissza rendeltetésük helyére, mondva: »Vidd vissza leányom ezeket, mert nagygyá fognak válni ezek a törpék is, kíméld őket, mert haragjukkal fognak majd fizetni nekünk!«,

A másik rege szerint két óriás várat akar építeni, az egyik kisdisznódi, a másik a resinári hegyen. A resinári átszól a kisdisznódihoz, „hogy sok-e még az építeni valója: »Igenis – szól ez – van még, de remélem, hogy Isten segedelmével majd befejezem az építést holnapig.« »Minek is nekem Isten segedelme« – kérkedik a resinári, »anélkül is készen kell lennie kezem művének holnapig!« A büszke felfuvalkodott alig mondta ki ezeket a káromló szavakat, iszonyú villámlás és dörgés hallatszott és vára kártyavárként összedőlt.”⁴²

Az öreg Cioran viszont arról számolt be szívesen, hogy a temető hatott rá. „Barátja” volt a sírásó, aki adott neki egy-egy koponyát, hadd futballozzon vele kedvére. Ez a halálélmény meghatározta létélményét. 1986-ban úgy vélte, hogy ezek „a temető melletti évek biztos hatottak tudatalattimra. A halállal való eme közvetlen kapcsolat tudat alatt hatott”⁴³ – aforisztikusan fogalmazva, kb. 30 év multával ilyenformán: „Gyermekkoromban pajtásaimmal azon szórakoztunk, hogy elnézzük munka közben a sírásókat. Néha szereztünk egy koponyát, rugdostuk, mint a futball-labdát. Tiszta öröm volt, nem csorbították gyászos gondolatok. // Hosszú évekig papok közt éltem, akik ezerszer és ezerszer adták föl az utolsó kenetet, de eggyel se találkoztam, aki félt volna a haláltól. Csak később értettem meg, hogy egyetlen holttest szolgálhat valamelyest tanulsággal: az, amely bennünk készülődik.”⁴⁴

Lelkesen emlékezett még arra is, hogy a pásztorokkal barátkozott szívesen. Tetszett neki az életük. „Másik világot képviseltek, a civilizáción túlit. Senki Földjén éltek, vidáman, mintha minden nap ünnep lett volna. Az emberiség kezdete nem is lehetett olyan rossz dolog.”⁴⁵ Később az idősen emlékező Cioran kis vademberként konstruálta meg a hajdani gyermeket, „vadállatként éltem” – mondta, és ezzel alighanem tudatosan rájátszott „a jó vadember” immár két évszázados francia mítoszára.⁴⁶ És gyermekkoráról szólva még olyanokat mondott: „Alapjában véve az egyetlen valóságos világ a primitív világ, ahol minden lehetséges, és semmit sem aktualizálnak.”⁴⁷

Csakhogy a civilizáció is jelen volt Resináron. Haan Lajos békéscsabai evangélikus lelkész 1879-ben felkereste Miron Roman görögkeleti ortodox érseket Nagyszé-

benben, és aztán együtt kirándultak Resinásra. Jómódú, művelt világ tárult fel előtte: „S valóban, amit Resinárban láttam, meglepett. A falu hatezer tisztán oláh lakost számlál. A házak magasak, csinosak, tiszták, zsindegyel fedvék, a házak előtt mindenütt kőjárda és lámpák éjjeli kivilágításra. Iskolája hatosztályú, emeletes, hat tanítóval, úgy hogy minden tanító csak egy osztályt tanít. Ebben tehát többre vitték, mint mi, csabaiak, hol egy tanítóra még két vagy három osztály van bízva. Hetedik tanító egy nő, ki a leányokat női munkákra oktatja. A templom csinos, magas, tiszta. Elmentünk innen a paplakra, hol nagy meglepetésemre 6–7 száz kötetből álló könyvtárat találtam, abban Gellert, Wieland összes munkáit, Palma, Pray néhány történelmi műveit, több francia klasszikust. Az asztalon díszkötésben „Die vorzüglichsten Bilder aus der dresdner Gemaeldegallerie”. A derék pap, Barczianu Popovics Demeter (ki állítólag a Barcsay családból eredt) félév előtt meghalt, de özvegye még a paplakban lakik. Fölkértem az érseket, ki engem utcáról utcára karjain vitt, s utánunk lépegetett a többi kísérőnk, Baritziu, Puskariu sat. hogy vezessen el néhány paraszt házba. Ezt az érsek meg is tette. S itt valóban oly rendet, oly vagyonosságot, oly tisztaságot láttam mindenütt, hogy az engem meglepett. Különösen pedig egy Bukur Csorán nevű parasztgazdának házáat kell kiemelnem. A fő szobában gyönyörű pamlag és hat szék, csupa politúrozott bútor, az etagerben értékes tea és kávé service, a falakon aranykeretű ráámákba foglalt olajlenyomatok, Cambachnak ismert képei, a hunok csatája, Jeruzsálem pusztulása sat. a padlót csinos szőnyeg borította. A háziasszony közönséges parasztnő, csak oláhlul tud; ellenben a gatyás háziúr tiszta, hibátlan magyar és tiszta, nem is svábos kiejtésű német nyelven beszél. Kérdeztem, hogy mennyi földbirtoka van? S azt mondta, hogy csak 25 hold. De hát, mondom, hogyan jutott ily kevés birtok mellett ily jóléthez? S ő erre azt mondta, kereskedés által. Van vagy ezer disznaja, vagy háromezer juha. Ezeket ő Oláhországban és Dobrudzsában legelteti, hol egy darabnak egész évi legeltetése húsz krajcárjába kerül. Ezeknek egy részét azután kihízlalja a nevezett országokban olcsón, leöletti, s a húst préselt állapotban küldi a külföldre. Ily módon évenként 10–12 ezer forintot csinál.”⁴⁸

Ki volt Bucur Cioran (1825–1879)? Emil Cioran testvére, Aurel adta információk szerint ő volt a dédapjuk. Fiai: Șerban, Coman, Bucur, Aleman. Șerban pedig nem más, mint a nagyapjuk, akinek fia és apjuk Emilian 1884-ben született. Șerban testvére Coman, akinek két házasságból összesen 14 gyermek született.⁴⁹ Ugyanez az Aurel Cioran összeállított egy olyan családfát, amelyen Coman Cioran (1798–1864) 14 gyermeke szerepel, és Șerban valamint felesége nevéhez a következő megjegyzést fűzte: „nagyszüleink”.⁵⁰ A két családfelellentmond egymásnak. Ez utóbbi tűnik helyesnek. Bucur (1825. sz.) pedig a tizénnegy-gyermekes Coman (1798. sz.) elsőszülött fia, huga volt az a Stanca, aki a művelt népművelő paphoz, Sava Popovici Barcianuhoz ment feleségül.⁵¹ Bucur, akit Haan Lajos is meglátogatott, Șerbannak, Emil és Aurel nagyapjának a testvére. Coman olyan jómódra tett szert, hogy halála után 161 503 forintot hagyott hátra. Ő volt a falu hitelezője, magánbankára.⁵² Ő finanszírozta azt, hogy Andrei Șaguna Karlócára mehessen a püspökké szentelésére.⁵³ Aurel Cioran egyik 1992-es riportban Comanról, mint nagyapjáról beszélt, aki vegyeskereskedést is tartott fenn, édességekkel kedveskedett neki és a kis Emilnek.⁵⁴ Úgy tűnik, rosszul emlékezett, és tette ezt, akarva-nem akarva, de nem ok nélkül. Érdekes, hogy az ősök érdemeit oly lelkesen emlegető újabb írásokból hiányzik egy fon-

tos mozzanat: Bucur Cioran 1848-ban – amikor még a gimnázium ötödik osztályába járt – egyik tisztje volt annak a resinári lovas alakulatnak, amely népfelkelőként harcolt osztrák irányítás alatt a magyar forradalom ellen. A csapat zászlaját a temp-lomban őrizték.⁵⁵

Emil Cioran erről vagy nem tudott, vagy nem akart tudni, mert később – természetesen célzatosan – azon kesergett, hogy „elődeink nem szerettek eléggé, mert oly kevés vért áldoztak a szabadságért.”⁵⁶ A családjával is volt baja. Valami súlyos lelki teher nehezedett a családra. Az 1960-as években testvérének írt leveleiben családi átokról, „balszerencsé”-ről értekezett, és arról, hogy a melankólia „ízét és mér-gét” anyjuk „adta át nekünk”. Családi örökség az, hogy mindig is „unzufrieden voltam és vagyok”.⁵⁷ „A megfáradtság családomb sajátossága” – írta.⁵⁸ Constantin Noicának 1979-ben.⁵⁹ Aztán azt is elárulta, hogy atyai ágon a nagyapa, Șerban iszákos lett, utódai pedig terheltek. (Összesen hét gyermeke született.) És még később fedte fel német szerelmének, hogy az egyik nagyapa sok mindent elmulatott. Ezt anyja akkor mondta el, amikor lumpoló fiát kénytelen volt megszidni, mert végül is az Ortodox Nők Egyesületének elnöke volt, és a tagok megszólták fia miatt.⁶⁰ Csak-hogy – úgy tűnik – Șerban Cioran elzúllásának oka nem genetikai, hanem az, hogy 1895-ben – amikor már évek óta ő volt a polgármester – a polgármesteri hivatal kasszájából valaki kiemelt 12 ezer forintot, és ennek pótlására hitelt vett fel az Albina banktól, de miután nem tudott törleszteni, elvesztette a házáat, amelyet Partenie Cosma váltott magához, aztán hozományként átadta Octavian Gogának, a költőnek és politikusnak.⁶¹

Emil Ciorannak volt honnan és mit örökölnie – a filozófia iránti hajlamot is. A filozófia iránti vonzódás is benne lehetett a családi légkörben. A filozofálásra ösztönző „reménytelenség válsága” akkor adatott meg Emil Ciorannak, amikor 1921-ben Nagyszebenbe vitték, a liceumba. Az utat végigsírta.⁶² 1924-ben apja érsekségi titkár lett, és az egész család a városba költözött. Addig a gyermeket panzióba adták két idősebb osztrák hölgyhöz. Kedvesek voltak, de azért neki és román társainak nem egyszer azt mondták, hogy jobb lett volna, ha a hegyekben maradnak, annyira neveletlenek. Cioran ezt még 60 esztendő távlatából sem tagadta. Fejtő Ferencnek elmesélte, hogy amikor az egyik házinéni bejelentette nekik azt, hogy nővére meghalt, „mi gyerekek elhallgattunk egy pillanatra, de amikor kiment azt ajtón, harsány hahotázásban törtünk ki. Ezt azért mondom el, hogy lássa milyen volt a színvona-lunk. ... A hegyek magányos világából szálltunk le a városba.”⁶³ És aztán itt a városi világban aztán „nem vonzottak csak a könyvtárak és a kuplerájok” – írta Noicának 1975-ben.⁶⁴ Később, amikor már Párizsban a neognoszticizmus prófétája lett, sejtelenesen úgy állította be magát, mint aki tudását otthonról hozta a parasztok világá-ból, valami ősi, távoli örökségként, mert a riporter kérdésére, hogy a misztika iránti hajlamát, a világgal szembeni ellenségességét az ortodoxiából hozta-e, így felelt: „Ezek az eszmék inkább a bogomilok – a kathárok őseinek– gnosztikus szektájához kapcsolódnak, akiknek a hatása elsősorban a Balkánon érvényesült. Gyermekko-romban kifejezetten ateista voltam, és akkor még keveset szóltam. Amikor ebédnél sor került az imára, felkeltem és kimentem. Nagyon közel állok a román népben mélyen élő hithez, amely szerint a teremtés és a bűn egyazon dolog. A balkáni kul-túra nagy részében a teremtést egyfolytában vádolják. Mi a görög tragédia, ha nem a kórus, azaz a nép állandó sírása? Dionüosz egyébként Tráciából származik.”⁶⁵

Úgy tűnik, gyermekkori emlékei, pontosabban egy-két kegyetlen pásztorháromkodás alapján vélte ezt. És állításának nincs igazán reális fedezete. Hiszen nemcsak Cioran tanulta meg az épater les bourgeois! módszereit, hanem a pásztorok is tudták, mit kell mondani az ártatlan papfiúnak, aki ismeretlenségüket kereste. Ugyanakkor tudjuk, hogy a román népi kultúrában a – Balkánon oly erős – bogomilizmus nem tudott mélyebb gyökeret eresztetni. Alig néhány román bogomil legendát tart számon az irodalomtörténet.⁶⁶ A bogomilizmus a lázadás ideológiája. És a kereszténység is potenciálisan magában hordja, hiszen minden állítás tagadásra is ingerel. A gnosztikusok a világot teremtő Jó Isten helyett olyan rossz istent hirdetnek, aki csak a fizikai világot hozta létre, a lélek viszont már jó istennek a műve. A gnoszticizmus választ ad arra a kérdésre, hogy miért rossz a világ. A gnosztikus spekulációknak lehet és van humanitárius irányzata. Schmitt Henrikről el lehetett mondani, hogy Krisztus legitim utódja volt, hiszen úgy vélte, „az emberiséget csak a tiszta megismerés – görögül gnosis – válthatja meg”.⁶⁷ De az aktivista fő irány a kommunizmus és a náciizmus felé mutat. Leninben és Hitlerben egyaránt fel lehet fedezni a gnosztikust.⁶⁸ Hiszen a gnózis, pontosabban a gnosztikus mítosz olyan sokszínűséget és ellentmondásosságot feltételez, amely megkérdőjelezi a Bibliában kifejezett örök emberi normákat, megkérdőjelezi a morált, és legitimálja az embercsoportok – fajok és osztályok szerinti hierarchiáját. A gnosztikusok lázadnak a fennálló rend ellen, és a maguk rendjét állítják fel, amelyben egyesítik a politikai és a vallási hatalmat.⁶⁹ A teremtett világ ellen lázadó keresztény csak bogomil vagy kathár lehet. Cioran bogomilizmusa sem öröklött és nem is tanult hagyomány, hanem intuitív, sui generis jelenség; gondolatvilágának egyik állandó mozzanata.⁷⁰ Hazai gyökereit később fedezte fel, Párizsban. Talán az is segítette ebben, amit Mircea Eliadétól hallott, amikor ez 1965-ben azt fejtegette, hogy mennyire nincs értelme az Isten léte ellen vagy mellett szóló érveknek és „meg kell elégednünk személyes bizonyosságokkal, álmokon, divinációkon, extázisokon, esztétikai emóciókon alapuló »maradványok«-kal.”⁷¹ Hasonlóképpen utólagos konstrukció az, hogy az *urát* szóba – ami unalmat jelent – a gnosztikus gyűlölet olyan jellegű kifejezésre juttatását magyarázta bele, mintha Sartre-nak a *nausée*-ről: a hányingerről szóló okfejtését olvasnánk. Dionüszoszra való utalással viszont Nietzschevel való szellemi rokonságát is kifejezésre juttatta. Hiszen ez Dionüszoszban találta meg a maga hőségét, az extázis istenében, őt dicsőítette, mint a felsőbbrendű ember prototípusát, szemben a szolgák, az elesettek Jézus Krisztusával. Cioran minden egyes elejtett mondata mögött nem csak egyszerűen valami természetes spontaneitás húzódik meg, hanem könyvtárnyi irodalomra épülő reflektált spontaneitás is.

AZ ESZMÉLKEDÉS KORA

Cioran tizenöt éves korától olvasott rendszeresen filozófiát. 1926-ból fennmaradt egy jegyzetfüzete is, többek között Diderot, Balzac, Eminescu, Tagore, Szolovjev, Dosztojevszkij, Flaubert, Schopenhauer, Nietzsche idézetekkel.⁷² A régi egyházi könyvek iránti meg-megújuló érdeklődését otthonról hozta. Ő maga nem említette, és életírói sem, hogy otthon még őriztek egy quodlibetszerű cirillbetűs kéziratot a 19. század elejéről. Címe: *Carte de glumă*, szó szerint: „Viccek könyve”, korabeli felfogás szerint „Szórakoztató könyv”, hiszen különböző verseket és történeteket tar-

talmazott, például Napóleonról is. Ma a nagyszebeni Román Ortodox Érsekség könyvtárában található. Talán ez lehetett gyermekkorának egyik első könyve – misztikusnak tűnő – cirill írással. Soha később nem említette. De a tizenhat éves Cioran kézírása – legalábbis néhány betűje – olykor nagyon emlékeztet a cirillre, bár lehet egyszerűen csúnyán írt. Az olvasás szenvedélyében a nagylélegzetű műveket szerette. Cél nélkül olvasott, ám mégis valami cél csak vezette.

„Mit tudok megtanulni egy nap alatt” – ez (1927 március 30-án papírra vetett) néhány oldalas elmélkedésének a címe. (Öccse, Aurel, aki a családi hagyatékot rendezte, ráírta, nem tudja, hogy bátyja közölte-e valahol ezt az írását. Nem valószínű. Túl kitárulkozó, és szinte még ellentétes képet ad arról a Cioranról, aki önnön későbbi vallomásaiból lép elénk, és mégis ráismerünk.) Gyötörte a gond és elfogta a melankólia, hogy „életem nem banális, nincs-e ugyanazon társadalmi és morális törvényeknek alávetve, mint a többieké, nem redukálódott-e az anyagi és szellemi foglalatosságok keskeny körére, nem kötődik-e csak ahhoz, ami mulandó és időleges. Vajon cselekedeteimben lesz-e elég erő, hogy szembeszálljanak az idővel? És olyankor olyan munkaerő fog el, amely meghaladja a szokásosat, a gondolatok koncentráálásának nagy ereje és az erőfeszítések koncentrálása olyan elánban, amely az alkotó lelkesedéssel határos. Olyankor eszemmel az emberi gondolkodás határa fölél szeretnék emelkedni, és azt kívánom, hogy széttűzzak minden határt, amely elválaszt a tökéletességtől, ami ugyanakkor az emberi léttel való inkompatibilitást jelent. De – jaj – ez az elán megtörik az élet szűk követelményein. Az élet fragmentálja, szétszórja az ember gondolatait, mindennapi cselekedetek felé tereli, azokká alakítja, miként a homok hullámok elfedik a talaj szabálytalanságait. Az életben minden cselekedet egy morzsa a gondolatainkból.” Miután felrögtte magának, hogy így eltért a tárgytól, azt vizsgálja, hogy egy nap vajon úgy telik-e, ahogy egy levél úszik a vízen vagy miként egy fatörzs, amely akadályokba ütközik. „A nehéz álom, amelyet ritka álmok színeznék, meghal, amikor a titokzatos éjszaka egybeolvad a nappal világos fényével.” Az ablakon a szobát átjáró nap sugaraival „a természet a maga gondolatait akarja közölni velünk, és azt a határtalan altruizmust is sugallni akarja, és azt a kellemes jóságot is, amely az ő életét is hevíti. Olyan szép a természet, hogy az emberek bölcsessége okkal nevezi »anyának«, hiszen nagy gondolatokat táplál és intenzívvé teszi az érzékenységet. A természet a maga ékesen szóló pontosságával mutatja meg, hogy milyen helyet foglalunk el a végtelen léttel szemben. Ő adja meg nekünk alsóbbrendűségünk és felsőbbrendűségünk tudatát. Megmutatja nekünk, milyen a viszony az időleges és az örök, a határolt és határtalan, a szeretet és gyűlölet között. A természet az emberek Istene.” Az antik istenek olyan emberi lények, akikben a természet bizonyos ágai konkretizálódtak. Az antik képzelet szüleményei. Az iskola unalmas refrén, kellemetlen próza, de fegyelemre és türelemre nevel. A könyvek és az újságok az embertől idegen világot képviselnek, és szemünk előtt vonulnak el az élettelen maszkok, energia és lelkesedés nélkül. Ezek nem tartoznak az optimisták közé, márpedig „az optimista nagy alkotó erővel rendelkezik, az élet mély megértése jellemzi, erős lelke erkölcsös és altruista jellegű cselekedetben teljesül ki.” De mit lát az elmélkedő Cioran az utcán? Egy részeg, aki tőle kérde meg, hogy melyik utcában jár épp akkor. Egy teli aktatáskával elhaladó figurát, aki úgy viselkedik, mintha mások élete függne tőle. Egy jóképű fiút, aki szerelmének susog a fülébe. Egy bevásárló cselédet. Egy gusztustalan részeg nőt. Ez az

élet: „kontraszt és harmónia, szeretet és gyűlölet, fősვნყség és altruizmus, egoizmus és teljes önfeláldozás”. Az ellentétek oka: „I. Az emberi jellem. II. A társadalmi szerveződéс.”⁷³

Mindez jellegzetes kamaszvallomás, kicsit koravén és gyermeteg, tudálékos és természetes. Ez a kamasz másként jelenik meg, mint ahogy az idősödő Cioran megjelenítette. Igaz, a kitűnni vágyást mindig is hangsúlyozta. A „pesszimizmus apologetája”⁷⁴ alighanem meglepődött volna, ha hajdani optimizmusáról olvasott volna. Ami a legmeglepőbb, még nem érezni azt a törést, amit a gyermekkori paradicsomi világból való kiszakadás jelentett – később. Most mintha még benne élne, ha besüött a nap, viszont a hétköznapi világ taszítja, és a kitörés vágya fűti.

Mindez az olvasásra ösztönözte. „Éveken keresztül – vallotta Constantin Noicának 1975-ben – csak olvastam, hogy megszabaduljak a felelősségtől. Naponta órákon keresztül csak olvastam. Természetesen semmi közvetlen hasznot nem húztam az egészből, ha csak nem sikerült magamban azt az illúziót táplálnom, hogy valamit csinálok. Kevés ember falt annyi könyvet, mint én.”⁷⁵ 18 éves korában már rá lát a filozófiai tájra: „... a modern filozófia elvesztette objektív szemlélődő jellegét, ami a görög filozófiát jellemezte. És ennek oka: az absztrakt elvek alárendelődtek a konkrét élet szükségleteinek. Például: a morál metafizikai posztulátuma Kantnál, az életöröm Nietzschénél, az elvek konkrét finalitása Jamesnél és Bergsonnál stb.”⁷⁶ Nemsokára már ő is ott szerepel ezen a sorban. De előbb az élet következett, és benne törések, traumatikus törések egész sora.

A kuplerájba pedig – Kanttal a zsebében – első szerelmi csalódása vezette. Még a gimnáziumban történt, az ami „hosszú évekre meghatározta magatartásomat”. Filozófiával foglalkozott és szerelmes volt egy lányba, egyik iskolatársába. Félénk volt, nem mert közeledni hozzá. Viszont mit lát egyszer a városi parkban, amikor nevetgélés verte fel filozófiai könyvéből: a szeretett lányt, amint az osztály által megvetett Tetű nevű alakkal incselkedett. „Még ötven év távolából is tökéletesen emlékszem, mit éreztem akkor. Lemondok a részletekről. A fontos az, hogy megesküdtem: végeztem az »érzelmek«-kel. Így lettem makacs bordélylátogató.”⁷⁷ Hogy aztán a nemibetegség-romantikában tetszelegjen, abban, hogy sikerült összeszedni valamit, pontosabban azért panaszkodott, hogy nem sikerült. Akkor már diszkrétebb volt, amikor egyik indiszkrét barátjának arról panaszkodott, hogy olyan külsővel, mint az övé, legfeljebb cselédlányokat tudna felcsípni a Nemzeti Színház kakasülőjéről.⁷⁸ Az nem biztos, hogy olyan sokat mászkált a kuplerájokba, valószínűbb annak megvallása, hogy a sorsdöntő szerelmi csalódás után 5–6 évig lánnyal nem állt szóba.⁷⁹ (Az eseten még 1963-ban is kesergett, de aztán 1967-ben már tényyszerűen nyugtázta: „Mindarra, amire képes vagyok, mindaz a kevés, amit érek, kamaszkorom nagy félénkségének köszönhetem. Ennyiben Tonio Krögerre ütök.”⁸⁰

A BUKARESTI DIÁK

1928-ban beiratkozott a bukaresti egyetemre. Bukarest újabb megrázkódtatás. Az első Resinár, a boldog gyermekkor elhagyása, amikor „véleg eltört valami” benne – nyilatkozta.⁸¹ Resinárhoz képest Nagyszében idegen – német – világ. Viszont európai város. „Álmaink városa Bécs volt”.⁸² Ezzel szemben Bukarest a balkáni ellentétek, a luxus és a nyomor színtere. A száműzetés újabb állomása. A diákotthon

sivársága elől a könyvtárba menekült, ahonnan rálátott a királyi Palotára, utálta, sőt gyűlölte is az ott sertepertélő fényes társaságot, és mindenekelőtt magát a királyt.⁸³ Gyűlölte és csodálta a jól öltözött fiatalokat, akik szép lányokkal jöttek a korszolyapályáról – jegyezte fel frissen egyik barátja a naplójába.⁸⁴ Négy éven keresztül filozófiát tanult, természetesen tanárainak többségével is elégedetlen volt – ahogy a gyermekkorukban túl sokat olvasott fiúk szokták. Igyekezett alkalmazkodni, de a professzorok eszén nem lehetett túljárni, 1930-ban ösztöndíjkérését elutasították. Bergsonról – pontosabban a bergsoni intuícióról – írta szakdolgozatát. De csak magna (és nem summa) cum laude.⁸⁵ Bergsonról tartott előadást a Criterion-körben, amelyben nagy nyilvánosság előtt az új utakat kereső fiatalok egy-egy témájukról számoltak be. A körnek mára mítosza lett. Hiszen tagjai szabadon beszéltek a legkülönbözőbb világnézet hívei, a legkülönbözőbb témákról, mint például Lenin vagy Mussolini. Aztán lassan szinte mind a szélsőségek vonzásába kerülve besoroltak egy-egy mozgalomba, néhányan a kommunista pártba, sokan a Vasgárdába. Aztán felülről megkapta a kegyelemdőfést, 1934–35-ben a criterionisták még lapot is adtak ki, de aztán az is megszűnt.⁸⁶ A kör széthullása erősen hatott Eugen Ionescúra, megihlette. Amit látott és tapasztalt, később Párizsban felhasználta a *Rinoceroszok* című darabjához. Ebben a fasizálódás, a rinocerizálódás modellszerű folyamatát érzékeltette: a szereplők először csak egy-két szóbeli engedményt tesznek, aztán besorolnak a rinoceroszok közé. Cioran életútja is ezt példázza – a maga módján, mert ő viszont rendhagyó eset volt.

Cioran 22 éves korában azonban nem filozófusnak érezte magát, hanem „a halál szakértőjének”.⁸⁷ 21 éves korában kezdett írni, egyik esszét a másik után, és 22 éves korában állította össze első kötetét „A kétségbeesés csúcsain” címmel.

1928 decemberében – jó egy hónappal azután hogy beiratkozott az egyetemre – már „A mindennapi tragikum” című eszmefuttatás előre jelzi a majdani könyvet. „Az álom pókhálójából kiszakadó ember az idő és tér fölé emelkedik a semmi, a nemlét tiszta absztrakciójába, a tudat pedig a lét hűsítő, ritmikus kitérőseit érzékelheti. Egyszerű fiziológiai folyamat révén megszakítjuk a kapcsolatot a környezettel.” Donquijote-i lendülettel projekciókba veti magát az ember – fejtegeti Cioran, és amikor gazdagítani akarja a szellemi kincstárát, összeomlik a kétely, és megnyilatkozik az egyéni mindennapi tragikuma. „Aki sohasem érezte magában az örült vágyat, hogy donquijote-i alkotó örültséggel eljusson az abszolútumhoz, aki sohasem érezte mindennapi tragikumát annak, hogy az ideálok széttörnek a szenvedések tömegébe, amely elfogja az ember testét és lelkét, hogy végül is felemelkedjék a szellemi derű olimposzi csúcsaira, az még nem ivott csak egy cseppet a lét kelyhéből.” Mert csak a szenvedés alkotó, de nem a fizikai, hanem „a szellemi szenvedés, a nyugtalanság, amely beoltja a lélekbe a nagy színeváltozások démoni és szomatikus nosztalgiját, a nagy átalakulásokét. Sok romantika lesz egy vallomásban, de nem kevésbé igaz, hogy sok igazság van benne. Mi, akiknek tiszta a tudata, miközben a színeváltozás keresztjével megyünk fel a halál Golgotájára, hogy harmadnapon feltámadjunk, mi, akik lelkileg aláestünk a mélységekbe, hogy felemelkedjünk az emberiséggel és a kozmoszsal való megbékélés biztos sziklájára, mi mondjuk ezt a legmélyebb őszinteséggel, még akkor is, ha ez gazdag lírizmus alapja.” Persze, ahhoz, hogy elérjen „a kétségbeesés csúcsai”-ra, még sok mindennek kellett történnie. De ez a kis esszé jelzi az ambíciót, és azt, hogy megtalálta a műfajt, csak

még hiányzik az irodalomhoz szükséges nyelv és élmény. Talán egyelőre nem is nagyon erőltette. Önnön pátoszában élve dolgozott benne a megváltás archetípusa, hogy Jung kifejezésével éljünk

Két hónap múlva „A kamaszkor” című három oldalas írásában leszámolt a kamaszokkal. Ez „a szenvedés és vívódás szakasza”, a lelki dráma oka metafizikai és szexuális. Ez feledteti a gyermekkort, a mesék világát. A tizenöt éves kamasz, már mindent tagad. Vége „a gyermekkori fanatikus álmoknak”, a kamasz „többé-kevésbé nihilista”, és „a semmi – nem tudom milyen – varázsát állítja szembe a valósággal”. A tizenhat éves kamasz már materialista, az a valós, a reális, amit érzékel, és hisz az értelemben. Egyesek számára azonban tizenhét évesen kezdődik a tragédia: a metafizikai érzékenység szembeszáll a materializmussal, és akik szembesülnek saját belső bizonytalanságaikkal, azok lelkében már hat „a megtisztulás balzsama”.⁸⁸ Talán soha nem volt ilyen őszinte Cioran, és naiv – ha arra gondolunk, amit az önrejtésről vallott. Igaz, mintha a kitárulkozást sokallta volna, mert a szexualitásról már hallgatott. Ez a lélekbúvárokra maradt. Lelkesen ki is mutatták az Ödipuszkomplexust⁸⁹ – mint ahogy ezt mindenkinél megteszik. Ő viszont az említett három oldalon, amikor az individuációt vázolta fel, saját pszichogramját alkotta meg. Még hozzá hitelesebben, amikor később kis vademberként jelenítette meg magából a gyermeket, aki a resinári paradicsomban élte világát. Láttuk, könyvek között nőtt fel, és láthatjuk, meséltek neki. A paradicsomi kis vadember retrospektív álom, aminek persze szintén van valóságalapja. Az sem kétséges, hogy átment az általa felvázolt individuáció szakaszain, de nem szakadhatott el tőlük. Benne élt a mesevilág gyermeke, a tagadó, a materialista és a metafizikus kamasz. Aztán – írta már 1957-ben – „a kamaszkor végén törvényszerűen fanatikusok vagyunk, magam is az voltam – a neveltségesség.”⁹⁰ Valójában ez már a fanatikus kamasz, aki azt hiszi, hogy kilépett a kamaszorból, miközben a mesére áhítózó gyermek, a tagadó, a materialista és a metafizikus kamasz keveréke. Kérdés: a fanatikus kamaszban mikor melyik és miként kerekedett felül; és mikor következik el az a bizonyos megtisztulás? Miközben – mint néhány évvel túl a hetvenen megvallotta – nem telt el nap a melankólia válsága nélkül. Az írás lett a terápia, minden írása győzelem a bátortalanság fölött.⁹¹ Hiszen, „ha az ember ír, akkor úgy kell tennie, mintha egyedül lenne a földön, és egy része az abszolútumnak”.⁹²

JEGYZETEK

- 1 Cioran: *Cahiers 1957–1972*. Paris, 1997. 545.
- 2 Cioran: *Œuvres*. Paris, 1995.
- 3 Cioran: *Œuvres*. Szerk. Nicolas Cavaillès, Aurélien Demars. Paris, 2011.
- 4 Emil Cioran: *Opere. I-II*. Szerk. Marin Diaconu. București, 2012.
- 5 Cioran: *Opere. I*. CLXXXVII.
- 6 Cioran: *Schimbarea la față a României*. București, 1936. 203.
- 7 Cioran: *Cahiers*, 921..
- 8 Cioran: *Entretiens*. Paris, 1995. 20.
- 9 *Convorbiri cu Cioran*. București, 1993. 67.
- 10 Cioran: *Entretiens*, 230.
- 11 Gabriel Liiceanu: *Cearta cu filozofia*. București, 1992. 157.

- 12 Gabriel Liiceanu: *Itinerariile unei vieți: E. M. Cioran. Apocalipsă după Cioran*. București, 1995. 10. A könyv két részből áll. Az első életrajz, a második beszélgetés. A francia változat fordítás románból, szép képekkel. *Itinéraires d'une vie: E. M. Cioran*. Paris, 1995.
- 13 Mattheus: *Cioran*, 32.; Zarifopol-Johnston: *Searching for Cioran*, 34.
- 14 Ștefan J. Fay: *Caietele unui fiu risipitor*. București, 1994.
- 15 Miskolczy Ambrus: Teleki László szereplése a reformkori Erdély politikai életében. *Teleki és kora*. Szerk., Praznovszky Mihály és Rozsnyói Ágnes. Salgótarján, 1987. 61–89.
- 16 Octavian Comanici: Monografia satului Veneția. București, Biblioteca Academiei, Manuscrise, A 2720.; A Cioran geneológiájával foglalkozó cikk is világosan jelzi, hogy a Baron (=báró) ragadvány-név volt. (Mihai Sorin Rădulescu: Emil Cioran și geneologia sa. Ld. Cioran: *Opere. II.* 1614.) Ennek ellenére a szakirodalom ragaszkodik a bárósághoz.
- 17 Aurel Cioran: „Cine știe când ne mai vedem?” *Euphorion*, 1996. 61–63. sz. 23.
- 18 Arhivele Naționale, Sibiu, Fond Al. Vaida-Voevod, nr. 26. caietul nr. 3. 12.
- 19 Aurel Cioran. *Fratele fiului risipitor*. Szerk. Anca Sârghie, Marin Diaconu. Cluj-Napoca, 2012. 104.
- 20 Cioran: *Entretiens*, 288.
- 21 Cioran: *Cahiers*. Paris, 1997. 126.
- 22 Michael Jakob: Leçons de sagesse. *Magazine littéraire*, 1994. dec. 327. sz. 18–27. [http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:cioran michael jacob 1989.mp3](http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:cioran%20michael%20jacob%201989.mp3) (2013-11-23)
- 23 Cioran: *Cahiers*, 514.
- 24 Cioran: *Œuvres*, 1995. 1308.
- 25 Cioran: *Entretiens*, 277.
- 26 Ionel Necula: Emilian Cioran. *Viața românească*, 2003. 8–9. sz. 90.
- 27 Aurel Cioran. *Fratele fiului risipitor*. Szerk. Anca Sârghie, Marin Diaconu. Cluj-Napoca, 2012. 107.
- 28 [http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:cioran centenaire_1.mp3](http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:cioran%20centenaire_1.mp3) (2013-11-20)
- 29 Emil Cioran, Luca Pițu, Sorin Antohi: *Le Néant roumaine. Un entretien*. Iași, 2009. 57.
- 30 Cioran: *Entretiens*, 193.
- 31 Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*, 319.
- 32 Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*, 94.
- 33 Cioran: *Entretiens*, 33.
- 34 Cioran: *Interprétation des rêves. L'Herne*, 2009. 162.
- 35 Cioran: *Entretiens*, 122.
- 36 Cioran: *Entretiens avec Sylvie Jaudeau*. Paris, 1990. 18.
- 37 Cioran: *Entretiens*, 68–69.
- 38 Cioran: *Entretiens*, 150.
- 39 Cioran: *Entretiens*, 297.
- 40 Cioran: Un mot sur Leopardi. *L'Herne*, 2009. 300.
- 41 http://www.biblacad.ro/Donatie_Cioran/ms.1_Emil%20Cioran.pdf (2013-11-27)
- 42 Păcăla Viktor: A Nagyszében vidéki resinárok lakóhelye és életviszonyai. *Földrajzi Közlemények*, 1905. XXXIII. k. 8. sz. 323–324.
- 43 Cioran: *Entretiens*, 155.
- 44 Cioran: *A bomlás*, 32.
- 45 Emil Cioran: Am conviețuit cu moartea. Adevărul literar și artistic, 1995. 275. sz. Ld. Dorin Gogâlea: Emil Cioran o alternativă la Homo—Europaeus, 2007. 10. <http://www.bjastrasbiu.ro/personalia//11.cioran.pdf> (2013-11-20)
- 46 Cioran: *Entretiens*, 112.
- 47 Cioran: *Entretiens*, 286.
- 48 Haan Lajos: Napló. OSZKK, Quart. Hung. 1952. 71.
- 49 Mihai Sorin Rădulescu: Emil Cioran și geneologia sa. Ld. Cioran: *Opere. II.* 1610.
- 50 Rădulescu: Emil Cioran, 1618.
- 51 Emilian Cioran: *Șapte generații de preoți și protopopi – profesori din aceeași familie: Barcianu 1699–1903*. Sibiu, 1991. 78.
- 52 Zarifopol-Johnston: *Searching for Cioran*, 33. is tévesen Comant tartja Emil nagyapjának.
- 53 Ioan Ciprian Căndea: Protopopul Emilian Cioran, o viață în slujba Bisericii. *Revista Teologică*, 2009. 2. sz. 74. <http://www.revistateologica.ro/pdf/4%20ioan%20candea.pdf> (2014-05-14)
- 54 Aurel Cioran. *Fratele fiului risipitor*. Szerk. Anca Sârghie, Marin Diaconu. Cluj-Napoca, 2012. 100.; Comannak (1798–1864) volt ugyan egy Coman nevű fia, de nem sokat élt, csak 1854-től 1862-ig. (Rădulescu: Emil Cioran 1610.) Lehet, hogy valaki a családból a Coman ragadványnevet kapta.
- 55 Petru Broté: *Libera comună regescă Reșinariu*. Sibiu, 1878. 26.

- 56 Emil Cioran: *Schimbarea la față a României*. București, 1936. 41.
- 57 Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*. București, 1995. 57.
- 58 Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*, 310.
- 59 Liiceanu: *Cearta*, 137.
- 60 Fridgard Thoma: *Um nichts in der Welt. Eine Liebe von Cioran*. Bonn, 2001. 31.
- 61 Ioan Ciprian Câdea: Protopopul Emilian Cioran, o viață în slujba Bisericii. *Revista Teologică*, 2009. 2. sz. 75. <http://www.revistateologica.ro/pdf/4%20ioan%20candea.pdf> (2014-05-14)
- 62 [http://mp3leaf.com//mp3-cioran-download.html#:cioran centenaire_1.mp3](http://mp3leaf.com//mp3-cioran-download.html#:cioran%20centenaire_1.mp3) (2013-11-20)
- 63 Cioran: *Entretiens*, 191–192.
- 64 Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*, 305.
- 65 *Convorbiri cu Cioran*. București, 1993. 10.; Cioran: *Entretiens*. Paris, 1995. 10.
- 66 N. Cartoian: *Istoria literaturii romane vechi*. București,, 1980. 114-115.
- 67 Csécsy Imre: *Világos pillanat*. Bp. 1946. 238.
- 68 Alain Besançon: *Les origines intellectuelles du léninisme*. Paris, 1977.; Harald Strohm: *Die Gnosis und der Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main, 1997.
- 69 Peter Koslowski: *Der Mythos der Moderne. Die dichterische Philosophie Ernst Jüngers*. München, 1991. 188–189.
- 70 Cornelius Hell: *Skepsis, Mystik und Dualismus. Eine Einführung in das Werk E. M. Ciorans*. Bonn, 1985. 94-104.
- 71 Mircea Eliade: *Jurnal. I*. București,, 1993. 541.
- 72 Liiceanu: *Cearta*, 140.
- 73 ASTRA, Sibiu, Arhiva Cioran, CXXXII//88. Az olvashatatlán szavak jelzésével közli Marin Diaconu: Manuscrise românești ale lui Emil Cioran. *Analele Universității București, Filosofie, I*. 2011. 9–11.
- 74 Emil Cioran, Hans-Jürgen Heinrichs: «Scrisul o terapie reală». *Lettre internationale*, 1998. 27. sz. 6.
- 75 Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*, 305.
- 76 Emil Cioran: Imperialismul dinamic al vieții. *Analele Universității București, Filosofie, I*. 2011. 12.
- 77 Cioran: *Exerciții de admirație*. București, 1993. 166.
- 78 Petre Comarnescu: Ca un singuratec... *Pro & contra Emil Cioran*. Szerk. Marin Diaconu. București, 1998. 236.
- 79 Mattheus: *Cioran*, 40.
- 80 Cioran: *Cahiers*, 167., 547.
- 81 [http://mp3leaf.com//mp3-cioran-download.html#:cioran michael jacob 1989.mp3](http://mp3leaf.com//mp3-cioran-download.html#:cioran%20michael%20jacob%201989.mp3) (2013-11-13)
- 82 Cioran: *Entretiens*, 19.
- 83 Cioran: *Entretiens*, 132.
- 84 Arșavir Acterian: *Jurnalul unui pseudo-filozof*. București, 1992. 102.
- 85 Cioran: *Opere. I*. CLXVII– CLXVIII.
- 86 Horia Dumitru Oprea: Criterion – O istorie. <http://istoriiregasite.wordpress.com/2013/01/18/criterion-o-istorie/>
- 87 Emil Cioran: *Pe culmile disperării*. București, 1990. 23.
- 88 http://www.biblacad.ro//Donatie_Cioran//ms.1_Emil%20Cioran.pdf (2013-11-27)
- 89 Valentin Protopopescu: *Cioran în oglindă*. București, 2003. 47–59.
- 90 E. M. Cioran– Constantin Noica. *L'ami lointain*. Paris–Bucarest. Paris, 1991. 9.
- 91 Cioran: *Entretiens*, 136.
- 92 Cioran: *Entretiens*, 212.

A napon sütkérező hal

REGÉNYRÉSZLETEK

1.

Amikor Andrej hazaért, Milla a kanapén ült a sötét szobában, a szájában egy meggyújtatlan cigivel. Ne kapsold fel a villanyt, légy szíves, suttogta elcsukló hangon. Talán sír, gondolta Andrej, de az is lehet, hogy aludt, és arra riadt fel, hogy lerúgtam a cipőm a kövön. Mostanában olyan jól ment minden kettejük között. Milla simulékony volt és szokatlanul beleegyező, még Andrej felolvasásaira is eljárt, sőt, ott maradt a „színházi büfében” is, pedig ki nem állhatta a „mitugrász húszéveseket”, akik Andrej első darabját próbálták elszántan valami újpesti pincében. Nem is színház az, csak egy lelki kazamata, ezt azért mindig hozzátette, amikor beleegyezett, hogy segít „átbeszélni” a szöveget a srácokkal, mert azt muszáj volt ugyanis, ha a szívükre tették a kezüket, be kellett vallaniuk, hogy fogalmuk sem volt arról, miről is szól ez a darab. Szóval úgy tűnt, minden rendben van.

S akkor most ez. Ez a fuldokló hang a sötétben.

Valami baj van, kicsi? Andrej megállt az ajtóban. Milla talán azt mondta, nem, semmi, talán azt, hogy igen, nem lehetett érteni, de biztosan nem sírt, Andrej nem látott zsebkendőt sehol. Akkor miért ülsz így a sötétben, kérdezte, és bizonytalanul tett egy lépést befelé. Mert jó, felelte Milla. Megint az a hülye főnököd, faggatta Andrej tovább. Nem, mondta Milla. Az már nem érdekel.

Aha. Andrejnek kezdett túl sok lenni ez a nap. Még ott kóvályogtak benne Zengő szavai, aki búcsúzásképpen megdöngölte a fiú mellkasát, és azt mondta, hogy van, akit a megalkuvás, van, akit a lázadás söpör el, de a többséget a saját érdektelen élete temeti maga alá. És ők vannak többen, fiatal barátom, mondta még gúnyosan. Ezzel akkor sem tudott mit kezdeni. Rá is kérdezett, de az öreg csak annyi magyarázatot adott, hogy jobb ebben a világban árulónak vagy gyilkosnak esetleg áldozatnak lenni, mint úgy tenni, mintha jól élnénk az életünk, és hogy ő személy szerint szarik azokra, akik nyitott pornóoldalak mögül köpködnek a kurvák után, de ezt már mintegy eligazításként tette hozzá, afféle instrukció gyanánt, csak hogy Andrej egy újabb értelmezését is lássa a sztorinak. De Andrej még most se látott semmit, és fogalma sem volt arról, hogy voltaképpen mit is kéne csinálnia.

Apám hívott, mondta Milla. Azt mondta, sürgősen beszélni akar velem. A jövőm miatt. Hogyha elvárom, hogy támogassanak, akkor legyek szíves úgy élni, ahogy tanították nekem. Tele van a tököm velük. Azt hiszem nagyjából ennyi volt, mondta, és meggyújtotta végre a cigit. Most már felkapcsolhatod a lámpát. És Andrej úgy is tett. És a kis szobát elöntötte az otthonos, sárga fény.

Az a lényeg, hogy sose mondd előbb! Mindig várd ki a poén idejét. Mert a poénnak helye van a kontextusban, csak türelem kell hozzá, mint a bosszúhoz. Eljön a megfelelő idő, ne idegeld magad!

A volt Bem mozi általában üres volt délután. Azért járt oda. Néhány borral beleképzelte magát abba, amin éppen dolgozott. Nem zavarta senki. Az pedig külön szórakoztató volt, hogy ott rúghat be, ahová mesefilmekre vitték a szülei. Maga elé

tett egy jegyzetlapot, és várt. Ebben az áldott türelmi állapotban jött Torday, és tréfálkozva elhárta a fenti mondatot. De ennek szívből örült.

Szóval nyugi, egy cipőben evezünk! Elegánsan leült, sálját finoman megigazította, majd megkérdezte, hogy jöhet-e még egy bor, mert ha igen, hozná is hamar.

Jó, hogy látlak, mondta Andrej, miután Torday visszatért a borokkal. Én is, mondta ő.

Tordayban nem volt semmi góg, sem lenéző öntudat nem jellemezte, mégis, valahogy felülről tudta szemlélni a dolgokat. Nem ment bele. Nem érdekelt az irodalmi cinkosságok megnyugtatóan langyos lápvidéke, ahogy Réz is megvetett minden efféle próbálkozást. Egyszerűen nagyvonalú volt. Na, tényleg, mint egy trónörökös. Réz gyerekkori barátja volt, ami megint csak azt igazolta, hogy Réz, bár mindent megtesz annak érdekében, hogy olybá tűnjön, ő egy hideg, cinikus és professzionista szamuráj, valójában túl jó lelkű ahhoz, hogy annak is mutassa magát. Vannak ilyen emberek. Nem engedhetik meg maguknak a látszat luxusát. Meg aztán. A jó, ha felmutatják, egyszerűen minőségét vesztí. A jó, gondolta később Andrej, nem fogalom, hanem működés. A jó mozgásban van, s így néha harcban áll. De amikor ezt végiggondolja majd, már késő, és nem tudja meg nem történtté tenni, hogy nem fogadta meg, amit Réz tanácsolt neki, egyszerűen azért, mert önfejjé volt, és, ellentétben Tordayval nyakig belement, valamint Réztől eltérő módon harc nélkül engedte át magát bárminek. Képtelen volt mérlegre tenni a dolgokat. Zengőt megfellebbezhetetlen embernek tartotta, és ha a valóság bármiben is eltért, amit róla vélt, akkor öntudatlanul magát igazította hozzá egy kicsit, hogy megmaradjon az előre elgondolt arány.

Torday annyit sem mutatott, amennyit Rézből megismerhetett.

Édes élet, cukor nélkül, nézett Tordayra, és megemelte a poharát. Torday keresztbe tette lábait, és előrehajolt. És kedves egészségedre, mondta, majd finoman Andrejéhez koccintotta a poharát. Erről a kifejezésről Badacsony jutott Andrej eszébe, egy nyár Millával, két évvel ezelőtt, amikor még meggondolatlanul voltak szerelmesek, vagy mondjuk, nem nehezítette el a kapcsolatukat semmi rajtuk kívül álló esemény, amivel, bár nem belőlük fakadt, mégis nekik kell megküzdeni, egészen önfeledtek lehettek még, s akkor és ott mondták nekik mindig ezt: kedves egészségetekre, gyerekek! Elmosolyodott. A tiédre is, mondta, és félig kiitta a bort. Ellágyulásaiban sem tudott mértéket tartani soha. Milla, kérdezte Torday, miután kiélvezte a bor szépségeit. Jó ez a bor, mondta Andrej bólogatva. Milla meg kezd be-kattanni, azt hiszem. Néha csak ül, egyedül a sötét szobában, a cigit is elfelejti meggyújtani, én nem értem, és nem is segít, hogy megérthessem, mi a baj, mondjuk, keveset vagyok veled, az igaz, meg a próba a színházban, ha nem jön velem, magára marad, és mire hazaérek, már teljesen kész van, teljesen. Fontos annyira az a színház, kérdezte Torday. Igen, válaszolta Andrej sietve, ha nem csinálnám, színház lenne az is, hogy veled vagyok. Egyem a logikád, mondta erre Torday. Talán az a baj, tudod, hogy nem mérlegelhetünk. Talán... Vagy az, hogy nem tudunk magunknak nemet mondani. Tordaynak igaza volt, de. Leszarom, kiáltotta nagyképpően Andrej, most leszarom. Idegesen felvihogott, és megveregette Torday vállát. Azért köszönöm, jól esik, hogy elmondhattam neked. Úgy érezte, valóban kimondott valamit, megfogalmazta, amire eddig nem talált szavakat. Azt, hogy kezdett gyanakodni. Igen, Milla mostanában más lett. Ő meg nem merte észrevenni. Látta, de úgy tett,

mintha nem lenne igaz. Ám nem is ez volt a lényeges felfedezés. Ami valóban meglepte az az volt, hogy ennyi kellett, pontosabban ennyi elég volt, hogy ha csak egy pillanatra is, de a gyanú keltette félelemben meglássa magát.

Úl a Bem mozi kirakatában, az éppen elkanyarodó villamosról is jól látható, ahogy elégedetten sütkezézik a Margit körút felől besütő gyöngye napfényben, előtte üres papír alibi gyanánt, meg két boros pohár, a zakóját megigazítja, a gallért is, könnyed elegancia van minden mozdulatában, akárcsak ebben a budai délutánban, s ahogy „kívülről” figyelni önmagát, látja, ahogy nézi a posta felé elballagó embereket, amint besandítanak rá, és rosszállóan ingatják a fejük, mert korán van még a megváltáshoz, ők tudják, és most ő is látja, hogy nem veszi észre, hogy ez nem maradhat sokáig ilyen filmszerűen távoli...

Még egy órát beszélgettek, de már felszabadultan, könnyű témákról, a borról és boros anekdotákról. Andrej szándékosan kerülte az irodalmi kérdéseket is, a Zengővel való találkozásait sem hozta fel, nem akart úgy tűnni, mint aki kérkedik, hogy jóban van vele, és azt is tudta, hogy Tordayt abszolút hidegen hagyja ez a „ki kivel van jóban” problematika, ami pedig alapvetően meghatározza az egész kurva irodalomtörténetet. Szeretett Tordayval beszélgetni. Szeretett volna úgy elegánsnak lenni, ahogy ő. Vannak emberek, akiknek a társaságában megremeg az ember kezében a kés és félrevág, de vele máshogy volt, valahogy jól működött a dolog. Sem megfelelnie, sem bizonyítani nem volt muszáj. És ez a legtöbb, amit a másiktól kaphatunk.

Örülök, hogy találkoztunk, mondta Torday, amikor megölelték egymást a Bem mozi előtt, és Andrej őszintén válaszolta azt, hogy köszönöm.

Arra gondolt, hogy tisztára olyan ez, mint egy rajzfilm, merő kitaláció, rajzolt fázisok gyors egymásutánja csak. Szinte illúzió csupán, hogy páran – s gyakorlatilag teljesen kilátástalanul – megpróbálják becsülni, hovatovább szeretni a másikat a siftergő háború kellős közepén. Ez csupán valamiféle nosztalgiaiból fakad, gondolta. Olyan, mondjuk, mint a Lolka és Bolkára emlékezni ennyi év után, s *retrohangulatban* elérzékenyült sóhajokat közzétenni az interneten. Itt látta azt is, s ha most már nem is ők, hanem Tarr Béla és Nick Cave fotói díszítik a falat, azért jól van ez így, az élet szép, az élet egy majdnem egész estét betöltő mesefilm.

Vidáman fordult meg, hogy elsiessen a villamosmegálló felé, de váratlanul egy szemből érkező, feltűnően szép asszonynak ütközött, akit tehát majdnem fellökött, de szerencsére volt annyi lélekjelenléte, hogy az utolsó pillanatban elkapja a karját, s így csak magas sarkú cipőjét taposta meg egy kicsit.

Rettentően megdöbrent volna, ha tudja, hogy Zengő feleségével találkozott.

Alma zavartan visszafordult a futtában bocsánatot kérő fiú után, s közben megállapította, hogy igazán jóképű gyerek. Aztán megmozgatta lábujjait, miken Andrej keresztülhaladt az imént, s zavartan elmosolyodott. Mért mindig ilyen fájdalmas, ha az ember az ifjúsággal szembetalálkozik? Kivédhetetlen volt, hogy ne jusson eszébe Zengő fiatalon, amikor megismerkedtek. Éppen ilyen szeles volt ő is. Kicsit meggondolatlan, de legalább őszinte. Hogy megváltozott! Szerette még mindig, és remélte, hogy ez a vékonyuló, de még nem teljesen elrongyolódott érzés kölcsönös. Már a Török utcában járt, és észre sem vette, hogy elsírta magát. Pedig nem volt rá semmi oka. Tudta ő azt nagyon jól, hogy a maga módján szereti őt a férje, akkor is, ha folytonosan szükségét érezte annak, hogy tudassa Almával, bírná nélküle is.

Miért ilyen kérlelhetetlen, miért? Megállt a könyvtár előtt a kockaköves tér közepén, és a könnyeit törölgette. Arra gondolt, hogy milyen jó lenne, ha most eleredne az eső.

Andrej közben már a 6-os villamoson utazott, s a fejében Zengő legutóbbi története zakatolt. Ha tudta volna, hogy Almával találkozott az imént, nyilván egészen máshogy gondolt volna legutóbbi találkozásukra a Ferencz Józsefről elnevezett étterem középső, nagy kerek asztalánál, mely Zengőnek törzshelye és törzsasztala volt, de így gyanútlanul és lazán, mondhatni, ernyedtt lélekkel idézhette fel a sztorit.

Zengő megint késett egy kicsit, mert a szerkesztőjével és a kiadója igazgatójával volt értekezlete. Készülő könyve az első mondatnál tartott még mindig ugyanis, egészen egyszerűen kifogyott belőle a szusz, és ezt Andrejnek is bevallotta, amivel megint meglepte őt. Zavarba ejtőn őszinte volt, és részeg, szokás szerint. Lerogyott egy székre, onnan átintegetett az ismerőseinek, pár színész ült a sarokban jó néhány múlt századi tájkép alatt, ők is visszaintegettek neki, sőt az egyikük felállt és szertartásosan meghajolt a barna lambéria előtt, amit meg Zengő viszonzott, bár ő ülve maradt. Ne akard, hogy felfedezzenek, horkant föl eme kölcsönös és visszataszító hajbókolás után Zengő, ne akard, mert azé leszel, aki rád talál. A pincér vigyorogva érkezett. Már megint az a bölcselkedés, a kedves vendég ne bölcselkedjen, fogyaszson, fizessen, és siessen haza! Attikám, drága, te már megint jobban tudod, röhcse az öreg, azt is jobban tudod, hogy mit akarok én mostan, mi? Hogyne, válaszolt a pincér, érzésem szerint, ma *bornapot* tartasz írókám, én legalábbis úgy érzem, ma bort kapsz tőlem, ha megfelel. Nem lehetett tudni, hogy kiröhögi-e vagy csak megmosolyogja Zengőt. Bassza meg, mondta az öreg. Hogy te mindig jobban tudod. Hamisság van a szemedben, és némi lenézés, de akkor is mindig eltalálsz. Fröccsöt bizony, nagyot, hamar! A szomszéd asztaltól erre átkiabáltak megint, hogy „remek választás, művész úr”, és felemelték korsóikat. Andrej kényszeredetten elmosolyodott. Hogy ezek mindig belefolyanak. Zengő észrevette zavarát, és erre egy kicsit megemberelte magát. Hülye ripacsok, ne is törődj velük, suttofta komoran. Azt hiszik, hogy ha jóban vannak velem, megkapják a Jászait.

Ez éppen a Jászain hökkent Andrej eszébe. Sietve leszállt, és a Nyugatiig gyalog ment tovább az eleredő, csendes, és a novemberhez mérten egészen langyos, bársonyos esőben.

A történet, amit azután elmesélt, nem volt igazán bonyolult. Egy átvitt és átvitáztott éjszaka után Zengő kettesben maradt egy régi barátal a Nagymező utca elején, a Broadway kocsmában, s miután elfogyott a whisky, ugyanis gyakorlatilag kiitták a készletet, a barát javaslatára, aki még sosem volt kurtizánnal – ahogy igen előzékenyen fogalmazott –, bérautót fogtak maguknak, és erősen ittas állapotban kiautóztak a Wekerle telepre, ahol egy gipszkarton lapokkal praktikusán több, apró szobára felosztott lakásban intenzíven szórakoztak az ott fellelhető két lánnyal a délelőtti folyamán. Sosem felejttem el azoknak a kurva gipszlapoknak a szagát. Valami édes, mégis fanyar átható szag terjengett mindenütt, mondta Zengő üveges szemekkel. Csak hivatalokban van olyan bűz, mint abban a kupiban. Ennyi, kérdezte Andrej. Zengő kiitta a borát, és mutatójával megfenyegette a fiút. Ha arra vagy kíváncsi, hogy milyen volt, amikor seggbe dugom, akkor most állj fel, és tűnj a szemem elől. Tudod mi ebben a kis esetben az érdekes, folytatta, meg sem várva a fiú

válaszát, hát az, hogy mindkét ribanc anyuka volt. A két gyerek ott szendergett a földön az ágy mellett, amíg mi tömtük anyukát.

Úgy tűnt, provokálja a fiút.

Nem undorodtatok magatoktól, nézett rá Andrej, pedig sejtette, hogy mit fog hallani. Részegek voltunk, válaszolta Zengő, és széttárta kezeit, fel se fogtuk. Ők se, tele voltak nyomva nyugtatóval.

Andrej kinézett az ablakon.

Én megértem, ha te nem tennél ilyet. (Még, hogy nem tennék..., gondolta Andrej.) Azt is megértem, ha emiatt megutálsz, bár ezt kétlem, de tudnod kell, azok ilyen idők voltak.

Zengő egy darabig komolyan nézte a fiút, aztán elröhögte magát. Csak viccelek! Nem az idők voltak ilyenek, hanem mi. Mocskosak voltunk, mert mocskosak akarunk lenni. Ez volt az egyetlen lehetőség arra, hogy ne legyünk a bűnösök cinkosai. Nem érted, mi? Le vagy szarva, mesélek én itt neked, te meg csak hüledezel.

Úgy érted, fordult vissza az Öreg felé a fiú, hogy ti így voltatok ellenállók, vagy micsoda, kérdezte. Nem értem én sehogy, reccsent rá mérgesen Zengő. Részeg vagyok, a sztorit elmondtam, gondold át! Lószart sem tudsz az életről, gyerek! Lószart sem.

A másik, jellegében hasonló, a számtalan lehetséges éjszakai kaland közül valószínűleg taláalomra kiválasztott eset, amit Zengő egy Fő utcai kocsmában elővezetett, voltaképpen még semmitmondóbb volt, mint eme korábbi, szociografikusan kidolgozott fejezet.

A Budai Vigadóval szemben álló családias műintézményben békés és barátságos alkoholisták időztek reggeltől éjfélig, s szinte üzemi étkezde-szerűen beosztott turnusokban váltották egymást kisebb, nagyobb csoportjaik. Aznap, amikor ott találkoztak, szakadt az eső, talán ennek volt köszönhető, hogy rajtuk kívül csak egy csendes középkorú pár ült a tenyérnyi hátsó helyiségben, a népies mintázatú, műszálás futókkal díszített három testes tölgyfaasztal közül a leghátsónál, s e szolid pár, valószínűleg tipródó, egymást kereső és vallató szótlanúságával, felidézte Andrej előtt a hetvenes éveket, legalábbis amilyennek képzelte azokat, lévén akkor lehetett még divatban ez az udvarias és visszafogott erotika, mely az asztal alatt nedvesre markolászott ujjak apró mozdulataiban, az átható, a vágyott, de bevallottan kielégíthetetlen vágyat és testi szükségletet sugárzó tekintetben, a már említett sokat kérdező némaságban, a keresztbe vetett női combokon feszülő harisnya finom surrogálásában és némi kávé és konyak illatban vált meg nem történten is teljesebbé, mint egy akrobatikus baszás. A kocsmáros letette a bort, kancsóban egy litert, s a két stampedli szilvát, majd megigazítva szemüvegét akkurátusan elmagyarázta, hogy mi, honnan való. Nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy vendégei tisztában legyenek azzal, hogy követi még a régi, kocsmái hagyományokat. Zengőt barátságosan hátba veregette, úgy látszik, ezt a néha kiállhatatlan vénembert mindenhol ismerik, majd gondterhelten visszaállt a pultba, és olyan arckifejezéssel kezdte átszámolni az aprót, mintha egy repülőgép anyahajót kellene a Dunán eljuttatnia a Fekete-tengerig.

Előtted a történelem, gyerek, rikkantott Zengő, és lehúzta a szilváját. Azért hoztalak ide, mert az a történet, amit mondani akarok, itt kezdődött azon a történelmi napon. A taxisblokádnál történt. Gyalog vágtunk át a tömegben, az autók között a

Lánchídon a Váci utca felé. A politikai környezettel ne foglalkozz, s bár úgy vélem, az emberi akarat diadala, hogy van, akit nem tántorít el semmi sem, attól, hogy megakadályozza, hogy a dolgok valóban megváltozzanak, most ez sem lényeges.

A következőkben előadott esetből kiderült, hogy Zengő az egész országot lázban tartó események alatt is masszívan ivott, s valamelyik belvárosi bárban megismerkedett egy festett szőke, valójában feltehetően inkább sötétbarna hajú hölgygel, aki akcentussal beszélt a magyart, s a kedvenc itala a Martini volt. Zengő, mivel felismerte, hogy a nő nem hivatásos, ahogy fogalmazott: *dramatizált udvarlásba* fogott, amivel sikerült elérnie, hogy sétára induljanak a teherautókkal lezárt Erzsébet híd felé. A Felszabadulás téren ácsorgó, vitatkozó csoportok között egymásba karolva andalogtak, és a nő már egészen el volt lágyulva, amikor zengő előhúzott kabátja belső zsebéből egy *szovjetszkoje igrisztojét*, és megkérdezte, hogy nem folytatnák-e az eszmecsérét valami kevésbé forgalmas helyen. Jasna, mert így hívták, megállt a híd közepén, lévén akkor már ott tartottak, és elgondolkodva a hajába túrt. Kerek arca, és fürtös, szőke haja mellett ott világitott a Halászbástya meg a vár és legalább három barikádnak leparkolt kamion. Gyönyörű vagy, Jasna, mondta Zengő, és finoman megcsókolta az élénkpiros rúztól csillogó, éppen szólni készülő ajkakat. Az volt a különös, mondta itt Zengő, hogy akkor, a híd közepén, a még nedvesen csillogó betonon, a Duna felett s aivilágitott Budapest előterében úgy éreztem magam, mint Humphrey Bogart a Casablancában. Szerelmes voltam, kölyök. Valaki odaszaladt, talán az egyik taxisofőr, hogy tudnék-e adni pár szál cigit a forradalmároknak, és én adtam, egy egész dobozt, mindent odaadtam volna, csak a pezsgőt szorongattam, mert az volt a zálogom, a kabalám, hogy Jasnát megkapom. Itt megrengve elnézett Andrej felett. Volt egy lány még, tudod, sokkal korábban, egy csodálatos, édes kis falat, kezdett bele valami másba, de lefulladt, mint egy elakadt fűrész a fában, és Andrej elképedve látta, hogy a szeme is bepárasodik, de nem mert rákérdezni, hogy miért. Valami zajlott ebben a cinikus faszban, amit neki nem volt szabad értenie, de még tudnia sem, inkább elfordította a fejét, és a középkorú párt nézte, akik egészen összeforrta már a némaságban, és szinte már szagolható volt, hogy mennyire kívánják a másikat. Aztán Zengő erőt vett magán és folytatta.

Jasna a csók után Zengőhöz bújt, és azt suttogta, hogy „dobro, krasnorečiv”. Már kézen fogva, csókolózva keltek át a híd további részén, a Platánosban még ittak egy Martinit, s csak azután mentek tovább az Attila út felé, ahol Jasna lakott. Zengő azt kiáltozta neki boldogan harsogva, hogy szeretné, ha ez egy film volna, mert akkor újra és újra visszanézhetné a lányt, ahogy apró léptekkel tipeg keresztül a Horváthkert fái alatt a csikorgó kavicsoson, és Jasna nevetett, és gyönyörű volt, Zengő szerint sokkal ragyogóbb, mint Udvaros Dorottya a Te rongyos élet című moziban, pedig az sem volt egy utolsó látnivaló. A lakásban aztán minden máshogyan alakult. Kibontották a pezsgőt, és Zengő az ölébe ültette a lányt, aki odakucorodott a térdeire, és úgy beszélgettek az állólámpa fénykörében, és Zengő valószínűleg valamit félreérthetett, mert amikor Jasna combján elkezdte felfelé csúsztatni a tenyerét, a lány előbb nevetgélve, zavartan ellenkezett, azt is mondta, hogy „dosta”, de Zengő nem beszélt szerbül, gyakorlatilag nem értett már semmilyen nyelven, csak a gerjedelem szavát értette már, kívánta nagyon a lányt, és némi dulakodás után gyakorlatilag megerőszkolta őt.

Zengő elhallgatott. A keze ökölbe szorult, és nem lehetett eldönteni, hogy magára haragszik-e vagy Jasnára, amiért akkor és ott nem hagyta magát. Több volt ez, és ezt érezte Andrej, mint egy egyszerű dugás története, és nem is a bűn megvallása volt ebben a balul sikerült esetben az érdekes. Zengő talán tényleg beleszeretett a nőbe, vagy legalábbis felidézett benne valakit, akit éppen csak megemléített, s akiről nem akart továbbiakat mondani, nem tudni, töprengett Andrej, s valószínűleg sohasem derül már ki, hogy Zengőben mi játszódott le akkor a műmatyó abrosz felett.

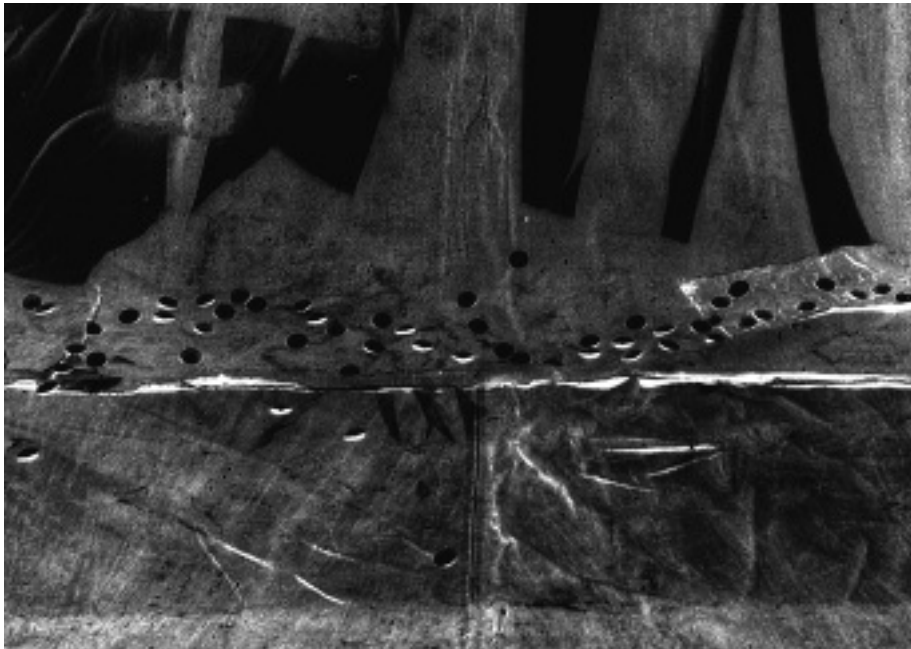
Érdekel, hogy mi történt azután, kérdezte az öreg. Nem, mondta Andrej. Nem érdekel.

Megbocsátott, mondta az öreg. Érted? Megbocsátott nekem. De nekem nem volt erőm többet találkozni vele.

Az arca kisimult, ökle kibomlott, egészen elerőtlenedett, üres tekintettel bámult a semmibe, hosszan, és talán csak az öreg kocsmáros tudta volna elmondani, mert az ilyeneknek van hozzá mércéjük, hogy hol járnak a gondolatai.

Hát ez volt az a két történet, amit Zengő az utóbbi két alkalommal mesélt neki. Lassan, magában tipródva ballagott a Nyugati felé.

Ugyanakkor, mert alapvetően gyáva volt, vagy mondjuk úgy, előrelátó, s mert Torday óvatos noszogatása, hogy igyekezzen kicsit jobban figyelni Millára is, hatott, mégsem metróra szállt, hogy kimenjen Újpestre megnézni, hol tart a próbafolyamat, és elidőzzön kicsit a hamvas színésznők között, hanem felült a 73-as trolira a Podmaniczknál, s elzötyögött Millához haza.

2.

Milla pár nap múlva összeszedte minden erejét és meglátogatta a szüleit. Úgy érezte, most már van elég bátorsága szembenézni a legyőzhetetlennel. Az apja a konyhában fogadta, éppen újságot olvasott. Ki sem látszott a széthajtott papír mögül. Igen, Milla középszerű publicisztikákkal és lehangoló gazdasági hírekkel beszélgetett. Próbált olyan büszke és erős lenni, amilyennek a múzeumban érezte magát. Igyekezte elfelejteni, hogy az apja szemében ő csak egy oktalan gyerek. Hogy életképtelen. Hogy neveletlen. Hogy védtelen. Hogy semmire sem viszi, mert nem gondol huszonnégy óránál tovább. Hogy helytelenül beszél, és néha káromkodik. Hogy képtelen megtanulni, hogy mi a rend. Hogy ez a délután itthon, olyan, mint egy hideg hal csókja.

Szóval nem sikerült a meghallgatás? Az apja hangja olyan volt, mint a smirgli. Millát kirázta a hideg.

Nem, nem sikerült, felelte. Nem bánom, tette hozzá.

Nem bánod? Hogy-hogy nem bánod? Az újság megremegett a kezében, aztán a férfi türtőztette magát.

A konyhában, melyhez nagyobb étkező is tartozott, egy sötétbarna, ónémet tálaló állt az asztal mellett. Üvegezett szekrényében katonás sorban álltak a kristálypoharak. Sosem ivott belőlük senki. Talán csak hajdanában, a Dédiék, gondolta Milla. Szerette Dédit. Bolondos, vidám hölgy volt. Túlélt mindent. Megmaradt bohémnek kilencven évesen is. Milla sosem értette, hogy az unokája mitől lett ilyen, akár egy hűvösen szikrázó talpas pohár. Igen, feleslegesnek és hiábavalónak látta az apját. Egy rideg dísz tárgy, mely megtekinthető a szigorú, múzeumi rendtartással megszervezett élet némely napjain.

Rágyújthatok, kérdezte Milla. Az apja előző kérdésére nem mert válaszolni.

Tudod, hogy leszoktam egy hete, válaszolta a férfi. Milla visszatette a cigarettás dobozt a tálaló szélére.

Szóval? Hogy-hogy nem bánod?

Apa, nem érdekel, nem érted?

Ostoba vagy, lányom. Beszélsz hülyeségeket. Mindig mondtam, hogy ügyelj jobban. Nem mondtam? Kihaszálnak. Te meg csak móríkálsz magad. Mire ez a pökhendiség? Az ügynökségen is ezért csináltak ki. Fel kéne végre nőnöd. Hívd fel őket!

Már betelt az állás.

Azért te csak próbáld meg. Nem lehetsz mulya!

Nem vagyok mulya...

Most mit érzékenykedsz? Mulya vagy és lusta. Mért nem tudod felhívni őket? Egyébként is, még mindig nem értem, hogy-hogy nem sikerült? Mit csesztél el már megint?

Apa, én nem értelek... Nem tudom, mit vársz tőlem. Nem tennéd le azt a tetves újságot?

Az apja nem válaszolt, talán megsértődött, hogy felemelte a hangját, dühös, gondolta Milla, egyébként sem volt szokás káromkodni ebben a házban, a „tetves” szó is *istenellenvaló*. Zavartan ült egy darabig, aztán összeszedte magát, és felállt. Kimegyek a teraszra rágyújtani, mondta halkán. És kiment.

Átment a nappalin, széles terem volt inkább, annak tűnt legalábbis a saját szobájához képest, egészen összeszűkült az életem, gondolta, aztán egy pillanatra meg-

állt Dédi képe előtt, ott lógott a barokk komód felett, szecessziós ezüst keretben. Dédi imádta a szecessziót. Milla rámosolygott a fotográfiára, amin így, fakultan is jól látható volt, hogy Dédi éppen egy hajóútról megérkezve állt a fényképész lencséje elé, lesülten vigyorgott bele az optikába, boldogan, mert mindig boldog volt, ha tenge- gere szállhatott, Dédi a tengert is imádta ugyanis.

Aztán kilépett a teraszra. Hűvös volt. Összehúzta magát a szvetterét. Rágyújtott, és behunyta a szemeit. Arra gondolt, pontosabban arra döbbsent rá, hogy magára maradt. Sem apjával, de ha egészen őszinte magával, be kell vallania, hogy az előtte járó egyik generációval sincsen semmi kapcsolata. Talán Dédi az egyetlen kivétel. Vele rengeteget beszélgetett, az idős hölgy sokat és nevetve mesélt. Különösen a tengerről, Fiuméről, a „yachtozásokról”, ahogy nevezte. Gyerekkorában ezek a történetek jelentették számára a mesevilágot. Nem királylányokkal, meg sárkányokkal és óriásokkal álmodott, hanem tengerészekkel, matrózokkal, halászokkal és a mólón sétáló szerelmesekkel.

Erre gondolt most.

És éppen ezekre a Dédi által elmesélt déli emberekre gondol majd pár hónap múlva, május táján, amikor elnyúlik a kopott kölcsönkanapén, fejét a párnába fúrja, és izgatottan megpróbálja elképzelni, hogy milyen lesz majd újra a kékes végtelen közepén heverni a taton, hajózni a sziklák előtt Alojzzal, hogy eme korai nyaralás után továbbinduljon Rómába, ahol egy volt egyetemi évfolyamtársa garzonjában lakhat majd, amíg munkát nem talál. Milyen érdekes, nekem is bejött a képbe egy horvát fiú, ha nem is zenész. Az élet ismétli magát, mintha állandóan újra kéne a sorsnak is mindent tanulnia, különös, gondolja majd, és kinéz a Duna felé, végül itt kötött ki, Csepelig menekült, de nem baj, most már minden rendben lesz. Talán éppen így kellett lennie, megérte minden, még akkor is, ha néha elviselhetetlenül fáj az embernek, hogy éppen a hazájában nem érzi jól magát. Hogy ott nem talál senkire. Hogy valami földöntúli daccal nem hajlandó megtalálni a helyét. Talán majd Rómában, gondolja majd a nyútt kis kanapén, és reménykedik.

A vitorlás a nyílt vízen siklott Fiume felé. A fedélzeten kisebb csoport gyülekezett megtekinteni a naplementét. Lányok és pár fiatal férfi, az egyikük viaszos pecséttel lezárt bort bontott, amikor együtt voltak valamennyien, s nevetve töltött az elé tartott kristálypoharakba.

Nevetett, pedig nem volt éppen vidám. Mindenkiben ott motoszkált a félelem, a bizonytalanság, de pimaszul fiatalok voltak, s déli vérük sem engedte komolyabban kiteljesedni aggodalmaikat. Csupa erős, helybéli legény, horvát lányok, s az egyetlen magyar kisasszony, kit a zene iránti rajongása vezetett ide, s a remény, hogy munkájával sikeresen kapcsolódhat Bartók és Kodály gyűjtéséhez. Nagyvádról költözött át Pestre szüleivel, s egy a Zeneakadémián tanuló hegedűművész iránt kibomló friss és szeles szerelem volt kiindulópontja a déli zenevilág iránti feltűnő érdeklődésének. Volt elég „csélcsap”, hogy vele utazzon a tengerhez is, ezt maga mondta mindig így, hogy „csélcsap”, s ősz haját megrázva felcacagott.

Talán önévédelemből nevettek, ösztönös életakarásból ott a közömbös kékségben hajózva, Fiume felé fordulva a csöndes hullámokon, és a Dédi még akkor is mosolygott, amikor a még aprócska Millának elmesélte, hogy amikor kikötöttek ezerkilencszázhusz június negyedikén a Tersatto-hegy alatt, pontosan tudta, hogy mindaz, amit remélt az élettől, egyszer s mindenkorra beváltatlan marad.

Milla elnyomta a cigarettáját, és visszament az apjához. El kell mennem, mondta. A férfi letette végre az újságot. Templomba jársz, kérdezte, és lányára nézett. Milla felröhögött. Már ne haragudj, apa, gurgulázta a szavakat, ezt most komolyan kérdezed? Összerámolta a retiküljét, majd apjához lépett. Anyádat meg sem várod, kérdezte a férfi, csak a könyvtárba ment. Tudta, hogy jövök, felelte Milla, és gondosan arcon csókolta apját. Igazán itthon lehetett volna, nem?

Amikor kilépett a kertbe, már pontosan tudta mit akar. Végigsétált a mogyoróbokrok mellett a mohos téglából kirakott ösvényen, lenyomta a súlyos vaskilincset, s kilépve végre a barna avarral borított rózsadombi utcára, teleszívta tüdejét a hűvös, sűrű, budai koraesttel.

Aztán kinyitotta a kis bőrtáskát, amit Andrejtől kapott tavaly, és elővette a telefonját. Csak egy rövid üzenetet írt. „Látnom kell!”. Ennyi volt, ezt viszont legszívesebben beleüvöltötte volna a Bimbó úton kanyargó, leaszfaltozott és összközműves némaságba.

Zengő másnaposan ébredt. Alma már fel sem vette. Kivel találkozol, kérdezte előző este. A Jancsókkal, felelte Zengő. Akkor megint részegen jössz haza, mondta erre Alma, majd hozzátette, hogy végül is mindegy, nem kell ahhoz a Jancsók, ha te találkozol valakivel, mondjuk, bárkivel, megbízhatóan részegen jössz haza. Ez így van, dörmögte Zengő, és tulajdonképpen büszke volt arra, hogy ennyire jól bírja még a kihívásokat.

Felült az ágyban, megnézte az óráját, és örömmel konstataálta, hogy még nem múlt el a nap. Alig múlt dél. Hunyorogva kinézett a piszkos nylonzacskó színű égre, aztán óvatosan kikászálódott, magára terítette köntösét, és elbotorkált az ablakig. Ma nem fogok próbálkozni, motyogta maga elé. Az írásra gondolt, természetesen. A mai nap az önfeledt lustálkodásé. Alma elutazott, az egyik barátnője hívta meg egy múltidéző traccspartira Vácra, így tehát csönd van és béke, úgy tervezte, hogy egész nap csak olvasgatni, eszegetni, szunyókálgatni, „gatni-getni” fog, nem törődik ő ma semmivel, szakszóval élve, „szarik a világra”, és igenis jól érzi majd magát.

Épp feltett volna magának egy kávét, amikor felberregett zsebében a telefon, és megjött Milla üzenete.

Nem lepte meg. Sőt, tulajdonképpen már várta, hogy történjen valami. Már a múzeumban biztos volt benne, hogy elkapta a lányt. Az ilyesmi megérezhető. Most azonban valami szorongás járta át.

Úgy érezte volna, hogy ezt azért már mégsem szabad? Belemenni ebbe a játékba Andrej háta mögött? Mert az egy dolog, hogy a házastársi hűséget semmibe veszi, de elcsábítani felebarátja nőjét mégis mocskos tett, akárhogy is. De nem. Ilyesmi valószínűleg nem tartotta volna vissza soha. Stukaként zuhant rá minden felkínáló pinára. Az azonban nyugtalanította kicsit, hogy pontosan tudta, van az a mélység, aminek széléről az ember nem visszalép, hanem hagyja, hogy berántsa az úr. Amibe tekintve szinte már vágyja a zuhanást. És Millában ezt az erőt, vonzást tapasztalta meg. Csilla emléke, az a felfoghatatlan, elvesztett szerelem és Milla borzongatóan kavargó, lecsillapíthatatlan lelke elkeveredett a gondolataiban, mint kávéban a tej. Édes élet, cukor nélkül, dörmögte, s meg volt lepődve magától, de

rendesen. Az örvény működésbe lépett, ő meg feléje tempózott nem teljesen gyanútlanul.

Nagyon rég volt, hogy utoljára érezte ezt a bódító szédülést.

Ezerkilencszázkilencven februárjában felhívta Kóbor, egy középiskolai haver, hogy itt az idő, nagy a mozgolódás, elég volt az értelmiségi vetyengésből, meg az elvi állásfoglalásokból, cselekedniük kell, s volna is egy lehetőség, amibe érdemes volna Zengőnek is beszállnia. Azért szólok, mert régi span vagy Te is, mondta a telefonba.

Igen, akkor tapasztalta először, mit jelent a mélység vonzalma.

Akkor még volt Zengőben egy kevés kurázsi harcolni valamiért. Elvekért, eszmékért, bár ezeket a kifejezéseket sosem szerette, ő úgy mondta ideakért, de bármiért is, még tett valamit. Még látta, hitte, hogy tetteinek értelme van. Később egyre fogyott ez a lendület, aztán pár hónap alatt elmúlt a maradék maradéka is, és minden megváltozott.

Zengő a telefon után megérezte a bizsergést a gyomra körül, ez nála mindig az izgalom jele volt, érezte, hogy nyílik alatta a mélység, és ő bele akarja vetni magát.

Kóbort száz éve ismerte. Esti Hírlapos zsnaliszta volt. A Corvin tanyán vagy az azzal átellenben lévő kis pincevendéglőben szoktak összefutni lapzárta után, s általában Zengő állta a cehet. Piáltak, dohányoztak, Kóbor egyébként láncdohányos volt, szívta a piros malbikat, egyiket a másik után, s földig érő ballonkabátja minden zsebében tárolt egy bontatlan csomagot. A telefonban is olyan harákolósan beszélt, mint akinek ellőtték a tüdejét.

Találkoztak.

Zengő álmodozva gyalogolt az meglottyadt hóbuckák között a Körúton a Gong presszó felé, és arra gondolt, hogy pár hónapja sincs, hogy éppen itt sétáltak Csillával egy külföldi film vetítésére a Bástya moziba.

Hiányzott neki a nő. Inni akart.

Kóbort a nyerőautomatánál találta. Szórta a húszasokat. Szájából lógott a cigi, a poharát a gépre állította, és erősen nyerni akart. Pörgött a szemében a sok szilva meg narancs.

Szevasz, kiáltotta, amikor meglátta Zengőt. Nincs váltani egy százasod vasban? Az előbb majdnem lejött a három Jolly, de azóta csak cseresznyével dobál, nem adja a zsetont, nem adja a kis gecit! Dühösen toporgott a nagykockás, szürke kövön. Gizike, drága, kiabált a pult felé, az úr váltana némi tantuszt, ha segítene neki!

És erre Zengő beleegyező mosollyal elindult hátra felváltani egy százás bankjegyet, meg rendelni magának két Unikumot és némi sört, Gizike pedig látványosan megemelve, emígyen helyükre téve kebleit leszámolta az öt húszast a neonvilágítású pult tetején, az előző vendég kávéspoharai közé.

Na figyelj, recsegte Kóbor, amikor Zengő visszatért, azért szóltam, mert barát vagy, egyébként okos is, ne maradj ki a jóból, hát nem?, megmártjuk magunk, és még valami jót is teszünk ezért a bagázsért, nem?, mért ne lehessen jó mindenkinek, nem?, na ugye, akkor húzz ide egy széket, én meg elmondom, mi a stájsz. És elkezdte bedobálni a pénzérméket, Zengő meg odahúzott egy alumínium széket, és leült.

Mocorog minden, érted, magyarázta Kóbor túlkiabálva a csattogó, csilingelő nyerőautomatát, pártok, demokrácia, barátom, most be lehet szállni, szükség van

az olyan agyakra, amilyen te vagy, akik szavakat adnak a gondolatnak, a nemes ügyek mellé odatesznek jó és markáns ötleteket, érted?

Zengő értette. De forgott benne a világ. Még mindig nem tudta, hogyan lesz Csilla után. Megpróbált megkapaszkodni valamiben, ezért egyezett bele ebbe a találkozóba is. Hátha kirántja valami. Valamit *csinálni* akart. Most egyébként is „alakulnak” a dolgok. Benne kell lenni a közepében. Ezért jött ide. Tele tetterővel. De most valahogy nem volt mit mondania.

Kóbor folytatta. Előadta, hogy a világtörténelemben most először nem nonszensz marha sok pénzt keresni úgy, hogy abból a köz is profitál. Mert, mint mondta, tele vagyunk pompás elképzelésekkel, jönnek az „új arcok a jobbítás reményével”, s a programok mögött már most ott állnak a tőkeerős vállalkozók. Egy konkrétumot is említett, Zengő később már nem emlékezett rá, hogy alapítvány volt-e vagy párt az a tehetséges szervezet, aminek a kampányát kellett volna összerakniuk, de azt még két évtized elteltével sem felejtette el, hogy mielőtt a nevért ki mondta, Kóbor odahajolt hozzá, és úgy suttogta a fülébe, és azt is hozzátette, hogy „igen komoly kapcsolatok működnek a háttérben”, majd diadalmas vigyorral ki egyenesedett, és széttárta karjait, mint egy illuzionista a mutatvány után.

Megmerítkezünk kicsit, rikoletta Kóbor, és újra pörgetett. Kinek rossz az? Te is itt lógsz már évek óta. Kiadói honorokból, meg a folyóiratos fizetésedből élsz, aztán mire jutsz? Na jó, én nem mondom, hogy el kell szállni, csak azért, mert bejött a szabad piac, de mért ne kereshetnél te is abból egy keveset, egy kicsivel többet, amit jól csinálsz? Csak más gazdagodjon? Én tudom, hadarta tovább, és neked is megsúgom, ennek a kényelmes szerkesztőségi szarnak, amiben elvacakoltunk, vége. Viszik a folyóiratokat, a kiadókat, ma még bemész, de holnap jön egy ügyvéd kis aktatáskával, és holnap után káéfté az egész, az egész Lapkiadó meg a hírlaposok, mindet hazaviszik abban az aktatáskában, neked meg marad az irodalmi díjad, ami egy ruppót nem ér. Legalább tegyünk ellene valamit, hát nem?

Végre elvesztett mindent, és ő is odahúzott egy széket Zengő mellé, majd leült.

Előre nem fizetnek, de ha leadtuk, vastagon. A hangjában semmi nyoma nem volt a bánatnak, hogy elvesztette Zengő százását. Mit szólsz?

Zengő nem szólt semmit, csak kiitta a második Unikumot.

Valami baj van, zökkent ki a lendületből Kóbor. Érdeklődött kicsit.

Csillára gondoltam, felelte Zengő. Mostanában gyakran eszembe jut. Felállt és elindult a pult felé.

Mert, mi van, kiabált utána Kóbor, és zavartan végigsimított az arcán.

Elhagyott, nem tudtad? Zengő kért még két Unikumot. Még szilveszter előtt. Gondolom elege lett.

Nem monddod?! Kóbor felállt, és Zengő után sietett. Amikor beérte, intett Gizinek, hogy csapjon a számlához még egy italt a számára is, majd megveregette Zengő vállát. Sajnálom! Mondta, hogy miért? Nem, felelte Zengő. Gondolom, elege lett, bólogatott Kóbor is. Megint krákokogott a cigitől. De ugye botrányt nem csinált, kérdezte aztán. Nem, felelte Zengő. Azt nem. Csak azt mondta, áruló vagyok. Fogalmam sincs, hogy mit értett ez alatt.

Kóbor hallgatott.

És Alma..., kérdezte kisvártatva, és hátrébb lépett, hogy Zengő arcába nézhessen végre. Alma megvan, mondta Zengő kimerően, mért érdekel? Kóbor zavartan el-

kapta a tekintetét. Mégis a feleséged..., csak arra gondoltam, nem tudta-e meg, vagy legalább..., vele jól vagy-e? Vele jól, mondta Zengő, és bekapta az egyik italt. Akkor jó, vágta rá Kóbor elgondolkodva. Akkor jó. Csillát meg sajnálom, öregem, helyes ki csaj, megértem, hogy hiányzik. De fel a fejjel, le a szesszel, kiáltotta erőltetetten, és megemelte a maga felesét. Lesz még olyan szeretőd, mint ez a Csilla, ebben biztos vagyok! Azzal, a szemeit le nem véve Zengő arcáról, bedöntötte az italt. Úgy figyelte, mint egy agronómus a tenyészállatot. Kifejezéstelen, vizenyős tekintettel, mégis áthatón. Zengő nem vette észre. Az ajtót bámulta, mintha azt várná, hogy Csilla megérkezik, belép, topogva lerázza cipőjéről a havat, és kitarja a karjait.

Kóbor letette a poharat. És akkor te nem is firtattad, mi, kérdezte halkán. Mit, kérdezett vissza Zengő. Hát, hogy miért szakított veled, magyarázta Kóbor, és meg-rántotta a vállát. Aztán elindult a rulett gép felé. Nem, felelte Zengő. Időt se hagyott, hogy kérdezzek bármit is. Vagy úgy, mondta Kóbor, és hosszas keresgélés után elő-bányászta nyítt kabátja zsebéből a cigit, és rágyújtott. Zengő még ott állt a pultnál. Szerintem nem is lényeges, mondta Kóbor kifújva a füstöt. A terem közepére húzott egy széket, és leült. Nem volt más a presszóban, csak ők. Nem volna elegáns, magyarázta Kóbor és hátradólt. Meg nem is érdekes, nem?, úgyse vetted volna el, és az ilyen „háttér” kapcsolatoknak egyszer úgyis vége lesz, nem?, mint a kommunizmus-nak, barátom, nem igaz? De, válaszolt a Zengő. Egyszer mindennek vége lesz. Az embernek egyszer csak elkezd hiányozni valami, folytatta elgondolkodva, ezért foly-ton pótolnia kell, betömni a lukat, a lukakat...

Kóbor felröhögött.

...és az élet hiánypótlássá változik, és az úr meg közben felfalja az embert, barátom. Zengő elhallgatott, és kiitta a negyedik Unikumot is. Ez van!

Kóbor elnyomta a cigit.

És akkor abban a kampányban benne vagy, kérdezte, mintha az égardta világon nem történt volna semmi azóta, hogy Zengőnek elmondta, mibe akarja bevenni őt. Odahúzott egy másik széket is, és feltette rá a lábait. Zengő nem válaszolt.

Na, beszálsz vagy sem? Kóbor hátradólt, és ciccegett a nyelvével, mintha étel-maradékot keresne a fogai között.

Ostoba vagy, mondta Zengő, és feljebb húzta kabátja szarait.

Lehet, lehet, hogy az vagyok, tűnődött Kóbor a lehetőségen, majd levette lábait a székről, és előredólt. Társulsz vagy nem?

Faszom se tudja, már ne is haragudj!

Zengő a kávéspoharak elé dobott egy ötszázast, aztán ellökte magát a pultról, és a kijárat felé iramodott. Holnap hívj fel, vetette oda Kóbornak, és búcsúzásképpen egy pillanatra a vállára ejtette a kezét, ahogy mellette elsietett.

Holnap hívlak, barátom, fordult Zengő után Kóbor, és halványan elmosolyodott. Gizike, belefér az ötkilóba még egy kör Unikum, kérdezte aztán, hogy Zengő kiment.

Gizike bólintott, meglendítette a hasas palackot, és töltött. Kóbor a kabátja zse-bében turkált valami apró után, hátha tud még egy menetet játszani. Az esti Körútra meg lassan rácsukódott a presszó üvegajtaja.

A megújuló magyar őstörténet-kutatás reményéről

A magyar szóképzés a gyök+toldalék=törzs+toldalék=törzs stb. olykor igen sok lépéses rendszere általában szétterülő jelentésmezőt hoz létre, amelynek mozgásiránya függőleges. Pl. tör(gyök)+del (toldalék) = tördel (törzs)+het (toldalék) =tördelhet(törzs)+ő (toldalék) =tördelhető(törzs) stb. Vízszintes kapcsolatok egy-egy törzselágazás után már nem jönnek létre a magasabb szinten előbújt szóhajtások és a lentebbi hagyottak között. Így pl. a „tördeltjeink” és a „törés” között.

Az igeirányítók újabbnál újabb, gyakorta igen meglepő jelentéstartományokba küldik a szót. Mondhatnánk igét is, hiszen a magyar szófajok közt könnyű az átjárás és szinte minden szavunk ígészíthető.

*

Czuczor Gergely és *Fogarasi János* a Magyar nyelv Szótárában fényesen és cáfolhatatlanul igazolta, hogy nyelvünk a gyökrendre épül. A cáfolhatatlanságot a cáfolatlanság is igazolta: hivatalos nyelvészetünk százötven éve halkán tagadta, és hangosan fikázta a Czuczor–Fogarasi, de soha nem cáfolta. E szótár nyelvbölcseletének és elemzéseinek alapvető igazságát az elmúlt öt év során három tudományos konferencia is igazolta.

Juhász Zoltán számítógépes kutatása óta a gyökrend léte és működése matematikailag is igazolódott. Juhász okos számítógépe az összes magyar szót képes elemeire bontani, miközben elválasztja a helyes megoldásokat a hibásoktól.

*

Szóalkotásunkban igen nagy jelentőségük van a hangoknak. Lássunk egy példát: koccan – koccint!

Egy gyökből, a *koc*-ból ered a *koccan* és a *koccint* igeink. Ikerestvérek, mégis mennyire más jelentésű a *koccint* és a *koccan*. Utóbbi eleinte majdhogynem verekedésbe torkolló nézeteltérést jelentett, manapság kisebb autós ütközést, nem pedig baráti poharazást.

*

Nyelvünk sajátossága, hogy a legtömörebb közlés a legvilágosabb, a legpontosabb. Ha egy-két hanggal, raggal megtoldunk egy szót, a jelentés éle rögtön tompul, bizonytalanodik: *hallok* – *hallogatok*, *magyar* – *magyaros*, vagy akár ellenkezőjére fordul: *eszél* – *eszelős*.

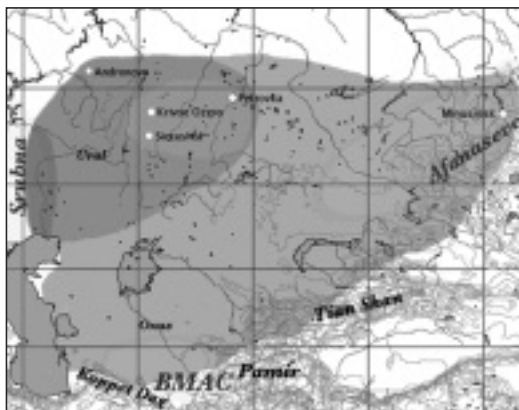
*

A múlt század eleje, az andronovói kultúra fölfedezése óta tud, mégpedig egyre többet tud a régészet egy kb. négyezer éve létező cserepes és fémműves, lótenyésztő, székérekészítő, földvárépítő társadalomról, amelynek nyomai az Ural és az Altáj, valamint az Ural és a Baltikum közt lelhetőek föl, és természetesen számos helyi sajátosságot mutat: minuszinszki, szintasta, petrovka, cserkaszkuli stb. ezért kultúra-családnak is mondják a szaktudósok.

Annyit biztosan tudunk, hogy az „andronovóiak” igényes bronzműves és cserepes ipart hoztak létre a kor kőkori népei között, ugyanakkor kereskedelmi kapcsolataik kiterjedtek délen Indiától a Kaukázuson át Kisázsiaig, északon nyilván addig, ameddig áruikért értékes prémekeket tudtak szerezni.

Bíborbanszületett Konstantin császár a Birodalom kormányzása c. könyvében (948-952) Bulcsú horka és az Árpád ivadé-

kai közül való Tormás herceg 948. évi követjárása alkalmából szerzett adatok alapján bőven ír a magyarság honfoglalás előtti történetéről és szokásairól. Ebben említi, hogy a magyarok egy része, a „szabartioiaszfaloi” nem tartott a honfoglalókkal, hanem Perzsia vidékére költözött.

Az andronovói kultúra területe. A helynevek egyben az egyes rész-kultúrák nevei.

*

Egyik csoportjuk lehetett az a tapar, szabar, szabir, nép melynek mód fölött nagyra becsült emléke maradt fenn az Urál mindkét oldalán a hantik, manysik, nyenyecsek és más finnugor népek között.¹ Némely tudósok szerint ők voltak az andronovói kultúracsoport népe, tőlük ered a Szibéria szó.

Leghíresebb említésük Bíborbanszületett Konstantin császár a Birodalom kormányzása c. könyvében (948–952) a „szabartioiaszfaloi.” A kutatók szerint a sokat idézett szó két többes számú alak egybeírása – talán tévesen. Az első szó törzse az ókortól fogva jól ismert „szabar” népnév. A középkor elején, a VI. sz. első felében élt *lordanes*, gót születésű történetíró Geticájának 37. fejezetében a hunok egyik törzsét *altziagirusoknak*, a másikat *savirusoknak* nevezi. Utóbbiak alább a „*hunugarus*” néven „*hermelinprémmel kereskednek*.”² Őseink prémkereskedelméről több korabeli szerző írt. *Szerafim K. Patkanov* XIX. században kutatta a szibériai finnugor népek mondavilágát, melyben a déli Tapar, másutt: Šaper, Šoper, Saber, Sibir, Sivir stb. nép mintegy magasabban álló fajként szerepel magas színvonalú fémműves és agyagipara miatt. A hantik/osztjákok népköltészeti hagyatékának közismert darabja az Aranyfejedelem éneke, amelyben a hősnek szabír királylány a felesége, és a szabírok látják el az ő népét különféle javakkal a fegyverektől a sörig. Az ének végén a hős az öccsével kettesben leveri a szabírok íjas-lovas, páncélos hadseregét. E vágybeteljesítő fordulat

emléke lehet a szabírok fölött aratott avar győzelemnek, (VI. sz.), vagy a besenyők támadásának (IX. sz.?), mely nyugatra kényszerítette eleinket.

Reguly Antal gyűjteményében egy északi osztják hősi énekben ilyen bekezdést találunk: „A kimagasló *Soper (Saper) városában éltünk mi (eddig).*” Egy másik ének címe: „Ének *Saper (város) fejedelméről*”³ *Reguly* szerint egy osztják törzs Šaber-mām (Sabernép) nevezi magát.

Patkanov más orosz történészekre hivatkozva lehetségesnek tartja, hogy a tapar-szabar nép délről érkezett, és az Ural mindkét oldalán lehettek szállásai. Földműveléssel, iparral és kereskedelemmel foglalkozott. Fém tárgyakat, edényeket cserélt prémekre. Földvárait éppen a vogul, osztják, szamojéd népek ellen emelte.

Erődítményeit csud-várakként⁴ emlegetik. Az építmények favázások és általában háromszög alakúak voltak, akárcsak a X. századi szabolcsi földvár.

*

A szaporodó bizonyítékok szerint nem közös őshazában éltünk a finnugorokkal, hanem népünk egyik ága igen hosszan tartó és élénk társadalmi-gazdasági kapcsolatban állt a szomszéd

A szabolcsi földvár. Falrendszere 337 x 225 x 387 méter, területe 3,3 hektár. Hatalmas fatörzsek közé döngölt függőleges földfalai eredetileg 15-20 méter magasak voltak.

A budai Mátyás templom főhajójának tetőgerince 16,8 méterre van a földtől. Az idők folyamán a faszerkezet elkorhadása miatt kissé megzútyyantak és lejtősek lettek.

Jelenleg 10-12 méteresek.

latban állt a szomszéd népek elődeivel, miáltal erős kulturális és nyilván nyelvi hatás zajlott közte, és más, ma finnugornak nevezett népek között. *Juhász Zoltán* mutatta ki a megvesztegethetetlen számítógépes módszerével, hogy a hantik és a manysik a legközelebbi zenei rokonaink, de csak a magyar-Volga-vidéki-dakota-karacsáj, anatóliai stb. zenei család dalainak első sorait bírják. Ebből egyenesen következik, hogy az egysoros dallamokból nem alakulhattak ki a mindenütt egyező közös többsorosak, tehát az átvételi irány magyar magyar>ugor. Ugyan-

ezt erősíti szerénytelenségem elemzése, miszerint a hatalmas magyar szócsaládoknak a töredékei megvannak az ugor és finnségi népeknél, de a teljes családok sehol. Hasonló a helyzet a mese és mondavilággal is.

Érdemes még egyszer leírni, hogy jobban megjegyezzük: miként az embertan és szűkebben a genetika nem igazolta XIX. században kialakított finnugor>magyar leszármazás föltételezését, úgy a nyelvi-kulturális kapcsolatok is valószínűleg fordított irányban – magyar>ugor>finnségi – irányban hatottak.

*

Az Ural nyugati oldalán a XIII. század elejéig virult Magna – Nagy, vagy Öreg – Magyarország, ahol *Juliánus* barát tökéletesen értette az ott élők nyelvét, mert az „*teljességgel magyar volt*”. Ami azért is csodálatos, mert az elvástól nagyjából 400, de lehet, hogy 800 év telt el. Írott emlékeink igazolják, hogy a magyar nyelv igen lassan változik, ellentétben pl. a manysival.

*

A Kaukázusban a tatárjárásig léteztek szabír területek, sőt, magyar állam is a Kuma folyó mentén. Pápai engedéllyel létesült püspökséggel. Két középkori zárdajegyzékből tudjuk, hogy két ferences kolostor állt Magyar fővárosban és egy Ügek/Ugeth/Ügyek településen, a negyedik romjait Madzsar Unnehnek hívják. Három püspökének és egy uralkodójának nevét ismerjük: *leretan – Gyereyán – 1330 körül*⁵. A kérdést sokan kutatták, elég talán *Lukácsy Kristóf*⁶, vagy *Thury József*⁷, *Bendefy László*⁸ majd *Götz László* és *Padányi Viktor*⁹ bőségesen adatolt könyveire utalni. A forrásokról *Z. Tóth Csaba* bőséges összefoglalást ad az Országépítő c. folyóiratban: http://www.orszagepito.hu/j_irasok/ztc_sabir_etnonim.pdf

*

Akadémiai földrajzi név szótárunk nem találja és tagadja, de a történelmi Magyarország területén három Szabar falu található és további harminc helynév hozható összefüggésbe a szabar népnévvel.

Mindez természetesen nem tisztázza véglegesen a magyar-szabír-finnugor viszonyt, de segítheti egy elfogulatlan őstörténet kutatás újra-indulását.

JEGYZETEK

- 1 Lásd *Szerafim K. Patkanov* tanulmányát az Ethnographia 1900 8-9 számát és nyelvrokonaink mondanécsét.
- 2 L'Harmattan, 2005, Kiss Magdolna fordítása
- 3 Idézi Pápay József: *Északi osztyák medveénekek*, Bp., 1934
- 4 Az orosz ЧУДО értelme egyezik a magyarral, de származékai jelentenek rémet, szörnyűséget. Szóval olyan hatalmasat, rosszat és erőset, mint egy sárkány. Hogy ezért vették-e át Patkanov helyi ugor adatközlői, nem tudható.
- 5 Forrás: XXII. János 1329. okt. 3.-i bullája Bendefy alább hivatkozott könyvében.
- 6 Lukácsy: *A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők után*, Kolozsvár, 1870
- 7 Thury: *A magyaroknak szavarti-aszfali neve*, I-II, Századok, 1897
- 8 Bendefy: *A magyarság kaukázusi őshazája*, 1942, Magyar Ház, Bp. 1999
- 9 Götz: *Keleten kél a nap*, Püski, Padányi: Dentu – Magyaria, Turul kiadó, Veszprém, 1989

AGÓCS SÁNDOR

Mint például én

ma is megint közénk vágott az ég
szakadt az eső szinte már folyt
és talán harmadik hete hogy ontja
magából ezt a gyilkos haragot
– így hát még maradok

lehet meg is érdemeljük vagy ez
talán csak figyelmeztetés volt
szokjuk csak az özönvíz eljövetelét
mert Ő lassan már rá se tud nézni
erre a szétszabdalt világra

de az egyszer biztos minden hiába
és itt már a saját nevem se ér hiszen
a leggyorsabban az ér föl Hozzá
– micsoda igazságtalanság – aki még
úszni se tud – mint például én

Sose gondolta volna

ÉDESANYÁM SZAVAI 85. SZÜLETÉSNAAPJA KÖRÜL

Sose gondoltam volna hogy
a világ így kifordul magából
és mint borozdából a
látszólag értéktelen kincs
kifordul egyszer a kezem
és szilánkosra törik
pedig sokak szerint
annak idején
jól állt volna rajta a bilincs

igaza volt apátoknak
mindig is mondta
majd megtudod ha
egyedül maradsz
majd megtudod

és tessék itt van
most a kezem

a nyáron is alig volt már hátra
talán két napon múltott
azt hiszem
és utána a gyilkos fürtelem
amit majd itt hagyok
talán mégis úgy lett volna jó –
miért mondtátok hogy
jobban nézek ki
láttam én is
már csak a szememet
kellett volna lefogni

igaza volt apátoknak
mindig is mondta
bizony majd megtudod ha
egyedül maradsz
majd megtudod

és tessék itt van

olvasom az újságokban
MOST IS MINDENT MÁSOK
MONDANAK MEG NEKÜNK
mi változott hát itt
ugyan mi
csak halkán kérdezem
NINCS ITT EGYETLEN
EURÓPAI?

igaza volt apátoknak
mindig is mondta
bizony majd megtudod ha
egyedül maradsz
majd megtudod

tavasszal még feldagadt
a kezem a sok írástól
az orvos szerint talán ha
nem kapáltam volna annyit
attól van az inkább

a könyvre is többen mondták
hogy merted leírni Margitkám
ezt a sok szörnyűséget –
hát miért ne merem volna
talán még most is kibírnám
így volt
és még nem is ért véget

minden egyes nap most is
ugyanúgy éget...
a Vörösmarty teret azért
kár lett volna kihagyni
apátok erre
biztosan mondta volna
no ezt megnézem
magamnak –

itt a városban is
eltelik a nap
szerencsére jó még a szemem
Kiss Gabriella tíz évet jósolt
aztán megvakulok
de nem

igaza volt apátoknak
mindig is mondta
bizony majd megtudod ha
egyedül maradsz
majd megtudod

sose gondoltam volna hogy
a világ így kifordul magából
s irtózik még a saját szagától is
ahogyan otthon
én se vagyok senki

de nem akarok örökké itt lenni
vigyetek majd haza apátok mellé
ne hagyjatok itt véletlenül se
– mit tudnak velem csinálni
ugyan mit
nem jönnek utánam úgyse

115.

Az 1956-os esztendő októberének 31-ik napján a Bulgáriából Jugoszlávia felé haladó vonaton ültem és félálomba szenderülve hallgattam a kerek ritmikus csattogását. Estébe hajolt. Bolgár oldalon már kezelték a jegyemet, ellenőrizték az útleveletem és hibás orosszággal feltett kérdésemre azt válaszolták a határőr katonák, hogy granica jescso dalekó. Messze még a határ. Ezért aztán hagytam, hogy ölelgessen az álom.

Eközben különféle gondolatok pelyhei lebegtek a fejem körül.

Időnként azért ellenőrző pillantásokat vettem csomagjaimra, amelyek jócskán megszaporodtak eredeti mennyiségükhöz képest. „Sok lett a genyegonya” – jegyezte meg a tolmácsnő.

A Pestről magammal hozott soványka bőröndöm degeszre tömve pöffeszkedett. Két másik pakk is hevert az üléseken, meg ott díszelgett a Szabad Föld szerkesztőségétől kölcsön kapott és bőrtokba burkolt fényképezőgép, amit sűrűn kattogtattam az iménti búcsú érzékeny perceiben, a szófiai vasútállomáson.

Szerencse, hogy egyedül uralhatok egy egész kupét itt a vonaton. Lehet persze, hogy nem a szerencse, hanem a jótékony protekció intézte így.

Két héttel ezelőtt, amikor a bolgár–magyar írócsere keretében a szófiai repülőterre érkeztem, sok jelből érezhetően magasabb rangúak jöttek a fogadásomra, mint akik most búcsúztattak, de azért ezek is el tudták intézni, ha akarták, hogy külön kupét kapjak. Szerintem az is nekik köszönhető, hogy a bolgár vámosok rá se néztek rengeteg cuccomra, pedig négy karton olyan külföldi cigarettát is találhattak volna, amilyeneket Magyarországon minimum elvámolnak, vagy még büntetést is kiszabnak érte.

Ruhaneműim és a cigaretták mellett ételkonzervek, fél tucat boros palack, meg ugyanannyi rúd szalámi rejlett a cókókban. A szalámit állítólag vaddisznóból készítették és exportcikk volt, amiként a borok is.

Két inget, két nyakkendőt, egy pár bőrkesztyűt, meg a cigarettákat abból a járandóságból vettem, amit a bolgárok adtak. Utolsó fillérig elköltöttem a potyapénzt, hiszen az a hír járta, hogy a bolgár leva semmilyen más valutára nem váltható át.

A konzerveket, borokat, szalámikat viszont kivétel nélkül ajándékba kaptam, és pedig olyan szituációkban nyújtották felém, amelyek légkörében lehetetlen lett volna az elutasítás.

Az írószövetségbeli fiatal kollegák például azzal tréfálkoztak, hogy visszaveszik a nekem dedikált könyveiket, ha nem fogadom el az általuk ajándékozott ételkonzerveket.

Kevésbé viccelődött, sőt, nagyon is komolyan hevült volt az a fiatal költő, aki heroizáló verset írt hazautazásomról. Úgy szerepelek a nagy tapssal üdvözölt költeményben, mint a mesebeli vitéz, aki elindul, hogy levágja a sárkány mind a hét fejét.

Ekkorra már hivatalosan és naponta ismétlődően kinyilvánított, hogy ellenforradalom tombol Magyarországon, amit a bolgár népnek haraggal kell megítélni.

116.

Az első két ajándék üveget még Targovistében nyomta kezembe utolsó reggelen a borüzem vezetője, akit a tolmácsnő azzal a tréfás elnevezéssel is illetett, hogy „doctoring of wine”, amit nekem úgy fordított, hogy borszakértő, vagy ha tetszik, borhamisító.

Előző éjjel mindhárman a bolgár arisztokraták aggastyán egyesületének vendéglátását élveztük, majd pedig én B. Fidanka hárfaművésznő karjaiban pihentem ki a vendégeskedés fáradalmait – egy boldogítóbb elfáradás révén –, amikor váratlanul megjelent szállodánk reggelizőasztalánál a fent nevezett borszakértő, és engedélyt kért, hogy helyet foglalhasson.

Hirtelenében csak bámultam, a tolmácsnő azonban jóváhagyólag biccentett. Kedvelt szokása szerint orosz módra teázott, ami abból állott, hogy egy barna színű kockacukrot a fogai közé szorított, és csészealjából szürcsölte-nyalakodta hozzá a teát.

Asztal alá helyezte valamilyen csomagját a vendég, azután elfoglalt egy széket. Olyan óvatosan, körültekintően tette ezt, mintha attól tartana, hogy még mielőtt leül, esetleg felugrasztják, és elúzik. Miután a székre ereszkedett, akkor meg úgy viselkedett, mintha folytatni akarná a nehézkedést, a székhez tapadást. Fészkelődött, szuszogott, elszínesedett az arca az erőlködéstől, aritmiássá vált a lélegzete, és ebben a félig fuldokló állapotában folyamatosan mondott valami szöveget, ami közben gingallózott a gégeje, harangozott a jókora porc, lenről, az ingnyak alól kilendülve felfelé, meg vissza.

Műfaját tekintve semmiképpen sem lehetett kérdező a mondandója, mert a tolmácsnő sohasem adott semmilyen választ. Ugyanezért nem tartalmazhatott háborgást, vádaskodást sem, ami ellen védekezni, tiltakozni kellett volna, mert a teázó hölgy ilyet sem tett.

Rezzenéstelen arccal hallgatta Mme. Krum a borok doktorát, csupán a szeme mozdult időnként a mennyezetre, vagy rám, és olykor halkán köhintett. Egyébként egész figyelmével a tea kéjes szürcsölésére összpontosított.

Egyszer ugyan megszólalt, de mindösszesen velem közölt valamit. Azt mondta:

– Ha maga tudná, hogy ez miket beszél!

– Miket? – kérdeztem.

– Ne akarjon most faggatózni.

Megsértődtem, de vesztég maradtam. Nem is voltam igazán kíváncsi a bolgár borigazgató szövegére, annál kevésbé, mert zsidbadt, bágyadt, bódult voltam a hárfaművésznővel hajnalban bonyolított hempergés nyomán.

És általánosan fárasztó, terhes volt akkor már az egész bulgáriai utazgatás is, pláne annak tudatában, hogy időközben elveszett látóteremből az otthonom, tehát Magyarország, amelyet kósza hírek szerint „félszáraz temetői fű nőtt be”, és „olyan szélsőséges indulatok feszülnek ott egymásnak”, hogy az már emberi életáldozatokat is martalékul követelt.

S mindenekfölött bosszantott, hogy még most is a józan észnek ellentmondó útírányt követünk. A terv szerint innen, Targovistéből még mindig nem Szófia felé

rohanunk, hanem ellenkező irányba megyünk, fel a román határhoz, egy Rusze nevű várost megcélozva.

Magával a ténnyel sem voltam kibékülve, hogy a hazulról érkező hírek ellenére nem szakíthatom félbe azonnal vendégeskedésemet, hanem ki kell töltenem a tervezett időt. Mérsékelte rejtett haragomat, hogy a tolmácsnő érvelése szerint nem léphetnék be Jugoszláviába az előírt idő előtt, nem fogadnák el másik vonatra a jegyemet, és így tovább. Az ilyesmi bizonyára érintené a bolgár illetékeseket is, és ezt a fajta kalamajkát el akarják kerülni, stb.

Efféléken lamentáltam a tojásrántotta maradékát piszkálva és akaratomtól függetlenül is figyelhettem vendégünket.

Szerintem annak az izgatottságával beszélt, aki személyesen átélt és őt mélyen megrázó, tragikus kimenetelű esetről, ismeretről, tudásról számol be lóhalálában, az útjába eső első meghallgatójának.

Hol hadart, hol énekelte a szót.

Sóhajtott, nyöszörgött, rikkantott, felnevetett, egyszer a térdére ütött.

Gyűrött zsebkendőjével izzadó tarkóját törülgette.

Olykor elnémult, ráncokba szaladt a homloka, dülledeő, kérdező szemekkel meredt a teát szürcsölgető tolmácsnő arcára.

Onnan azonban nyilvánvalóan semmi várt-remélt nem tükröződött vissza, ezért gyászreakció jelei áradtak szét az emberen, egyszerre fejezett ki egész lénye dühöt, bánatot.

Hamarosan kényszerült mosolyra húzta keskeny száját és új nekifeszüléssel forszírozta mondókáját. Bizonyára ott lapult hátsó tudatában, hogy énfelőlem bátran tehet akármit, mintha jelen sem lennék, hiszen semmit nem érthetek a szövegeléséből.

Ez így is volt, és ebből is következett, hogy miközben bámultam az idegent, fokozatosan lankadt a figyelmem. Fel-felébredt ugyan bennem a kíváncsiság, hogy mégis, miről beszélhet ez az ember, ha már azt a tolmácsnő is érdemesnek tartotta egy perszifláló megjegyzésre? Nem láttam azonban esélyét a beavatásomnak, ezért mindinkább távolodtam a helytől és az időtől.

Azután a nagyon távolból egyszer csak a fülembe csengettyűzött Birtókné nagyságos asszony szemérmesen pajzán méltatlankodása:

„Na, nézzed már, miket nem mondanak itt az embernek!”

Ez az „itt” Püspökladányban volt, a patikusék nagy házához tartozó, tujákkal teli buja kertben, egy szokásos esti multság vége felé, amelyen még én is ott segédkeztem Ágnes nénémnek, anyám húgának, aki ezeknél a finom uraknál volt cselédlány, és igénybe vette olykor a segítségemet. Esti multságokon például ételeket, edényeket, székeket, miegymást hoztam, vittem, s alkalmi kíváncság szerint verseket is szavaltam, amiért borraivalókat kaptam.

Az idézett este vége felé is széthagyott holmikát szedegettem össze a kertben, amikor egy bokor mögül előlépve – térdepelni láttam Robi bácsit a világszép Birtókné nagyságos asszony előtt. Összekulcsolt kezeit magasba emelte, és mondott is neki valamit. Erre következett a nagyságos asszony bájosan zavart megjegyzése abban a pillanatban, amint észrevette jelenlétemet. Annyi történt még, hogy kedves-cinkos mozdulattal megnyomta az orrom hegyét és eltűnt.

Gesztusa nyilván azt célozta, hogy felejtsem el, amit láttam, vagy hallottam.

Ugyanezért Robi bácsi egy egész pengőt dugott a zsebembe. Szája elé tartotta bal keze mutatóujját, a másik kezével pedig a tarkómhoz kapott, és mintha pertu komák lennénk, maga felé rántotta kissé a fejemet. Azért lett ez emlékezetes, mert akkor derült ki számomra, hogy tizenhárom évesen már fél fejjel magasabb vagyok egy felnőttnek mondott embernél.

A nagyságos asszony meg egész fejjel magasodott Robi bácsi fölé, ha egymás mellett álltak. Ritkán történt, mert miközben Robi bácsi nyomakodott, a nagyságos asszony minduntalan elhúzódott mellőle.

Alacsony volt Robi bácsi és pocakos, viszont gyárakkal rendelkezett Pesten.

Nagy sugarú körben, főképpen piacon, meg cselédleányok között virult a pletyka Robi bácsi gazdagságáról és mégis nyomorult voltáról, ami szerint hiába hordja hét határra szólóan drága ajándékait a patikus feleségének, hiába kurizál neki megannyi más módokon, – holta napjáig érinthetetlen marad az ő számára az a szépasszony, csupán apró bátorításokat kaphat időnként, hogy ne lohadjon le nagyon a svungja, vagyis: a lendülete. Aztán megint szigorú elhatárolódás következik.

Kísérletezett a pletyka krémje, hogy kinyomozza és hajszájra kiderítse, mi, és miként zajlik az urak érzelmi világában, de rendszerint beérték azzal a summázattal, hogy ott is csak úgy csinálják a gyereket, miként a többi népeknél.

„Bajban van ez az ember” – szúrta tekintetemet a reggelizőasztalunknál vergődő illetőre. Éppen úgy esdekel, és éppen úgy visszautasítatik, mint Robi bácsi. Nem kérdez, és nem vádol ez az ember, hanem szerelmi vallomás az ő előadásának a műfaja, még hozzá a reménytelenül szerelmeseké.

Erről beszél a közönyös arcú hölgy konok hallgatagsága. És miben különbözik ez a hallgatás a távoli nagyságos asszony halk felsikkantásától?

Mindkettő álságosan, fölényesen csodálja, ami tőlük függetlenül, mégis velük történik. Aztán lefricskázzák magukról a rájuk árasztott magasztalásokat. Majd pedig visszavágyják, mert egynémely kelletlenül fogadott jelenség titkon hízelgő, ezért vonzó is tud lenni.

Hallottam, vagy olvastam valahol, hogy az emberi érzelmek az elme és a test bizonyos találkozási pontján keletkeznek.

Ehhez már csak azt kellene tudni, hol helyezkednek el ezek a találkozási pontok.

Sokra persze azzal sem jutnánk, mert a szerelmi bánatot nem gyógyítja a tények tudása.

Ismerek néhány szerelmi bánatot és eddig megélt huszonhat esztendőm során ügyeltem rá, hogy elkerüljem a sorsukat. Leginkább megbízható módja lett ennek, ha azok tanácsára hallgattam, akik szerint ne akarjak nagyon magasra csillogó csúcsokat meghódítani, hanem inkább húzódjak el a közeliükől oda, ahol kevesebb vesződéssel érhetek ugyanahhoz a célhoz.

Befejezte a tolmácsnő a teázást és megelévelte a borszakértő lidérces liturgiáját, mert valami affélet mondhatott neki, hogy ő is fejezze be a magáét. Nekem pedig azt mondta:

– Ez az ember a csomagban lévő két üveg bort a magyar néppel való együttérzés kifejezéséként nyújtja át a borüzem dolgozói nevében is.

Mielőtt kellően meglepődtem és tiltakozhattam volna, úgy rendelkezett, hogy azonnal távozzunk, mert időben kell megérkeznünk Rusze városába.

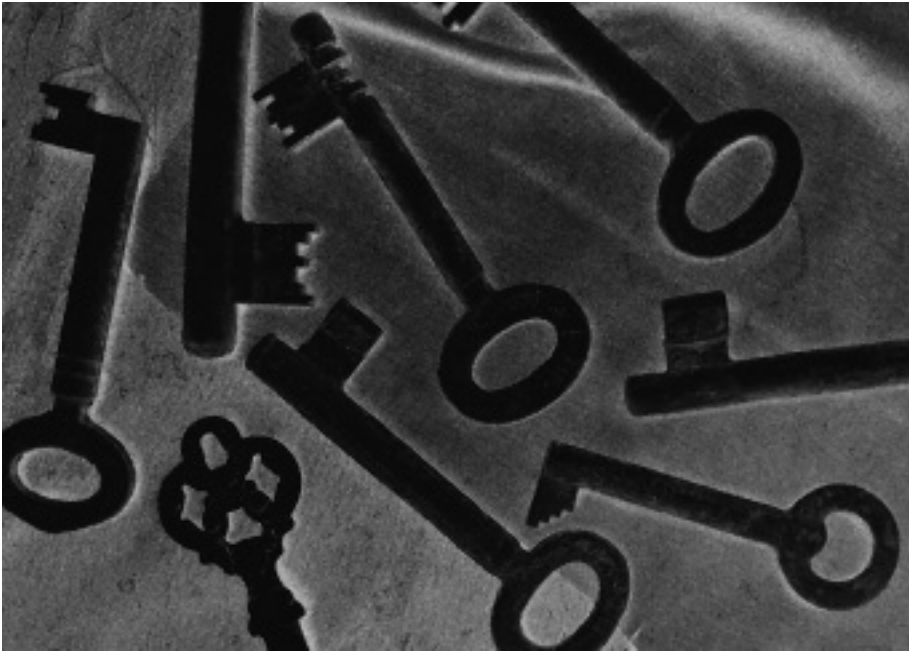
117.

Egy hirtelen fékezéstől két batyum a padlóra esett. Az egyik ki is bomlott és konzervek, borok, szalámi rudak gurultak szerteszét.

Bosszúsán szedegettem a holmikát, és az járt a fejemben, hogy egy részüket a padok alatt kellene hagynom. Szófiában hárman is buzgólkodtak a felrakódás körül, de miképpen birkózok meg velük, ha leszálok Pesten?

Az is felvillant gondolataim között, hogy otthon esetleg csakugyan elvámolnák a tiltottnak vélt portékákat, ráadásul meg is büntetnének!

Úgy határoztam, hogy az ajándékokat Pesten majd a vagonban hagyom. Legfeljebb egy bort, meg egy szalámit viszek magammal, mutatóba, hencegni velük.

Megint rándult a vonat, majd lassított, aztán újra előrelendült, akárha csuklana, vagy valamilyen előírt, határ menti koreográfia szerint mozogna.

Három bolgár katona vonult el a kupém ajtaja előtt. Egyikük be is nézett, kicsit csodálkozott, hogy a padlón guggolok, aztán ő is továbbment.

Nyilvánvalóan a bolgár–jugoszláv országhatárhoz érkeztünk, mert megállt a vonat.

Kiléptem a fülkémből a folyosóra s az ottani ablakokon kibámulva fürkésztem a tájat, de sötét volt és csak gyéren világítottak egymástól távoli, kicsi fények.

Az ellenkező oldalon, a fülkém ablakán át sem fedeztem fel sokkal több érdekességet.

Pár perc múltán ismét nekilendült a vonat, felgyorsult és hosszan ebben a tempóban haladt. Újra elbóbiskoltam, és arra riadtam, hogy megint egyenruhások nyitottak rám ajtót. Tisztelegtek, mondtak valamit, én pedig anélkül, hogy szavaikat

értettem volna, nyújtottam nekik az útleveletem, mert felfogtam, hogy ezek már jugoszláv határőrök.

Mindenekelőtt az ragadta meg a figyelmemet, hogy teljesen ismeretlen volt számomra az egyenruhájuk. A bolgár határőrök, meg a magyarok is, és valószínűleg valamennyi szocialista ország határőrei, megszólalásig olyan egyenruhát viseltek, mint a szovjet katonák. Valamikor az ötvenes évek elején alakult így, még az én katonakoromban. Budapesten szolgáltam, a hadsereg központi napilapjánál és plasztikus emlékeket őrzök a miniszteri napiparancs kihirdetéséről, aminek nyomán a Váci utcában lévő, elegáns szabóságot kellett felkeresnem, hogy az új típusú tiszt, egészen pontosan: hadnagyi egyenruhámot megrendeljem.

A magyarázat lényege az volt, hogy ezzel is tiszteletünket fejezzük ki a Szovjetunió iránt.

Későbbi években már mindinkább azokhoz tartoztam, akik leszólták titkon ezt a fajta, szinte ájtatoskodó szovjetimádatot. Egyetértéssel hallgattam azokat, akik nálam csípősebben és bátrabban kimondták, hogy ez valami afféle jelenség, mint amikor alantasan imádnak a sznobok alantas dolgokat. Olyan filozofikus töltésű vélekedésre is emlékszem, ami szerint egykor fellobbant szerelmeknek gyakran izzó gyűlölködés a kizárólagos következménye.

Ez a hangütés már a sztálinizmust bíráló, 1953-as Hruscsov-beszéd utáni években vált jellemzővé. És a kiábrándulás odáig hevült, hogy nyilvános petíciókban követelik otthon a szovjet katonai egyenruha eltörlését. Legalább is a szegedi egyetemisták által fogalmazott követelések egyikeként ez áll. A kéthetes bulgáriai tartózkodásom idején mellém rendelt tolmácsnó súgta ezt, miután külföldi rádiókban hallott a szegedi egyetemisták előző napi szervezkedéséről.

Egyenruhájuk eltérő voltánál is jobban megragadott a jugoszláv határőrök modora. Vagy pontosabb azt mondhatom, hogy imponált a fesztelenségük. Az is fesztelenség persze, ha valaki nyegle, vagy egyenesen szemtelen, itt azonban másról volt szó. Ezek úgy voltak fesztelenek, ahogyan a szabad ember az, a szervilis, a szolgai alkathoz képest.

Sugárzott róluk, hogy ezeket a katonákat nem feltétlen megbízhatóságuk, nem vak engedelmességre utaló hajlandóságuk és készségük, nem paraszti, vagy munkás származásuk szerint választották ide, hanem kizárólag a feladat jó ellátását biztosító, szakmai alkalmasságuk és felkészültségük alapján.

Egy dallam szólalt meg a fülemben, amely a Samac–Szarajevó közötti vasútvonal építéséről szólt. A debreceni népi kollégiumi években, 1947–48-ban tanultam a többiektől, talán olyanoktól is, akik ott voltak az építésen, a nemzetközi ifjúsági brigádok részeként. A dobbantós dalszövegből csak arra emlékeztem:

Jeden dva, jeden dva,

Omladina Titova...

S magára Titóra is visszaugrott emlékezetem. Olyannyira tisztán láttam, akárha egyik határőr helyén lenne itt, és mosolyogna rám. Így láttam őt 1947 végén, Budapesten. Mi, népi kollégisták, és megannyi másfajta, oda szervezett népek, vonultunk az Andrassy úton és lelkesülten integettünk az Operaház erkélye felé, mert ott állt, magyar vezetők gyűrűjében, és visszaintegetett az öt üdvözlőknek Tito marsall.

Fontos ügynben járt nálunk, mert akkor írták alá az első magyar–jugoszláv barátsági szerződést.

Nagyon szerettük akkor. Ezt a csalékony valóságcsapdát idézve mondta nekem néhány héttel ezelőtt otthon – most, 1956-ban – valaki, hogy abban az időben Sztálin népszerűségével vetekedett a legendás partizánvezéré, legalábbis Magyarországon.

Ennek – úgymond – hivatalos visszaigazolásáról is tárol az agyam valami egyémit.

Amikor sorozásom alkalmával egyenesen a hadsereg központi újságjához vezényeltek, ott pedig a külpolitikai rovat élére állítottak, az volt a munka megkezdésének előfeltétele, hogy három hónapos gyakorlatra megyek a Szabad Nép című, központi pártlaphoz, annak is a külpolitikai rovatához. Ebben a betanuló minőségemben több alkalommal búvárokodhattam a hatalmas szerkesztőség hatalmas archívumában és ott bukkantam egy 1947-es vezércikkre, amit Kállai Gyula, az akkori magyar politikai vezetők egyike írt. Elsősorban a neve miatt akadt meg a szemem az íráson, mert Kállai Gyula évekig élt az én falumban, Püspökladányban, és közvetten családi kapcsolatban is voltunk. Az általa jegyzett írás hemzseg a Titót magasztaló jelzőktől és kijelenti, hogy az egész haladó világ úgy tekint Jugoszláviára, mint a Szovjetunió után következő, legfejlettebb demokráciára.

A megjelenés idején senki nem vitatta, hogy igazat írt a szerző. Talán csak Sztálin és néhány közvetlen munkatársa gondolhatta már abban a történelmi periódusban, hogy az első számú szövetségesnek tekintett marsall, túlságosan is önjáróvá kezd válni.

Államszövetséget akar összehoronálni a Balkánon, amelyben magához köti Bulgáriát, Magyarországot, meg Romániát, Albániát, de erről a hatalmi mániás tervéről minimális előzetes tájékoztatást sem ad a Szovjetunióknak.

Általában ellentmond az „uniformizálás” szovjet igényére.

Hasonlóan elutasítja „a szovjet tábor” kialakítását sürgető törekvést.

Le vele!

Megindul a hajsza és az én külpolitikai rovatvezetésem idején, 1950-ben, már naponta friss híreknek kell napvilágot látniuk a magyar hadsereg központi lapjában arról, hogy Tito erkölcstelen magánéletet él, színes lakkal festeti a kezén, meg a lábán a körmöket, és általában az imperialisták láncos kuttyája.

És íme, ismét barátai lettünk egymásnak. Amikor én Bulgáriába indultam, a legmagasabb szintű magyar kormányküldöttség utazott Jugoszláviába, hogy tovább egyengesse a barátkozás útját. Ennek a jegyében lehetek én itt most biztonságban, zavartalanságban vonatozó magyar, a jugoszláv egek alatt.

Meghajlok a gondolat sebességének tudományos bizonyítottsága előtt, éppen ezért állítom, hogy sokkal rövidebb idő alatt szaladt át mindez a fejemen, mint ameddig most leírtam.

Azóta persze tudom, hogy bizonyos mértékű tévedés volt részemről az általánosító, az egész Jugoszláviát felértékelő örömujjongás, de mentségemül szolgálhat, hogy ahhoz az emberhez hasonlítottam, aki nem tudja, mit keres, ezért azt sem tudta, mi az, amit talált.

Mindenesetre: addigi életemben szerzett ismereteimmel hasonlítva, igazán kellemesek voltak a határőrökről szerzett benyomásaim. A viselkedésükön átragyogó személyiségük egy addig ismeretlen világ fuvallatát hozta számomra.

Levont valamit ennek értékéből, hogy miután átnézték útlevelemet, nem adták vissza. Továbbra is mosolyogtak, udvariasan köszöntek, amikor otthagytak a kupéban. Nem értettem az útlevel elvételének okát, célját, de nem nagyon nyugtalanodtam. Bizalommal voltam irántuk.

Azon kívül robogott velem a vonat Belgrád felé, Budapest felé, száguldottam hazafelé!

118.

Felélénkültem és azzal foglaltam el magam, hogy rendezgetni kezdtem szétlazult csomagjaimat. A bőröndömmel nem volt baj, de az ajándékokat két olyan vászonzsákba, püspökladányi szóhasználat szerint szütyőbe nyomkodtam a szállodai pakolászás végső lázában, amelyek száját madzaggal kellett bekötni, de a kötések részint kioldódtak, vagy elszakadtak.

Át is csoportosítottam a holmikát, külön raktam a szalámikát és külön a borokat. Ezen kívül két-két karton cigarettát passzítottam a zsákokba, meg elosztottam a konzerveket is.

A borokat még nem kóstoltam, de az egyik szalámvéget megrágcsáltam és majdnem beletört a fogam. Kiválóan fűszereztek, de kőkeményre préselték a vaddisznóhúst. Bizonyára sokáig elálló csemege, közvetlen fogyasztásra ellenben csak valamilyen további eljárás után válhat alkalmassá.

Tevékenykedésem közben eszembe jutott, hogy az éppen kezemben tartott két borospalackot Rusze városában kaptam. Ezeket is elháríthatatlan ajándékként. Most először vizsgáltam körbe alaposabban a butéliákat és arra a következtetésre jutottam, hogy csak magázódva lehetne megszólítanom ezeket a tárgyakat, olyan elegancia és méltóság árad róluk.

Már a kezem is mozdult a gondolati elszánás nyomán, hogy kihúzom, vagy benyomom az egyik dugót, de gyorsan el is vettem az igen ostoba ötletet. Menten átláttam, hogy a megbontott üveggel majd nem tudok mit kezdeni, ha pedig az egész tartalmát megiszom, annál rosszabb.

Eljátszogatam viszont a borok birtokomba kerülésének emlékével.

Kis ünnepély keretében adták át Rusze-ban, miután oda érkeztünk Targovistéből.

Olyan jellegű formalitás zajlott ott a városházán, mint amikor Budapestről érkeztem Szófiába.

Semmi hasonló nem történt azóta. Eleinte zsenírozott is, de későbbi napokban már természetesnek véltem, hogy „rangrejtve” utaztatnak át Bulgárián. Nem kívántam volna többet magamnak, mint néhány úgynevezett irodalmi estet, itt-ott alkalmi találkozókat a helyi irodalmak képviselőivel, és hasonlókat, de voltaképpen megértettem, ha elvették tőlem azt a kevés szereplési lehetőséget is, amit pedig az úti programom tervezésénél még beiktattak. Megértettem, hogy a feltámadt magyar belpolitikai vihar elsodorja legparányibb személyes jelentőségemet is.

A nekem szóló váratlan figyelmességtől ezért zavarba jöttem. Fontosnak tetsző emberek, hárman, vagy négyen a kezemet szorongatták, egy népviseletbe öltözött hölgy felolvasta a kezében tartott díszes albumból, hogy Rusze már két és félezer évvel korábban is lakott hely volt, valamint a török alóli felszabadulás évében Rusze volt a legnépesebb bolgár város, a maga 26 ezer lakosával.

Még számos helytörténeti büszkeségről tájékoztattak, de azokat már csak akkor tudtam emlékezetembe vésni, amikor egy baráti pohár és részemről is előadott pohárköszöntő után elindultunk a tolmácsnővel, hogy a jelzett díszebéd előtt gyalogszerrel közlekedve, testközelből is megismerjük a várost, és ő sorolta még elő, hogy hét katolikus templom, egy örmény és egy methodista imaház, valamint egy mecset is van a városban.

S a véletlen hatalmas rendezőerejének jóvoltából azt is megtudtam tőle, hogy a török időkben, – még, vagy már /?/ – 1866-ban nyílt meg az első bolgár vasúti sínpálya, amely Várnát kötötte össze Rusze-val.

Amikor ezt a tájékoztatást adta, éppen áthaladtunk az állomás épületén, be, a túloldalra, a peronra, a vasúti járművek özönének látványához.

Tetszőlegesen eldönthetőnek ajánlottam, hogy bukácsol-e velem tovább a hölgy, mert én kelekótya lendülettel, mindenáron törtetni-csörtetni akartam a sínek között.

Jött, és közben előadtam neki, hogy ez a sínvilág a gyerekkoromat idézi, mert éppen ilyen tolatópályákkal, mozdonyfordítókkal, tehervagonokkal teli pályaudvara van Püspökladánynak, és óriási színpada volt gyerekkorom valóságának, meg képzeletjátékainak az a világ.

Megannyi kép toluult emlékezetembe abból az időből, amikor leghívebb barátommal, Varga Gyuszival barangoltunk a vasútállomás környékének rengetegében.

Adódott, hogy pénzért dolgoztunk, gyomláltuk a gatz a sínek mentén, a zúzalék kövek közül, máskor jóval nagyobb fizetségért homokot, oltatlan meszet lapátoltunk a vagonokból, de utóbbira csak akkor volt igény, ha nem akadt nálunk alkalmasabb munkaerő. Nem is nagyon tolakodtunk sem ilyen, sem olyan pályaudvari tennivalókért, leginkább csak a folyton változó Semmi gyönyörűségének hódolva ödöngtünk az állomáson és környékén.

Akkoriban persze nem jutott volna eszembe, de későbben visszagondolva, úgy hiszem, hogy falusi létezésünk szürke állandósága színesedett városias légkörűvé, amikor az állomáson és környékén kószáltunk. A másságot élveztük, anélkül, hogy tudtuk volna. Térült-fordult a sok átutazó, megbámulni való idegen s még a helybeli utazóközönség is mássá lett korábbi önmagához képest, ha jegyet váltott a pénztárnál és bőröndöket cipelt. A vasút szolgálatában álló emberek túlnyomó többsége helybeli parasztból alakult szerencsésebb életűvé, kalauzzá, bakterré, váltókezelővé, akármilyen rangú és beosztású alkalmazottá, de havi fizetést kaptak, garantáltan nyugdíjat remélhettek s a néha mégannyira nehéz, veszélyes, felelősségteljes tennivalóktól terhelten is könnyebb napokat éltek, mint a határban gürcölő parasztok, akikkel tegnap még azonosak voltak, de a vasútnál mássá lettek s ennek az érzése is áradt a környezetükben. Őket a falusi lét fölé emelte a vasúti üzem, Gyuszi meg én pedig boldogan merítkeztünk – legalább alkalmilag – ebbe az emelt üzemű létbe.

A háború éveiben, főként pedig 1942 és 1945 között hatalmasra duzzadt a püspökladányi vasútállomás forgalma. Eleve is háromfelé irányult a személyi és teherszállítás. Itt ágaztak el a sínek Budapest felől jövet Debrecenbe és Nagyváradnak. És most itt haladtak el az orosz frontra tartó, vagy onnan érkező szerelvények német katonákkal és vagonokra szerelt ágyúikkal, tankjaikkal.

Ezek a szerelvények nem csak átvonultak, de olykor napokig időztek az állomás körüli tolató vágányokon. Tilalom alá esett ugyan, hogy civilek mászkáljanak a va-

gonok között, de minket, tizenéves gyerekeket nem zavartak el, sőt, érdekeik szolgálatába állítottak bennünket. Cigaretét, csokoládét, pénzt, üres töltényhüvelyt, meg hasonlókat kínáltak és azt kívánták cserébe, hogy szerezzünk nekik tejet, tojást, gyümölcsöt, satöbbi.

Ismertem az ügymenetet. Azt idézte fel, amikor kisebb koromban vándorcirkuszosok érkeztek a falunkba, és ugyanígy hajtottam fel nekik tejet, tojást, egyebeket. És az eladási árak mellé – ráadásként – ingyen jegyet is kaptam.

Remek üzleteket bonyolítottunk Varga Gyuszival is a napokig, olykor talán hetekig helyben rostokoló katonákkal, és eközben itt is extra hasznokhoz jutottunk.

Üzletkötés közben ugyanis németül zajlott a csevej. Harmadik-negyedik polgáristák voltunk, a kötelező német nyelv tanulásában inkább a lemaradók sorába tartoztunk az iskolában, de a német katonákkal említett wirtschaft alkalmával annyit fejlődöttünk, hogy ebben a tárgyban a legjobbakkal kerültünk egy szintre.

Fontosabb volt ennél, hogy a háborús állomáson kóborlás közben olyan információkat szereztünk, amikhez máshol nem juthattunk volna. Megbámulhattuk, sőt, megfogdoshattuk a fegyvereket, hallgathattunk frontról való történeteket, amiket aztán továbbadtunk gyerektársainknak és növekedett szemükben a tekintélyünk.

A román határ mellett, egyszersmind a határt jelző Duna mellett álltunk, Rusze városában, amikor úgy éreztem, hogy eleget hódoltam egyik gyerekkori emlékemnek.

Innenső oldalon a Dunáig terjedtek a sínpárok a büszke Rusze vasútállomásának belső peronjától. S itt, a még bonyolultabban kanyargó változataik összefonódtak a kikötői épületekkel, emelődarukkal, meg lehorgonyzott, nagy hajókkal. Kisebb vízi járművek futkároztak a nagyobbak hónaljában.

Szemben Gyurgyevó kikötője.

Felvillant bennem, hogy az már egy másik országnak, Romániának a része. Románia pedig Magyarországgal határos.

A világnak ezen a pontján közelebb vagyok Magyarországhoz – légvonalban legalábbis, – mint bármikor, azóta, hogy Bulgáriába érkeztem.

Kigyúlt a képzeletem s láttam, amint ruhástól a Dunába vetem magamat, nagy csapásokkal a túlpartra úszok, és onnan hazagyalogolok Budapestre.

Mindenképpen átúszom a Dunát, miként azt Szilárd Zoltán tette Dévénynél, Pozsony közelében. Legalábbis megpróbált sétahajóról vízbe ugorva osztrák partra menekülni. Géppisztollyal soroztak utána, és három társa után – és nincsen hír felőle azóta.

Játszópajtások voltunk elemi iskolában és néhány későbbi évben együtt lubikoltunk a püspökladányi strandon. A helybeli úszószakosztály versenyzőiként együtt mentünk a Debrecenben rendezett versenyre. Mindketten plecsnit nyertünk, de egyébként nem voltunk összehasonlítható úszók. Amikor ő krallozott, forrott, pezsgett a víz a bokái körül, én pedig egyáltalán nem tudtam lábbal hajtani magamat a vízben, csak a kezeimmel kalimpáltam.

Szilárd Zoltán ott volt az 1948-as londoni olimpián, ahonnan a hetedik helyet hozta el százméteres férfi gyorsúszásban. Nominánsa lett az 1952-re tervezett, Helsinki rendezendő olimpiának, de oda végül nem jutott ki, mert híre terjedt, hogy – esetleg – nem jön majd vissza.

Azt követően is részt vett különféle versenyeken, úszott rekordokat, de érelődött az idő, amikor befejezi majd a magyar színekben diadalmaskodó sportolói pályafutását.

A vele kapcsolatos gondolataimról nem szóltam a tolmácsnőnek, mert emlékezetem szerint beszéltünk már a neves magyar sportember határsértő kísérlete körüli, nemzetközi botrányról. Egyébként is mindenképp elé tolakodott az a mondanivalóm, amely szerint olyannak látom e percben a Dunát, mint ami óriási verőérként lököt át Európán, szállítja az élethez nélkülözhetetlen véréseket onnan ide, innen oda. Átmossa Magyarországot is és ennek az előttünk hömpölygő víznek a hordalékanyaga között ott van az is, amit Magyarországról hozott idáig, és visz tovább. Itt úszik benne egy darab Magyarország a maga vert lelkével-testével, sebével, fekélyeivel, és azt is érzem, hogy elektromos áram sugárzik belőle, de azért mégis menten megteszem, hogy belevetem magamat.

Ezt a tervemet hangosan is elmondtam.

– There is mercy for everything – szűrte fogai között a tolmácsnő, miáltal olyasmit mondott, hogy minden bűnre van bocsánat. Máskor is mondta már ezt, rendszerint olyankor, amikor az égvilágon semmi köze nem volt ennek a szólásmondásnak a terítéken lévő témához. Saját figyelmetlenségéről árulkodott ezzel, és párszor már szóvá is tettem.

Most is biztosra vehettem, hogy cigányútra szaladt a torkán a szó-falat. Gyurgyevó felé figyelt és folyamatosan mondta – első hallásra alig megérthető mondanivalóját.

– A gátlástalan érzéki mohóság nem része az ember eredeti és természetes énjének! Vannak azonban torzulások, amikor valakinek az életkorával együtt növekszik az érzékiségnek hódoló hajlandósága. A vele fogódzó férfiak még nem is estek egyik ámulatból a másikba, máris ott a harmadik, a találkozás az érzékiség gátlástalanságával. Híre van, hogy az a nő impregnálta magát minden erkölcsi tartás ellen! A vágy legkisebb szellője megzavarja hófehér lelkét és szegyenérzete a legalacsonyabb fokra zuhan. Ájtatos arccal, kecses gyakorlattal becukrozza magát, hogy ragadjanak rá a férfiak. És befesti magát, mint a virág, hogy rászálljon a pillangó, mert nem veszi észre, hogy elszállott már az ő ideje és festett virágot egyébként sem szokás szagolni Bizony, bizony, manapság már nem kedvére válogathat, hanem őt választják a csökkenő igényszinttel rendelkező kuncsaftok”.

Nem szólhattam közbe, mert olyan volt a beszéde, mint a félrevert harang.

Most találja ki, vagy reggel óta forgatja a fejében és most zúdítja rám?

Ilyen haragvónak még nem láttam.

Rálegyinthettem volna, mint egyéb okfejtéseire, amelyekkel előállott néha, amiként én is elkalandoztam olykor kettős magányunkból az igazibb egyedülletbe, csak hogy most nem elvont általánosságokról esett szó. Meghökkenítő világosság vetült arra, hogy nem valahol máshol jár az esze, hanem arról beszél, amire gondol.

A hárfás nő jár a fejében, és miközben szavakban is megidézi, az a fajta gyűlölség árad mind a szavaiból, mind a hangszínéből, amit csakis rivalizáló nők érezhetnek egymás iránt.

Megkapta szekundáját a hárfás hölgy, meg aki hódoltam neki, én is.

Észrevette magát, és igyekezett ráhangolódni az én – újabban gyakori – tépelődéseimre, borongásaimra, amelyek a magyarországi helyzettel, meg saját sorsom alakulásával állottak összefüggésben.

Magához térése első jeleként elismételte, hogy minden bűnre van bocsánat. There is mercy for everithyng. S ez a megjegyzés vonatkozhatott akár az én Dunába ugró és bizonyos nézőpontból nem csupán butának, de bűnösnek is minősíthető szándékomra, a magyarok otthoni cselekedeteire, meg a festett nővel való dévaj interaktusomra is.

Azután azt jelentette ki:

– A népek vonzalmai sohasem tartósak.

Nagyon is lehetséges persze, hogy untatta, fárasztotta a magyar politikát sűrűn szőnyegre hozó nyúglődésem. Könnyen lehet, hogy titkolni akarta egyéni véleményét, másrészt óvakodnia kellett, nehogy a hivatalostól eltérő fogalmazásokba bonyolódjon. Mindezekért igyekezett megmaradni az általánosságok, semmitmondások lehetőségénél.

Most is ekként működött reflexe, de talán kevésnek ítélte, amit mondott, mert megtoldotta azzal az üres bölcselemmel, hogy minden társadalomban léteznek elégedetlenkedők.

119.

Belgrádba érve megjelent a két ismerős határőr és intettek, hogy menjek utánuk. Jelbeszéddel közölték, hogy vigyem a csomagjaimat is.

Nem fogtam fel, miért kell hurcolkodnom, de természetesen tudtam, hogy csakis azt tehetem, amit mondanak, illetve mutatnak. Mentem, cipeltem, vonszoltam rengeteg batyumat. Kész lettem volna elhárítani, ha segíteni akarnak, de nem tanúsítottak ilyen hajlandóságot. Mindinkább mérséklődött bennem a jugoszláv határőrök iránt érzett, kezdeti rajongás.

Olyan irodában kötöttünk ki, amelyben egyetlen civil ruhás ember ült egy kis asztalnál, s más ülőhely nem is volt. Tárgyaltak valamit az emberrel a határőrök, láttam, amint átadták neki útleveletem, rövidet biccentettek felém, azután elmentek.

Gyorsan zajlott mindez.

Görnyedten álldogáltam a kis szobában. Hasonló esetekben az a törvényszerű, hogy az ilyen rejtélyes hivatali kitettségnak alárendelt ügyfél kapkodja a fejét, ugráltatja a szemét, feszülten figyel az idegenségben feltételezhető, fenyegető váratlanságokra. Én inkább közönyös voltam.

Szétnyitotta útleveletem a civil ember és miközben bele is lapozott, sebesen, de érthetően, ámbár monoton hivatali modorban közölte, hogy két lehetőség között választhatok: vagy itt maradok Belgrádban, és ez esetben ideiglenes tartózkodási engedélyt kapok, amivel hetente jelentkezni kell a megadott rendőrségi címen, vagy tovább utazhatok, hiszen érvényes a jegyem, de Magyarországra nem léphetek át, mert jugoszláv oldalon lezárták a határt. A Magyarországról tömegesen menekülőket átengedik ugyan, de lágerbe zárják őket, ahol addig kell várniuk, amíg valamilyen döntés nem születik további sorsukról. Mehetek oda is.

Elillant a közönyöm és csupa feszültség lettem.

Bizonyára életem végéig emlékezetes lesz a gyerekkori pillanat, amikor a püspökladányi református templom nagyharangját először hallottam kondulni úgy, hogy közvetlenül alatta álltam, és a kezemmel hoztam lendületbe a nyelvét. Egész valómban megrendültem. Szinte magával ragadott és másik világba repített az a hatalmas hang. Úgy fejeződött be a jelenés, mintha messzi utat jártam volna be a zengő hang szárnyán, és akkor érkeztem volna vissza a földre, saját valóságomba, amikor elnémult a zengés utolsó visszhangja is.

Akkori élményemhez hasonlított a mostani, ámbár jelenlegi helyzetemhez mégis inkább az a kép illeszkedett jobban, ami fel is villant előttem, hogy átúsztam a legnagyobb óceánt, méghozzá a víz alatt, csupáncsak a halakkal kommunikálva, és miután feljöttem a tenger alól, most már saját nyelvemen, saját hangomon beszélhetek, és ez elmondhatatlanul szép, felszabadító érzés.

- Ember, - kiáltottam fel, és karomat is széttártam a széken ülő felé, - maga magyarul beszél!

- Hát hogy beszéljek? - kérdezte sűrűket pislogva.

- Magyar? - kérdeztem.

- Bosnyák vagyok, de tudok magyarul. Szóval? Hogy akarja?

Mielőtt kérdezett volna, már kész voltam a válasszal, de úgy tettem, akárha erősen tipródnék és újra elmondattam vele a választható lehetőségeimet.

Pedig már első hallásra a Belgrádban maradást választottam. Átfutó szégyenérzet kapcsolódott ehhez a döntésemhez, mert lelkiismeretem nagyon szigorú vizsgálata szerint az lett volna nemesebb, ha ragaszkodom a tovább utazáshoz, amelynek a végén lágerbe kerülök ugyan, de sorsközösségben maradok menekülő honfitársaimmal.

Mentségemül szolgált viszont az a megfontolás, hogy távolról sem önkényes a helyben maradásra vonatkozó elhatározásom, hanem kényszerűség. A Jugoszláviában időszzerűen érvényes törvénykezésnek vetem alá magamat, amely törvénykezés tiltja a határ átlépését.

További mentő érvként hatott annak a gondolatnak átsuhanása is, ami szerint éppen az lenne felelőtlen magatartás, ha lágerbe mennék és ott a jugoszláv állam kontójára élnék. Ehelyett önmagáért felelős lényként viselkedve, vállalom annak a kockázatát, hogy a magam zsebére állom a kényszer-tartózkodás költségeit.

Az elvont okoskodások terepéről itt aztán rögtön át kellett lépnem a realitás talajára, amelyen állva jól tudhattam, hogy fillérem sincsen, amire világvárosi tartózkodásomat alapozhatnám. Ennek ellenére vonzásában maradtam a lehetséges belgrádi kalandnak, azokhoz a kalandor hajlamúakhoz hasonlóan, akik annál inkább hisznek a lehetetlenek megvalósulásában, mennél kevésbé kínál erre okot a valóság.

Kísértettem az ördögöt, amikor megvallottam a hivatali embernek, hogy jelenleg ugyan vékony a bukszám, de vannak ismerőseim Belgrádban, és azok majd segítenek.

– Na, persze, én se üres kézzel nyitok be hozzájuk, mert lám csak, mi van itt a zsákban!

Kioldottam egyik szütyő madzagját, ami egyébként is kioldódni készült, előhúztam egy rúd szalámit és a hivatalnok felé nyújtottam, sőt, hirtelen ötlettel asztalára, a keze ügyébe tettem, és kijelentettem, hogy örök ajándékként fogadja tőlem annak a jótéteménynek a fejében, amit én kaptam tőle az által, hogy magyar nyelven szólott hozzám.

Majdnem riadtan szabadkozott, hogy miképpen gondolom én ezt, ilyesmit ő nem fogadhat el, és az asztal szélére tolta a szalámit. Papírt húzott helyette maga elé és mintha sürgetnék, nagy igyekezettel kezdte másolni az útlevelemből kinézett adatokat, meg egyebeket, amikre a megfelelő rubrikák vártak.

Én pedig tovább magasztaltam a pillanatot, amikor teljesen váratlanul meghalottam az ő magyarul szóló beszédét. És ráadásul mennyire tisztán hangzottak a szavai, holott gyerekkorában tanult nyelve esetleg nem is a magyar!

Futtában beleszóttam áradozásomba, hogy magyar íróként voltam országot látni Bulgáriában, és noha gondokkal is találkoztam, nagyon sok volt az általam fellelt, megismert szépség és gyönyörűség. Egyebek mellett a megannyi felragyogó emberi jelenség. Egy idő múltán én mégis nagyon vágyódtam, hogy az idegen nyelv tengeréből eljuthassak vissza, a Tisza tájékára, ahol a magyar nyelv csobogását újra hallhatom. Végtére is, író vagyok, aki egész megélhetése feltételeit az anyanyelve tengeréből meríti, és természetes, hogy neki, magának is el kell merülnie anyanyelve tengerében, hogy a munkájához nélkülözhetetlen energiákat és matériákat időről időre onnan abszorbeálja, majd munkássága révén olvasói lelkének a táplálására felkínálja.

– Ezért ne csodálja, hogy lubickolok itt a magával való magyar beszédben és habzsolom a rég nem hallott szavakat – adtam a rezümét.

Nagy levegőt vett a rendőr, vagy vasutas, igazgatta maga előtt a papírt, lehelte, majd használat nélkül visszatette helyére a pecsétnyomót, és egyéb jeleit is adta növekvő zavarának.

Hamutartót láttam az asztalon, szál cigarettát rántottam elő belső zsebemből, meg is gyújtottam, és csak utána kérdeztem, hogy szabad-e itt dohányozni. Bólintott, és abban a pillanatban indult bennem a mozdulat, hogy előveszem belső zsebemből az egész csomag cigarettát, és a hivatalnokot is megkínálom. Időben úgy döntöttem azonban, hogy nem a belső zsebemből veszem ki a bontott cigarettát, hanem előkaptam a zsákból egy bontatlan kartont, azt feltéptem, és kivettem egy paklit. Annak a sarkát is felszakítottam, hogy kihúzható legyen egy cigaretta. Azt ki is húztam, és az asztal mögött ülő ember felé nyújtottam, de mielőtt érte nyúlhatott volna, újabb ösztökélést kaptam remek ösztönömtől, és asztalára ejtettem az egész paklit, majd megtoltam kicsikét, hogy a keze közelébe csusszanjon.

– Eszébe ne jusson azt hinni, hogy magát én itt korrumpálni akarom ezzel a cigarettával, meg azzal a rúd szalámival – figyelmeztettem a szemét keresve, de ő csak az asztalát, a papírját, vagy a nem tudom mijét nézte, énrám véletlenül sem pillantott. – Tegye csak el mind a két portékát – folytattam, és áldást osztón felemeltem a kezem. Azután a mutatóujjamat emeltem a levegőbe, és azt mondtam neki: – Figyeljen csak ide! Figyeljen rám, kérem, és válaszoljon a kérdéseimre! Fizetnem kell valamit azért, mert az ideiglenes tartózkodási engedély úrlapját maga nekem kitölti, és ideadja? Válaszoljon erre, kérem!

Megemelte vörös arcát, de nem rám, hanem csak valahová mellém nézett, és olyasmit dörmögött, hogy ez a papírmunka felsőbbiségek utasítására készül, és természetesen díjmentes. Dadogós szavai után rögtön újra lesúnyta a fejét.

– Na, látja, ezt én is így gondoltam, és pedig már azelőtt, hogy magát a szalámival, meg a cigarettával megkínáltam. És ebben az esetben mért iparkodnék, hogy fizessek magának? Nem bolondnak kellene lennem ehhez?

Viselkedésem és szónoklatom alapján joggal gondolhatott volna pedig félkalapnak. Ezt a feltevést azonban jelentkezése pillanatában felülírta bennem az a következtetésem, ami szerint ez az ember nem lehet képes arra, hogy rólam ítélkezzék, pláne félnótásnak gondoljon. Kezdetől kialakult vele szemben az a láthatatlan szellemi fölényem, amit ő ösztönös ellenérzéssel vehet ugyan tudomásul, de maga előtt nem tagadhatja le, miközben fegyvertelen ellene.

Vele is úgy kezdtem játszani, bohóckodni, ahogyan Tuli József barátommal és kollegámmal szoktam jókedvem óráiban, meg mindenki mással, akivel szemben szellemi fölényt éreztem. Az írói létezésről szóló halandzsám pláne olyan mélyütés lehetett a vasutas-rendőr gyomrára, amitől a korábbiaknál jobban is elfogyott a levegője.

Körbenézelődtem a kis szobában és megakadt a szemem egy falra szerelt telefonon s megkérdeztem, használhatom-e?

Arra kellene, mondtam neki, hogy egyik belgrádi ismerősömet felhívjam. Nem tudom a lakcímét, csak a telefonján szoktunk interurbán beszélgetni. Autója is van, és talán értem jönne, játszottam el a tűnődőt, de aztán legyintettem és kifejtettem, hogy nem is igazán akarok telefonálni, mert az nagy otrombaság lenne ebben a hajnali órában, pláne, ha biztos lehetek benne, hogy minden kényelmetlenséget vállalva rohannának ide, az állomásra, hogy hazavigyenek. Nem, semmiképpen sem tehetem ezt kedves belgrádi ismerőseimmel. Majd holnap felkeresem őket. Gond azonban, hogy hol szálljak meg, mielőtt velük összeölelkezünk?

Ez a gond attól kezdve foglalkoztatott, hogy a belgrádi maradás mellett döntöttem. Szüntelenül zakatolt ez a feltétlenül megoldandó gond a fejemben, anélkül, hogy megoldásra bukkantam volna.

Legkézenfekvőbb megoldás lett volna, ha taxit rendelek, és szállodába vitetem magam. Csakhogy se taxira, se szállodára nem volt pénzem. Semmire sem volt.

Ilyen helyzetben megbocsátható lett volna, ha mégis idetelefonálom valamelyik belgrádi ismerősömet, csakhogy ilyen ismerősöm sem létezett, soha.

Abból kellett gazdálkodnom, amim volt.

Amikor arra intettem a szoba gazdáját, hogy ne merészeljen korrumpáló szándéokra gondolni, amikor én szalámival, luxus cigarettával igyekszem őt megajándékozni, akkor igen is elsősorban a jótékonyásra hajlamos szívemre gondoltam, de ott moccant a lehetősége annak is, hogy ez a szívjóság majd kifizetődik, mert jöttet helyébe, stb.

– Ha tudna itt a közelben egy olcsó szállodát – kezdtem a mondatot és abba is hagytam s néztem a felfelé fútt cigarettafüst bodrozódását. – Nagyon olcsót – fűztem az előbbiekhöz, miközben kinyitottam a másik szatyromat és elővettem s asztalra tettem egy üveg bort. – Ezzel tudnék fizetni a szállodásnak is, ha létezne olyan szállodás, akivel megegyezhetnék. Van még néhány butéllia a zsákomban. Csak egy éjszakáról lenne szó, akár magánháznál is, akár a maga házáznál is.

Úgy éreztem, valamennyi lehetőségemet kijátszottam a cél érdekében, hogy megvessem a lábamat Belgrádban.

Várakozón figyeltem az embert, aki végre rám függesztette megüvegesedett szemét. Bólintott, aztán sűrűn, buzgón bólogatott, majd felállott székéről, az ajtóhoz sietett és nagyot kiáltott az állomás hajnali éterébe.

Nem értettem, hogy mit kiáltott, de ő tudatában lehetett cselekvése értelmének, mert szigorúan rám nézett, vállamra tette a kezét és azt mondta:

– Lereendezzük ezt az ügyet.

Kopottas küllemű ember lépett be, akinek azonnal élénken magyarázni kezdett. Időnként felém bökött a fejével, meg batyuimra mutogatott. S miután befejezte, hozzám fordult és felvilágosított, hogy az itt álló ember tudja a címet, ahová megyünk, velem jön, és még a cipekedésben is fog segíteni.

Gyorsan előkaptam a megbontott karton cigarettát és a kopottas jövevény kezébe nyomtam. Kicsikét ugyan várakozón lesett a szoba főnökére, de miután valószínűleg bátorító szavakat hallott tőle, elvette a kínált csomagot.

– Na! – állott elébem vendéglátóm és nyújtotta a hivatalos papíromat. – Rajta van a rendőrség címe, ahol jelentkeznie kell. Első alkalommal már holnap oda kell mennie. Akárki megmondhatja majd magának, hogy miképpen jut oda. A legjobbakat!

Kezet fogtunk és mosolyogtunk. Mind a kettőnkről megkönnyebbülés áradt, de azt hiszem az emberem volt boldogabb, hogy megszabadulhatott nyomasztó jelenlétemtől, megtartva mindazt a csecsebecsét, amit saját pénzén viszont soha nem vehetett volna meg.

Szeles, majdnem viharos volt a hajnal. Szerencsére csakugyan a közelben horgonyzott a dunai kis teherhajó, aminek egyik kabinjában lett szállásom. A hajó tulajdonosa is beszélt magyarul és beavatott üzleti titkába, ami szerint ő nem

szállodás, hanem termőföldet szállít és árul, de ha nehéz helyzetbe került emberek kéri, helyet nyújt nekik a hajó két kabinja közül az egyikben. A másikban ő lakik.

Reggel hátrahagytam csomagjaimat, és a hajóskapitány tanácsa szerint indultam a rendőrségre.

Mohó érdeklődéssel fúrtam bele magam a városba, hamarosan el is tévedtem s a rendőrség irodája helyett egy kávéházi ablak előtt állottam meg, ahová elég illetlenülül, de bebámultam. Bentről meg éppen kinéztek és nagy lelkesültséggel integetni kezdtek nekem azok az emberek, akik azt állították utóbb, hogy azonnal felismeretek.

Némi értetlenkedés után elfogadtam hívogató integetésüket és bementem a kávéházba. Odabenn aztán persze, hogy én is megismertem Gádor Bélát, a Ludas Matyi című magyar vicclap főszerkesztőjét, az Állami áruház, meg a Dollárpapa című, híres filmek íróját, akivel ráadásul gyakran találkoztam a Szabad Nép székház ötödik emeleti étkezőjében, mivel az én lapom, a Szabad Föld is, meg az ő újságja is ugyanabban a házban volt.

És örömmel üdvözöltem a rajzairól jól ismert, nagyon kedves öregurat, Toncz Tibor bácsit. Sem egyenrangúak, sem közeli barátok nem voltunk otthon a két férfival, de itt, a hazátlanságban, a bizonytalanságban sokkal közelebb lévőknek éreztük egymást, mintha egy otthoni hétköznapon találkoznunk össze.

Zavartan próbáltam emlékezetükbe idézni, hogy ki vagyok, de Gádor Béla haragosan leintett, hogy ne magyarázkodjak, jól ismer, olvassa írásaimat, inkább üljek le az asztalukhoz, rendeljek, amit akarok, és meséljek arról, hogy mi történik otthon?

LUZSICZA ISTVÁN

Égyszínkék szonett

LÁZÁRFALVI ANTAL GYÖRGY EMLÉKÉRE,
EGYKORI „ÉGSZÍNKÉK” VERSESKÖTETE MARGÓJÁRA

a villámot ha szobádból lesed
míg ma féktelen dühvel tombolnak
ablakodnál az örült elemek:
tudod lesz még nap és lesz még holnap

s ha fáradt kétely ha fásult közöny
ha köznapok ordító főcíme
rámenősen rendre rád is köszön
tudod hogy bújj magad rejtekébe

tudod ha kívül állnak mindenek
bennfentes mégis hogyan lehess
torzókából hogy teremts egészeket

mert tudod honnan jön és mi ez:
égyszínkék lélek érzés és tudat
hitté kristályosodott hangulat

Képaláírás

valamerre messze két üveg pohár
az idők végéig egymásnak koccan
mi benne volt egyszer benn is marad már
az örökre elmúlt mozdulatokban
egy végső rundot az utolsó után
az egészségünkre így is kikérnek

miénk vagytok még? – kérdezzük tétován:
mert mi azóta és most is tiétek

M. LEZSÁK GABRIELLA

László Gyula életműve egy évforduló apropóján

70 évvel ezelőtt, 1944 tavaszán jelent meg László Gyula könyve a honfoglaló magyar nép életéről. Sokak szerint a XX. század legismertebb és legnagyobb hatású magyar régészének fő műve ez a könyv, amit Kolozsváron, az Erdélyi Tudományos Intézetben, a front árnyékában pár hónap alatt írt. A kötet szintézise mindannak, amit akkor a témában tudni lehetett, de sokkal több is annál: a mély intuícióval, komplex kutatási módszerrel és a korabeli ásatásokból származó adatok alapján az egész magyar közösség élettörténetét a fiatal tudósnek addig nem sejtett kezdetekig sikerült visszavezetnie. A kötetet a Püski Sándor által vezetett Magyar Élet Kiadó adta ki Budapesten, és röviddel megjelenése után elnyerte a Magyar Irodalompartoló Társaság fődíját. Az alábbiakban a kiadvány születésének körülményeit, fogadtatását és a könyvben ismertetett kutatási eredmények időtállóságát vesszük górcső alá az elmúlt 70 év függvényében.¹

LÁSZLÓ GYULA INDULÁSA – A KÖNYV SZÜLETÉSÉNEK KÖZEGE

László Gyula könyve születésének idején a II. bécsi döntés után visszacsatolt Észak-Erdély területén, a Szamos parti városban élt és dolgozott. A Ferenc József Tudományegyetem régészeti tanszékén tanított, és egyúttal munkatársa volt a Teleki Pál miniszterelnök által, 1940-ben létrehozott Erdélyi Tudományos Intézetnek. Kinevezését egykori főnökének, Zichy Istvánnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, és Kelemen Lajos kolozsvári történész-levéltárosnak köszönhette, amit Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter erősített meg.² A fiatal tudós Kolozsvárra települése tulajdonképpen repatriálásnak számított, hiszen az 1944-ben 34. életévét betöltő fiatalember székely szülőktől, a Dél-erdélyi Kőhalomban (ma Rupea) látta meg a napvilágot. A László családnak többször kellett menekültként elhagynia az országrészt, a trianoni döntés után pedig véglegesen Budapesten telepedtek le. Édesapja a Néprajzi Múzeum könyvtárában kapott állást, így a fiatal László Gyula közvetlen ismeretségbe került a korszak vezető néprajzkutatóival, köztük Györffy Istvánnal. A fiatal tudósra nagy hatással volt Szekfű Gyula szellemtörténeti irányzata és Teleki Pál magyarságtudományi érdeklődése, geopolitikája is. Kialakuló világnézetét jelzi, hogy főként Németh Lászlót, Illyés Gyulát és Szabó Dezsőt olvasott,³ eljárta a Bartha Miklós Társaság előadásaira,⁴ rokonszenvezett a Márciusi Fronttal és a népi írók mozgalmával.⁵ A népi mozgalom a történettudományban is éreztette hatását, ahol a népiségtörténeti iskola megteremtése főként Mályusz Elemér (1898–1989) és Hajnal István (1892–1956) nevéhez fűződött. A 30-as évek végén a Pázmány Péter Tudományegyetemen már hungarológiát is oktattak: 1939-ben nyitotta meg kapuit az Eckhardt Sándor nevével fémjelzett Magyarságtudományi Intézet.⁶ László Gyula a Magyar Képzőművészeti Főiskola elvégzése (1933), illetve a budapesti tudományegye-

tem bölcsészdoktori oklevélének megszerzése (1935) után a Magyar Nemzeti Múzeum segédjé lett, itt érte 1940 őszén a felkérés a kolozsvári egyetem régészeti tanészékének nyilvános rendes tanári állásának betöltésére. A képzőművészeti végzettséggel is rendelkező fiatal tudós nagy ambíciókkal utazott Erdélybe, ahol nézeteire az 1940-es évek elején csúcspontjára jutott magyar népi mozgalom mellett döntően hatott a kolozsvári tudományos közeg: Pósta Béla (1862–1919) régészeti iskolájának szellemisége, a néprajzos kollégákkal való szoros baráti viszony, és a magyar tudományos intézetek: az egyetem, de főként az Erdélyi Tudományos Intézet inspiráló légköre.

TUDOMÁNYOS ÉLET KOLOZSVÁRON A VISSZATÉRT ÉSZAK-ERDÉLY ALATTI IDŐSZAKBAN

Kolozsvár az erdélyi magyarság életében évszázadokon át központi szerepet töltött be és talán a hely szellemének is köszönhető, hogy a „kincses” város több kiváló személyiséget is adott a magyar hazának. Olyan írókat, költőket, tudósokat és művészeket, akik az egyetemes magyar kultúrát ápolva annak hírére nemcsak itthon, hanem a nagyvilágban is öregbítették. A Trianon utáni impériumváltással azonban a helyzet válságosra fordult. *„Alig volt a kisebbségi sorsban a magasabb nemzeti műveltség szempontjából az erdélyi művelődéspolitikának súlyosabb, kilátástalanabb kérdése, mint az erdélyi tudomány ügye (...) A magyar uralom megszűntével az új uralom rövidesen végzett a tudósképzés szerveivel, az erdélyi magyar oktatásügy felsőbb intézményeivel (...) Ennek következtében a kolozsvári magyar egyetemnek csaknem minden tanára és jórészt egész segéd-tanszemélyzete rövidesen a csonka-hazába vándorolt. Csak az erdélyi tudomány néhány régi, önzetlen, szerény munkása maradt itt az örökös zaklatás és bizonytalanság közepette addig, míg helyzete tűrhetetlenné nem vált, vagy míg két évtized után a csüggedező reménykedésből valóság nem lett.”*⁷ 1940. augusztus 30-án, a II. bécsi döntést követően Észak-Erdély visszacsatolása után a magyar közigazgatás helyreállításával egyidejűleg megindult a tudományos élet újjászervezése is. Az erdélyi tudománypolitika három nagy intézményre, az Erdélyi Múzeum Egyesületre (EME), a Szegedről repatriált egyetemre és az újonnan létesített Erdélyi Tudományos Intézetre (ETI) számíthatott. A magyar kormány tudománypolitikájának elsődleges célja Erdély szellemi visszahódítása volt és ennek egyik fontos alapköve a történettudomány és a népvándorlás kori régészet lett. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem mellett ebben a feladatban óriási szerep hárult az Erdélyi Tudományos Intézetre,⁸ amely a világháború lezárásáig a *„tudományos életben eddig nem tapasztalt gazdag anyagi eszközökkel és hatalmas apparátussal”* működött.⁹ Az intézet legfőbb feladata az 1920 után *„erősen visszaesett erdélyi magyar társadalom-tudományi kutatások pótlása”,* illetve az újabb – főként magyar népiségtörténeti – munkák irányítása volt.¹⁰ A kormányzat a kutatásoktól a trianoni döntéssel megtépzott magyarság öntudatának erősödését is remélte.¹¹ Az ETI tudományos kutatáson túli célját a legérzékletesebben Mikecs László néprajzkutató, az intézet fiatal munkatársa fogalmazta meg. *„Ha megérti az ETI, hogy neve ugyanazt jelentheti a magyarság tudományában, mint Bartóké meg Kodályé a zenéjében, népi íróinké az irodalmában, szerepét és jelentőségét tökéletesen felfogta, s rajta áll, hogy Bartókkal, Kodállal*

s népi íróinkkal a vezérszerepet játssza abban a szellemi megújulásban, mely – jöjjön akármi is ránk a háború végén – a magyar nép megújulását is fogja eredményezni.”¹²

Az ETI régészeti szakosztályát megalakulásától, 1940 őszétől László Gyula vezette, amelynek célja „Erdély népvándorlás kori és főleg az első magyar századokból származó emlékeinek felkutatása és feldolgozása. (...) Ásatásainak anyagát nemcsak reálarcheológiai szempontból értékeli, hanem viselettörténeti szempontokat is figyelembe vesz, összehasonlító módszerrel elemzi a temetkezési szokásokat és a népi kismesterségek eszközeit is feldolgozza.”¹³ Egyetemi magántanárként László Gyula a lehangsúlyosabban szintén a honfoglalás korával foglalkozott, hiszen a két évtizedes román tudománypolitika miatt ebben volt a legnagyobb elmaradás. Az 1942–43. tanév első felében a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karon „A honfoglaló magyarok régészeti emlékei”, az 1942–43. tanév második felében „A honfoglaló magyarok régészeti emlékei különös tekintettel Erdélyre” címmel, az 1943–44. tanév mindkét felében „A magyar őstörténelem régészete” címmel heti kétórás előadást tartott.¹⁴

Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetemen – az ország egyik legrégebbi alapítású egyetemén¹⁵ – 1899-ben indult be a régészképzés a kecskeméti születésű Pósta Béla vezetésével.¹⁶ Pósta Béla tevékenysége alatt a kolozsvári régészeti iskola a magyar régészettudomány hajtómotorjává vált, lendületével, újításaival ebben az időszakban a budapesti tanszéknek nemcsak méltó társa, de követendő példája is lett.¹⁷ Lendületes munkájának, az erdélyi magyar régészet kiteljesedésének az első világháború, majd a trianoni döntés vetett véget. A román tudománypolitika irányítása alá került erdélyi régészettudomány két évtizedig szinte kizárólag az őskori és ókori – főként a dák és római – emlékekre koncentrált.¹⁸ A magyar emléksanyag és a vele rokon népvándorlás kori kultúrák felszínre hozatala és tanulmányozása csak Észak-Erdély visszacsatolása után vált ismét lehetővé. A repatriált Ferenc József Tudományegyetem régészeti tanszékének vezetőjévé az erdélyi származású Roska Márton (1880–1961) nevezték ki, aki egykori mestere, Pósta Béla szellemében folytatta a megkezdett munkát. Roska Márton László Gyulán kívül többek között Kovács István, Méri István, Ifj. Koós Károly, Entz Géza, Mozsolics Amália, Novák József, Pálffy Antal, Szabó György és a sepsiszentgyörgyi múzeum későbbi vezetője, Székely Zoltán tevékenységére számíthatott.¹⁹

László Gyula fellépésével a régészeti kutatások új lendületet kaptak. A fiatal tudós elsősorban olyan történeti-régészeti kérdésekre fókuszált, amelyek Erdély magyar múltjának hiteles megismeréséhez és az ún. román–magyar vitához is döntő szempontokkal járultak hozzá. Ilyen volt pl. az 1911-ben megtalált Kolozsvár-Zápolya utcai honfoglalás kori temető feltárásának folytatása 1941–42-ben, amelynek során egy honfoglaló magyar vitézi sír is napvilágra került.²⁰ A Kis Újság című lap szerint bár „egyszerű közkatona sírjáról van szó, de László Gyula meggyőződéssel hangsúlyozza, hogy az ilyen leletekből jobban meg lehet ismerni a honfoglaló magyar nép életét, mint a nemzetséggfők, vagy törzsek élén állt vezérek gazdag sírjai nyomán. Ez a felfogás már a tudományos életben is megerősödött népi irányzat kifejezése: új tudós nemzedékünk már nem annyira a politikai keretek történetével foglalkozik, hanem inkább népünk múltbeli sorsát kutatja. László Gyula munkásságában a régészeti kérdések történelmi néprajzzá szélesülnek s a honfoglalás kori sír muzeális anyagából a honfoglaló magyarok mindennapi élete színesedik elő.”²¹ A fiatal tudós ennek a leletnek köszönhetette, hogy a korabeli médiában is ismertté vált, mert a kormányzat a vitézi sír anya-

gának múzeumbeli elhelyezésekor, 1942. szeptember 20-án, vasárnap hatalmas ünnepséget rendezett. A korabeli filmhíradó beszámolója szerint a kiásott maradványokat katonai díszkísérettel vitték át az Erdélyi Nemzeti Múzeumba, ahol üvegfedél alatt mindenki megtekinthette. A felravatalozás Kömöcsi Pál hóstáti gazda udvarán (Zápolya utca 76.) történt meg, és itt adta át László Gyula a földkoporsót vitéz Horvát Győző tábornoknak. A lelet jelentőségére a korabeli filmhíradó narrátora is rámutatott: a vitézi sír „ékesen bizonyítja, hogy Kolozsvár területén a honfoglalás után állandó jellegű településben éltek őseink, és hogy Erdély ezer évvel ezelőtt is szervesen Magyarországhoz tartozott.”²² László Gyula több, ekkor született cikkében is hangsúlyozta, hogy a Dél-Oroszországból a Kárpát-medencébe települt magyarság egy magasrendű, több évezredes hagyományt magába olvasztó keleti műveltségkör utolsó és igen fejlett képviselője volt. Az európai keresztény kultúrkörbe anélkül illeszkedett be, hogy ősi művészetét elvesztette volna, sőt, azokat beépítette alkotásaiba.²³ László Gyula kolozsvári évei alatt²⁴ megkezdte a Kalevala utcai XX–XXI. századi temető részlet feltárását is,²⁵ és a főtéren végzett mintaátásat során Méri Istvánnal együtt megtalálta a már talán Kolozsvárnak nevezett település XII. századi, templom körüli temetkezőhelyét.²⁶ A XX. századi magyar régészet legismertebb és legnagyobb hatású kutatója ebben az időszakban írta legfontosabb munkáit a kolozsvári Szent György-szobor lószerszámáról (1942), a honfoglaló magyarok művészetéről Erdélyben (1943), a honfoglalók nyergéről és lovas temetkezéseiről (1943), és a népkönyvnek szánt kötetét a honfoglaló magyar nép életéről (1944).

László Gyula érdeme, hogy a régészetet a népi mozgalom célkitűzéseivel összhangba hozva, főként az író Veres Péter és a korszak legnevesebb néprajzkutatója, Györffy István hatására a „szegény ember régészeként” szakítva a korábbi gyakorlattal, nemcsak a fejedelmi sírok leletanyagát, hanem a népvándorlás kori lovas népek és a magyarság tárgyi hagyatékát összességében kívánta vizsgálni. Erdélyi évei alatt dolgozta ki a régészeti néprajz alapelveit is. Lényege Móra Ferenc elvein alapult, aki szerint „a régészet: megkövesedett néprajz és a néprajz: élő régészet.”²⁷ Amint arra Fetiich Nándor, László Gyula pályatársa rámutatott, a fiatal tudós azt a „speciális feladatot” tűzte ki maga elé, hogy „a régiségek eredeti rendeltetését, alakját, használatát stb. néprajzi párhuzamok beható vizsgálatával világítsa meg, és ezen túlmenően az ősmagyarság és a rokon népek régészeti emlékeit a maguk egészében mintegy etnográfiai anyagnak tekintve, az egykori élet képét idézze vissza”.²⁸ Munkássága elismeréseképp László Gyula 1944-ben katedrát kapott a kolozsvári egyetemen, amelyet kifejezetten a honfoglalás korának kutatására szerveztek meg.²⁹ Az 1945 után bekövetkezett ismételt román impériumváltás, illetve a baloldali politikai fordulatok azonban kedvezőtlenül befolyásolták a nemzeti, keresztény alapokon álló fiatal tudós karrierjét. Bár kapcsolatai miatt az Erdélyi Tudományos Intézet többszöri átszervezése során is helyén maradhatott, és még néhány évig tovább vezethette a tanszéket, 1949-ben azonban a román hatalom nyomására kénytelen volt megválni a katedrától. Visszatért Budapestre, ahol a kommunista vezetés megakadályozta, hogy a neki ígért egyetemi katedrát, illetve az Országos Magyar Történelmi Múzeum főigazgatói posztját elfoglalhassa.³⁰ Beosztott régészeti előadóként a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjához (MMOK) került, és csak évekkel később helyezkedhetett el a Magyar Nemzeti Múzeumnál, illetve óraadóként a budapesti egyetemen.³¹

A HONFOGLALÓ MAGYAR NÉP ÉLETE A SZÁRSZÓI KONFERENCIÁN

László Gyula könyve témájának vázát 1943. augusztus 23-29. között Balatonszárszón, a református diákok Soli Deo Gloria (SDG) szövetségének telepén, a népi írók és fiatalok 6 napos eszmecseréjén tárta először az érdeklődő nagyközönség elé. Az előadás törzsanyagát a Magyar Élet című folyóirat júniusi és júliusi száma „*Régészeti néprajz és magyar őstörténelem*” címmel már közölte.³² A konferencia szervezője Püski Sándor (1911–2009), a népi írók legfőbb megjelenési fórumának számító Magyar Élet Kiadó tulajdonosa volt. A konferencián a mintegy 600 munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatal arra kereste a választ, hogy a számukra kétségtelen német vereség után kiknek és hogyan kell felépíteniük az akkoritól merőben különböző, új államberendezkedést és társadalmat.³³ Németh László ekkor fejtette ki a politikai mozgalmaktól (fasizmus, kommunizmus) független „harmadik út” szükségességét. Mái ható nézete szerint a magyarságnak gazdasági és műveltségi tekintetben a saját útját kell járnia, amihez a szomszéd népek támogatását is meg kell nyernie.³⁴ A konferencián világnézetek csaptak össze, írók, tudósok kutatásaik és egész életükre szóló vállalkozásuk összegzését tárták a résztvevők elé. Kodolányi János bevezető előadásában vészharangot kongatott. „*Minket, magyarokat az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat s ezzel fennmaradásunkat (...). Mi nem vagyunk burjánzó, vegetatív nép (...), nekünk szükségünk van a tiszta öntudat, a kíméletlen önbírálat érzékeny irányítójára is...*”³⁵ A felszólalók között a későbbieket tekintve irányítóként mutatkozott Nagy István, Veres Péter, Darvas József, Féja Géza, Gombos Gyula, Juhász Géza, Somogyi Imre, Szabédi László, Szabó Pál, Kardos László, és Dobi István előadása.³⁶ A tudomány területéről Kovács László a néprajz szerepéről és jelentőségéről, Dömötör Sándor a magyar hagyományok életéről, Balla Péter a magyar népzeneről, Kiss István az állam életéről, Muharay Elemér a közösségi kultúráról, Karácsony Sándor pedig a magyar nevelésről beszélt.³⁷

László Gyula Püski Sándor felkérésére augusztus 26-án, csütörtök délután tartotta meg előadását a honfoglaló magyar nép életéről. A konferencia házigazdája visszaemlékezésében az eseményről így ír. „*László Gyuláról az első bennem élő kép: az 1943-as szárszói táborozás negyedik napján, augusztus 26-án ott áll egy iskolai tábla előtt, néha rajzol rá valamit, mondja a magáét a honfoglalásról a régészet tükrében, s a nagy részben 16-40 éves közönség figyelmes nyugvással hallgatja (...). Különleges csoda volt, hogy a magyarság őstörténetéről beszélve László Gyula legalább arra a pár órára le tudta csillapítani a baljós jövő nyugtalanságát*”.³⁸ A megnyilvánult nagy érdeklődést Kovács Imre író, politikus mondatai – aki egyébként a tanácskozást a „*bátrak találkozójának*” nevezte – fejezték ki talán a leghívebben: „*Soha nem gondoltam volna, hogy a sírok elhelyezéséből és tartalmából olyan szépen rekonstruálható a honfoglaló magyarság politikai és társadalmi berendezkedése, mindennapos élete, anyagi és szellemi kultúrája. László Gyula előadását nagy élvezettel hallgattuk: azt hiszem, lélekben akkor egyek voltunk*”.³⁹ A konferencia egyik hallgatója, a fiatal Sebestyén László (1921–1996) hasonlóan nyilatkozott László Gyula előadásáról: „*László Gyula saját kutatómunkáján alapuló régészeti előadása igazi meglepetést keltett.*”⁴⁰

Maga László Gyula a 43-as szárszói találkozás 50. évfordulóján így vallott előadásáról: „*Miről beszéltem? Nagyjából arról, amit később „A honfoglaló magyar nép élete” című könyvemben megírtam. (...) Vajon miért fogadták ezt olyan megható meleg-*

séggel, miért tapadtak erre rá akkor az egyébként a politikai küzdelem útvesztőibe belevesző barátaink? A kisebbség-érzésük alól jelentett szinte boldog felszabadulást előadásom, amelynek háttérében ott élt Zrínyi Miklós tanítása: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. Ebben láttam előadásom és életem értelmét.”⁴¹

Az előadás valódi jelentősége kettős: amellet, hogy az eddigi gyakorlattal ellentétben a témát szintetizáló jelleggel dolgozta fel és nyilvánosságot kapott, László Gyula ráirányíthatta a figyelmet a nemzeti szempontból fontos tudományok mostoha körülményeire is. „A helyzet ma és régebben is az Magyarországon, hogy míg a magyarsággal össze nem függő, vagy a magyarságot csak távolról érintő kultúrák tanulmányozására tízével nevelik a kitűnő régész szakembereket, s így az őskori vagy római kori kultúrák mellékkérdéseire is jól felkészült kutatók jutnak, addig a népvándorlás, a honfoglalás és magyar középkor emlékeinek feldolgozására nincs utánpótlás nevelés. Csak néhány őszinte hivatásrétől és magyar felelősségtudattól áthatott kutató vállalta ez utóbbi munkát s ezeknek egymagukban kell elvégezni mindent. A tízezer számra felszínre került népvándorlás kori és honfoglalás kori emlékek jó része éppen ezért még feldolgozatlan, s a középkori magyar élet emlékeit meg nagyrészt még a föld takarja. E fájdalmas és szegényteljes állapot óriási terhet ró a feladatukat vállaló magyar kutatókra, s így munkájuk – mindent maguknak kellvén végezni – csak lassan halad, bár világosan látják azokat a gyönyörű lehetőségeket, amelyeket a magyarságnak és a rokonnépeknek régészeti emlékei magukban rejteneek.”⁴²

A KÖTET ISMERTETÉSE

A szárszói konferencián elhangzott anyag kibővített változata egy évvel a találkozótól, az 1944. évi könyvnapra jelent meg a Püski Sándor által vezetett Magyar Élet Kiadónál. A könyv megírására a korszak két jelentős írója, Veres Péter és Sinka István biztatta László Gyulát, még a szárszói találkozón.⁴³ László Gyula saját bevallása szerint 1944. január 15-én kezdte el írni a könyvet, és két hónap alatt, március 14-re befejezte, amit „hosszú előkészületek” és „jegyzetelés” előztek meg.⁴⁴ Az 512 oldalas kötet 45 táblát, 56 rajzot, térképeket és gazdag jegyzetanyagot tartalmaz. A kiadványt széles rétegeknek, vagyis népkönyvnek szánták és valóban az lett, hiszen az egyetlen olyan régészeti kézikönyv, amely öt kiadást ért meg. A második – a nagy népszerűség miatt – még ugyanabban az évben napvilágot látott. A kötet Püski Sándor közreműködésével New York-ban is megjelent.⁴⁵

László Gyula az addig kialakult nézeteit, kutatási eredményeit írta meg könyvében. A szintézis alapmű lett, amelyben többnyire minden későbbi nézetének a csírája már megtalálható és bár pályája során, finomított rajtuk, élete végéig kitarított mellettük. A kiadványban „egy régész fogalmazza könyvvé ásatási tapasztalatait, egybevetve azokat az írott forrásokra hivatkozó történettudomány érveivel.”⁴⁶ A könyvben az új eszme, a népiségtörténeti nézet az uralkodó, amely szerint „egy régésznek nemcsak fejedelmi sírokra és díszes aranyleletekre kell pályáznia, hanem a földre temetett múlt minden nyomát értelmeznie kell.”⁴⁷ A hatalmas anyag áttekintése során László Gyula több fontos kérdést csak érintőlegesen volt kénytelen tárgyalni, amire a bevezetőben is kitért. „Aki ezt a munkát elolvassa, látni fogja, hogy a kutatás még nincsen befejezve, szinte azt mondhatnók, hogy sokkal több az, amit nem tudunk, mint amit sej-

tünk, vagy éppenséggel biztosan állíthatunk.”⁴⁸ A „számadást” mégis megkísérelte, amivel viszont az volt a célja, hogy az egykori élet sokrétűségét megvilágítsa. Emellett azt is meg akarta mutatni, miképpen dolgozik a régész, hogyan ér el a tudományos kutatásban olyan eredményeket, amelyekre rámondhatja, hogy „*megtalálta az egykori élet egy darabját*”.⁴⁹ A könyv négy fejezetre oszlik. A kötet elején László Gyula a komplex kutatási irány alapján ismertette a különböző szakterületek (történettudomány, nyelvészet, néprajz, régészet, embertan, állattan, földrajz stb.) felhasználhatóságának lehetőségeit, rátérve a Kárpát-medence földrajzi környezetére és a magyar honfoglalás előtt a Közép-Duna medencében élt egykori népek (avarok, szlávok), köztük hangsúlyosan az avar kori népesség kultúrájának bemutatására is. Az avar (a könyvben „*hun*” pontosítással szerepel) és a magyar nép közötti viszonyt „*Az avarság fennmaradásáról és a székelység kérdéséről*” című fejezetben tárgyalta, amely a későbbiekben a „*kettős honfoglalásként*” ismertté vált felfogásának az alapja lett.⁵⁰

A könyv gerincét a honfoglaló magyar nép életének teljességre törekvő bemutatása adta. László Gyula sorra vette nemcsak a temetkezések jellegzetességeit, hanem mindennapi életüket, viseletüket, anyagi és szellemi javikat, hiedelmeiket, hitvilágukat is bemutatta, a régészeti néprajz módszerét alkalmazva. Szemléletmódja és módszere akkoriban teljesen újnak számított, hiszen leszámítva a kolozsvári régészeti iskola Pósta Béla korszakát, Móra Ferenc és a kecskeméti archeológus, Szabó Kálmán munkásságát, a magyar régészek többsége német mintára, szinte kizárólag tárgytipológiával foglalkozott.⁵¹ Pedig László Gyula módszere, a régészeti leletek életre keltése a néprajzi ismeretek segítségével, már korábban is sikeresnek bizonyult. Pósta Béla, a kolozsvári régészeti iskola megteremtője a néprajzi párhuzamok és keleti, oroszföldi leletek alapján fejtette meg a gazdagabb honfoglaló magyar sírok díszes lemezei, a tarsolylemezek rendeltetését.⁵² László Gyula módszerének eredményességéről a tiszafüredi nyergesmester, Kuli Mihály segítségével rekonstruált honfoglalás kori nyereg is tanúskodott.⁵³ A temetkezési szokások elemzése során felhasznált „*szellemi néprajz*” szintén új távlatokat nyitott a korabeli hitvilág megismerésében (pl. a jobb és baloldal felcserélése, törött tárgyak a sírokban, stb.). László Gyula példák sokaságán keresztül meggyőzően érvelt arról is, hogy a néprajz jelenségei a XVIII. századnál jóval korábbi időkbe vezethetnek vissza.⁵⁴ Könyvében többször hangsúlyozta, hogy a népvándorlás és a magyar honfoglalás alapvető kérdései nem érthetők meg a keleti világ ismerete nélkül; a kutatásokba a keleti régészeti emlékek bekapcsolását ugyancsak elengedhetetlennek tartotta. A régészeti tárgyakat díszítő motívumokat sem üres térkitöltő elemeknek látta, hanem jelképeknek tartotta őket, amelyek ősi mondai és hitvilági tartalmat hordozhatnak. A keleti hitvilág ismeretének tükrében László Gyula azt is kimutatta, hogy a magyarok vallása a honfoglalás korában már jóval magasabb rendű volt, mint a szibériai sámánizmus, és, hogy a honfoglaló magyarok a hunokhoz, avarokhoz és türkökhöz hasonlóan az egyistenhiten alapuló tengrizmus követői lehettek. A legnagyobb újdonságnak azonban a II. fejezetben kifejtett nagycsalád-elmélete számított, amelyet a temetők „*tanúvallomása*” alapján alkotott meg. Nézete szerint a honfoglaló magyarok társadalmi alapegysége a nagycsalád volt, amit temetőterképvizsgálattal, és az általa kidolgozott temetőelemzési módszerrel, illetve néprajzi párhuzamokkal kísérelt meg bizonyítani. Példákkal igazolta a régészeti feltárások pontosságának fontosságát is, a sírban talált tárgyak helyzetének rögzítésére, jobb

híján, egy előre nyomtatott sírrajzot talált ki, amit az 1970-es évek közepéig használt is a szakma.⁵⁵

László Gyula Németh László „*harmadikutas*” felfogásával rokonszenvezve könyvében több helyen megfogalmazta politikai nézeteit is. Az első az idegen hódítók „*tudományos szálláscsinálói ellen irányult*”,⁵⁶ a második⁵⁷ lényege tömören úgy összegezhető, hogy „*a magyar föld azé, aki megmunkálja.*”⁵⁸ A harmadik megjegyzéssel („*a babona ellen nem vallással, hanem természettudományos felvilágosítással kell küzdeni*”)⁵⁹ a tudományos és a politikai életben megnyilvánuló korlátozottságra célozhatott.

A könyv a népiségtörténeti kutatásokat vezető Szabó Istvánnak „*A magyarság életrajza*” című, az 1940-es évek első felének egyik legjelentősebbnek tartott művéhez kapcsolódott: a sorozat-tervezet első köteteként látott napvilágot.⁶⁰ A kiadvány születésére az új tudományos kutatási eredmények mellett nemcsak a kolozsvári szellemi élet, a kormányzat új tudománypolitikája, a népiségtörténeti iskola szemléletmódja hatott pozitívan, hanem a szerző vizuális-művészi látásmódja, képzőművészeti végzettsége is. Újdonság volt a rajzos rekonstrukciók felhasználása a kutatás során, amelyek eredményesen szemléltették a korszak jellemző viseletét és használati eszközeit. Olvasmányos stílusa miatt László Gyula ezzel a művével keltette a legnagyobb érdeklődést. Írásáért 1944 nyarán a „*magyar értelmiségi emberek filléreiből*” megalakult Magyar Irodalompartoló Társaság 10 ezer pengővel jutalmazta a fiatal tudóst. A társaság megfogalmazása szerint a nagydíjjal olyan könyvet kívántak kitüntetni, amely „*alkalmas széles rétegek nemzeti tudatának építésére és gyarapítására*”.⁶¹

A KÖNYV FOGADTATÁSA, ELSŐ VÉLEMÉNYEK ÚJSÁGOKBAN

László Gyula kötetére, közvetlenül megjelenése után, a különböző újságokban könyvismertetések hívták fel a figyelmet. A Magyar Élet című lapban Féja Géza író arra mutatott rá, hogy László Gyula könyve „*egy nagyvonalú magyar integrálódásnak mérföldköve. Nemcsak tudományos és irodalmi esemény, hanem esemény a magyar közösség belső fejlődésének útján is*”.⁶² Féja kiemelte, hogy a fiatal tudós a „*hungarológiai gondolat*” szintézisét teremtette meg, amely „*a pozitívizmus aprómunkájában elmerülő elmék*”, és „*a teremtő géniuszok*” ellen „*szellemi praetorianusokat nevelők*” között akkoriban merőben szokatlannak számított.⁶³ A pozitívista adatgyűjtő munka fontosságát Féja Géza sem tagadta, de szerinte annak csak akkor van értelme, ha időről-időre szintézis is születik. Féja azt is megjegyezte, hogy László Gyula megtörte azt a „*balhiedelmet*” is, hogy a tudományos műnek „*száraznak, érthetetlennek és élvezhetetlennek*” kell lennie, helyette „*tiszta magyar stílust*” és „*magyar észjárást*” érvényesített művében. Ezáltal „*közösségi ügye*”, „*közösségi élménye*” tette „*egyik leglényegesebb tudományunk*” eredményeit. Féja Géza arra is rámutatott, hogy László Gyula könyvével a magyar irodalom népi vonalához csatlakozott, amellyel „*a népi vonal népi-hungarológiai vonallá szélesedett, élénk bizonyosságául annak, hogy a népi vonal ma a legnemzetibb csoportosulás Magyarországon; a népi vonal vállalni és teljesíteni tudja azokat a feladatokat, melyeket a nemzeti jelszavakat hangoztató, de a ma-*

gyar nemzetiség lényegétől meglehetősen messzire gurult irányzatok képtelenek voltak teljesíteni.”⁶⁴

Mikecs László, a korszak egyik kiváló néprajzkutatója szerint „a legfeltűnőbb ebben a nagyjelentőségű tetteben az, hogy László, mint minden igazi szellemi ember még egy olyan speciális szakismeretet követelő tanulmányágot, mint a régészet, sem tekint öncélúnak, csak eszköznek egy régészetnél fontosabb dologhoz, a magyarság élete értelmének meglátásához.”⁶⁵

Az Egyedül vagyunk című folyóirat anonim⁶⁶ könyvismertetése pedig azt emelte ki, hogy „a mitikus elem az, ami ezeknél az új fiatal kutatóknál legjobban megbecsülendő. Minden olyan korszak, amikor a tudomány a nemzet őstörténetében mítoszokat keres és mítoszokat talál, a nemzeti öntudat emelkedésének, a nemzetbe vetett hit újjáébredésének a kezdete. A millennium óta nem foglalkozott az irodalom és a történelem annyit a honfoglalás előtti és az Árpád-kori magyarsággal, mint most. És ez a mostani kutatás a mitikus és mágiikus elemek közé való tévedezés közben is sokkal közelebb hozza hozzánk őseinket, mint a millennium görögtüzes ábrázolásai. Életet és népet ismertünk meg, pompásan szervezett, zárt, dolgos közösséget. Népet, amely sosem volt olyan féktelen, magányos, kóbor, nomád, individualista, mint azt a liberális kor történelemszemlélete elképzelte. Ismerte a földművelést, a mesterségeket, a művészetet, a munkát, a közösség iránti felelősséget, közelebb állt mindahhoz, amit ma parasztközösségnek, szervezett, népi közösségnek hívunk, mint ahhoz a sok cifra, színpadias délibábos lovas alakhoz, akik a múlt századi freskókra, de még Beöthy Zsolt irodalomtörténetébe is beszáguhdanak, anélkül, hogy tudnánk, hol laktak, mit csináltak, miből éltek.”⁶⁷

László Gyula saját bevallása szerint Mészöly Gedeontól kapta az egyik „legszebb bírálatot”: a kötet a nyelvész-irodalomtörténész szerint „szintézise mindannak, amit tudunk.”⁶⁸ A könyvről két baloldali kötődésű író is nyilatkozott, mindkettő magánlevélben közölte gondolatait László Gyulával. Erdei Ferenc hosszú, máig kiadatlan levele a családi hagyatékban lappang,⁶⁹ Veres Péter levelét viszont közölték a László Gyula Emlékkönyvben.⁷⁰ Utóbbi szerint a kötet „nagy ügy, nagy könyv.” „Annyira nagy az anyag, hogy az ember csak olvassa, mint egy jó regényt, és elveszti a bíráló, tájékozódó, összevető képességét.”⁷¹ Alább viszont beszámolt a könyv olvasásakor jelentkező „megérzéseiről”, „hiányérzetéről” is. Bíráta felér a szakember bírálatával, hiszen olyan lényeges észrevételeket tett, amelyek később a könyv kapcsán kialakult szakmai viták kiindulópontjai lettek. Pl. észrevette a László Gyula által nagycsaládnak tartott közösségek folyamatosságával, vándorlásával, terjedésével összefüggő nehézségeket és ezzel kapcsolatban kérdéseket is megfogalmazott: „Miért csak 4-5, esetleg 20-30 sír van egy bokorban? Elment onnan a család? Kipusztult?”; „Hol a folytonosság? Minden nagycsaládnak külön temetője volt?”⁷² Veres Péter azt is kiemelte, hogy a témáról célravezetőbb lett volna a „merev statikus ábrázolás” helyett „dialektikus-szintetikus ábrázolást” adni.⁷³ László Gyula későbbi bírálói szerint éppen ez a statikus ábrázolás „nehéztette annak lehetőségét, hogy a 10-11. századi emléksanyagban meglássa az eltérő csoportokat és az időrendi változásokat”.⁷⁴ Lényeges megjegyzése Veres Péternek az is, hogy László Gyula a szokásokkal, hiedelemvilággal kapcsolatos leírásai „túlbizonyítottak,” ami „nem volna baj, ha ezek a bizonyítékok csak ide volnának érvényesek és sehova máshova. Csakhogy én úgy érzem, a primitív népek életében az azonos életformából és azonos képzetekből rengeteg azonos vélemény, hiedelem és szokás keletkezett – egymástól teljesen függetlenül is – de viszont az azonos

életformában és kultúrfokon rengeteg másféleség, vélemény, szokás, babona stb. is keletkezhetett.”⁷⁵ Veres Péter szerint a korabeli néprajz egyik legfőbb hibája, hogy az „esetlegességből, mint igazi racionalistához illik, mindenáron általános érvényű igazságokat akar leszűrni. Az esetleges és általános között rendet teremteni a legnagyobb feladat, s ma az óriási anyag összehordása után ez a legelső (...)”⁷⁶ Levelét előremutató gondolatokkal zárta: „A következő lépés az lehetne, hogy a teljesebb feltárás mellett megkeresni és megmutatni a rokonainkkal való egyezéseket és a tőlük való különbözőségeket, aztán megmutatni az egész ugor és török népi világ egyezéseit és különbözőségeit az indogermán és egyéb népi világoktól. Óriási feladat és sok jó munkás kellene hozzá, holott nagyon kevesen vagytok. De talán a háború után, ha egy igazi magyar kormány lesz, az majd megérti, miről van itt szó.”⁷⁷

SZAKMAI BÍRÁLATOK

Veres Péter reményei nem váltak valóra, a II. világháború után nemzetellenes diktatúra rendezkedett be Magyarországon. A politika oltárán a tudományt is feláldozták: az intézmények átszervezése során a nem marxista tudósokat eltávolították az akadémiáról, a vezető állásokból, az egyetemről és a múzeumokból.⁷⁸ A politikai tisztogatásoknak Fettich Nándor is áldozatul esett, akit 49 évesen előnyugdíjaztak és az akadémiai tagságát is felfüggesztették.⁷⁹ László Gyula ellen a fő támadási alapot a magyar népi mozgalomban való részvétele és „A honfoglaló magyar nép élete” című könyvének „polgári történelemszemlélete”, illetve a „szellemtörténeti eszmével való kapcsolata” jelentette.⁸⁰ A Bartha Antal és Erdélyi István tollából született írás aktualitását a népi írók politikai elítélése adta,⁸¹ célja pedig a megbélyegzés volt. A cikk írói többek között kifogásolták, hogy a kötetben „nyílt formában található megállapítás az állandóan évszázadonként változó keleti ellenségről”, „a nyugati életformához való csatlakozással betöltött történelmi küldetésről”, és arról, hogy „kelettel csakis nyugatnak vetett háttal lehet eredményesen felvenni a harcot”.⁸² Kifogásolták azt is, hogy a „mű megállapításai a szlávokról történetileg nem hitelesek”, majd úgy vélték, hogy a „nacionalizmus vetülete az a nézet, amely szerint a szlávok minden társadalmi-politikai vívmányát más népek szlávokra gyakorolt hatásának tulajdonítja”, és, hogy „az a tisztelet, amely megnyilvánult a magyar nép iránt, nem terjedt ki a szláv népre.”⁸³ A cikkben azt is felrötták László Gyulának, hogy részt vett a szárszói találkozón, sőt, a konferencia előadásának anyagát a „jobb oldali erők vezetése alatt álló”, „erősen nacionalista”, „faji gondolatot ápoló”, „harmadikutas védvár” „tömörülés”: a Magyar Élet folyóirat, illetve a hasonló nevű könyvkiadó „propagálta”.⁸⁴

A cikkre László Gyula nem reagált, a halála után kiadott Emlékkönyvből viszont megtudhatjuk, hogy egyetlen pozitív vetületének azt tartotta, hogy a bírálók legalább elolvasták a könyvét.⁸⁵ Annál érzékenyebben érintette pályatársa, Fettich Nándor néhány évvel korábbi, 1947-es⁸⁶ „megsemmisítő”⁸⁷ bírálata. Szakmai körből elsőként érkezett bírálat Fettich Nándor személyében, aki a népvándorlás és a honfoglalás korának egyik legnagyobb tekintélyének számított, a recenzióban foglaltak ezért a szakma hozzáállását is befolyásolhatták. Amint arra később többen is rámutattak, Fettich Nándor bírálatát többnyire a személyes sértődöttség vezethette,⁸⁸ okát pedig az általa feltárt kenézlői honfoglalás kori temető térképének hibás tájo-

lása szolgáltatta, amelyre László Gyula tapintatosan bár, de könyvében rámutatott.⁸⁹ Fettich Nándor negatív hangneme azért is volt feltűnő, mert előzőleg már írt László Gyula könyveiről recenziókat, és azokhoz többnyire tárgyilagos megjegyzéseket fűzött,⁹⁰ a régészeti néprajz módszeréről pedig pozitívan nyilatkozott.⁹¹ 1947-es recenziójában viszont már elvetette a régészeti néprajz módszerét is, és teljesen „elhibázottnak” tartotta a „tudományos módszerbeli újításokat és újszerű eredményeket népkönyvön át szakmunkává érlelni.”⁹² A nagycsaládi temetőkkal kapcsolatban pedig azt állította, hogy László Gyula előre kialakított elméletéhez igazította át az elemzett temetők térképét, azzal a céllal, hogy „a valóságban nem létező nagycsaládi rendszert igazolja”.⁹³

A bírálatra László Gyula természetesen válaszolt.⁹⁴ Az 1950-ben megjelent cikk az akkori politikai elvárásoknak megfelelően önbírálattal kezdődött, majd a történeti materializmus szűrőjén kellett átértékelnie addigi munkásságát. A kikényszerített önbírálat erőltetett mondatai mellett érdemben válaszolt Fettich Nándor recenziójára is, akit az új politikai rezsim kiszolgálói az ún. Esterházy-kincsek kapcsán keltett politikai kampányt felhasználva az előző évben (1949) már véglegesen nyugdíjaztak.⁹⁵ László Gyula cikkében visszautasította a temetőtérképek korrekciójára vonatkozó hamisítás vádját,⁹⁶ és továbbra is fenntartotta a nagycsaládi temetők meglétét, illetve munkamódszerének megbízhatóságát. Cikkét azzal zárta, hogy „az az alapgagatartás, hogy a temető képében az élet vetületét láttam, a mellékletekben pedig társadalmi rangjelzőt, helyes volt... munkámat minden hibája ellenére a magyar régészet új utakat kereső s a maga idejében feltétlenül haladó jelenségének tekintem.”⁹⁷

László Gyula munkamódszere az 1950-es évek elején tartott tudományos tanácskozáson is előtérbe került, ahol a magyar őstörténet régészeti megközelítését vizsgálták. A vitaülésen László Gyula ismételten fenntartotta álláspontját: „a feladat (...) gondosságra, és a legnagyobb tudományos fegyelemre kötelez. Ez a fegyelem azonban nem jelentheti azt, hogy munkánkat csak kínos pontosságú és részletes adatközlésre korlátozzuk, hanem bátorságra, merészségre indít, hogy a részletmunkákat egybefogjuk.”⁹⁸ A tanácskozást Banner János ősrégész vezette, aki elnöki zárszavában elhatárolódott László Gyula munkamódszerétől. „Ez az a pont, ahol László Gyulával a magyar ősrégészek nem értenek egyet. Nem azzal, ami az adatközlésekre korlátozást illeti, hanem a továbbiakkal. Nem azt akarom mondani, hogy az ő álláspontjának nincs létjogosultsága, mert valóban gondolatokat ébreszt, és talán elérkezik annak az ideje is, hogy temetők egész sorával igazolni tudja állításait. Addig azonban – azt hiszem –, hogy egy kicsit merészség ténynek vett feltételezésekből kiindulni (...) Ezért nem tudjuk követni László Gyula módszerét, amelyben – mint ahogy maga is mondja – rendkívül sok a hipotézis, amit természetesen csak munkahipotézisként lehet elfogadni. Nagyon sajnálom, hogy László Gyula kihagyta előadásának azt a részét, amely arról szólt volna, hogy meddig mehetünk el egy kultúra értékelésével, a néppel való azonosítás szempontjából. Enn itt továbbmennék, s úgy vetném fel a kérdést, hogy meddig mehetünk el hipotéziseinkkel, hogy azok még hihető formában álljanak a szakember előtt.”⁹⁹ Banner kritikája nem rengette meg László Gyula szemléletmódját, sőt, egyetemi munkásságából nőtt ki aztán az ún. László iskola,¹⁰⁰ amelynek intenzív és emberközpontú kutatásai alapvetően járultak hozzá a népvándorlás és a magyar honfoglalás korának komplexebb megismeréséhez.

Kétségtelen, hogy a népvándorlás és a honfoglalás kori magyar régészet ma is azokon az alapokon áll, amelyeket László Gyula „*A honfoglaló magyar nép élete*” című könyvében megteremtett. Mesterházy Károly szerint „*valójában bármihez kezdünk, jó előtte e könyvet átlapozni, ne hogy elfeledkezzünk a kezdetekről, még ha azok csak feltevés, egy-két soros ötlet formájában találhatók is meg benne.*”¹⁰¹ Fodor István pedig arra mutatott rá, hogy László Gyula „*... valóban járatlan úton indult el, olyanon, amilyen mi még 57 év múltán is csak vaksin botorkálunk. Mint láttuk, eredménye is részben máig ható, módszere azonban ma is fenntartás nélkül követhető.*”¹⁰² Ezért szerinte a honfoglaló magyarok múltjának „*ezernyi rejtélyét ma is úgy kell kutatnunk, ahogyan azt László Gyula megkísérelte több mint fél évszázada. Az eredményt tekintve viszont nem mellőzhetjük az eltelt évtizedek vizsgálati eredményeit.*”¹⁰³ Az új eredmények mára már valóban módosították László Gyula legtöbbet vitatott nézetét, a honfoglalók társadalmának nagycsaládi modelljét. A X. századi vérségi alapú nagycsaládi temetők kérdéskörét a legrészletesebben Dienes István,¹⁰⁴ Bóna István,¹⁰⁵ Mesterházy Károly,¹⁰⁶ Révész László,¹⁰⁷ Fodor István¹⁰⁸ és legutóbb Kovács László¹⁰⁹ tekintette át. Napjainkban a honfoglaló magyar temetők archeogenetikai vizsgálatainak eredményei hívták fel újra a témára a figyelmet.¹¹⁰ Ezekből a kutatásokból az is körvonalazódott, hogy a honfoglalók társadalmi jóval rétegzettebb volt, mint amit László Gyula könyve írásakor sejtethetett. Az már viszont Szőke Béla régész érdeme, hogy a magyar köznépi, addig szlávként meghatározott, soros temetőket felismerte, amelylyel tovább színesedett a társadalmi paletta.¹¹¹ Napjainkban úgy vélik, hogy a X. században már leginkább a „*páros kiscsaládok*” voltak túlsúlyban,¹¹² de egyes kutatók szerint a nagycsaládok megléte sem zárható ki, amelyek azonban nem a legszegényebb rétegnél, hanem a középrétegnél figyelhetők meg.¹¹³

A nagycsaládi modell mellett László Gyula avar kori népesség továbbélése-székelykérdése, és az ezekre épített kettős honfoglalás hipotézise¹¹⁴ is nagy figyelmet kapott, amelyet szakmai körökben rendszerint negatív bírálattal illettek. Olyan nézet is megfogalmazódott, hogy ezzel „*a magyar tudományosság benevezett a ki volt itt hamarabb című, valójában megmosolyogtató játékba.*”¹¹⁵ A legújabb régészeti,¹¹⁶ történeti¹¹⁷ embertani¹¹⁸ és archeogenetikai¹¹⁹ kutatások azonban rámutattak, hogy az avar kori népesség megélte a magyar honfoglalást, és, hogy a székelykérdés kulcsa az avar kori népesség továbbélése lehet.¹²⁰ A kutatás ma már hajlik arra, hogy a székelyek nem nyelvcsere útján jutottak a magyar nyelvhez, hanem mindig is magyarul beszéltek,¹²¹ és azonosak lehetnek a Kárpát-medence avar kori, hun identitású lakosságával.¹²²

Egyes kutatók kétségbe vonták a komplex módszer, illetve a régészeti néprajz eredményességét is.¹²³ Valójában azonban a multidiszciplináris megközelítés nélkül meddő marad minden őstörténeti vizsgálat. Ha leragadunk a tárgyak tipologizálásánál és az emberi használat, a társadalmi, illetve szellemi teljesítmény következtetéseit, a párhuzamok keresését mellőzzük, a kutatást csak sírfeltárási tevékenységre korlátozzuk. Többen megfogalmazták már, hogy a hipotézisek megalkotása és ütköztetése viheti csak előre a tudományt, amelyek fölött az igazságot úgyis kimondja az idő.

A cikkben végigkövettük László Gyula könyvének keletkezését és fogadtatását az elmúlt 70 év tükrében. Ez alatt az idő alatt három politikai rendszerben mondtak fölötte ítéletet. Az elsőkben üdvözölték és követendő példának tartották, a másodikban többnyire személyes és politikai okokból megpróbálták ellehetetleníteni, a rendszerváltás után viszont már a modern kutatások adta lehetőségekkel objektíven közelíthetünk a témához. A könyv tehát mindmáig fontos tényező maradt a magyar kutatásokban. László Gyula komplex látásmódja, temetőelemzési módszere, hivatástudata és szellemisége olyan értéket képviselnek, amelyek ma is követendő példaként állhatnak a fiatalabb régészszakmunkások előtt is. Mindnyájunk közös érdeke, hogy értéket teremtő munkásságának hatása érvényesüljön a magyar régészettudományban.

JEGYZETEK

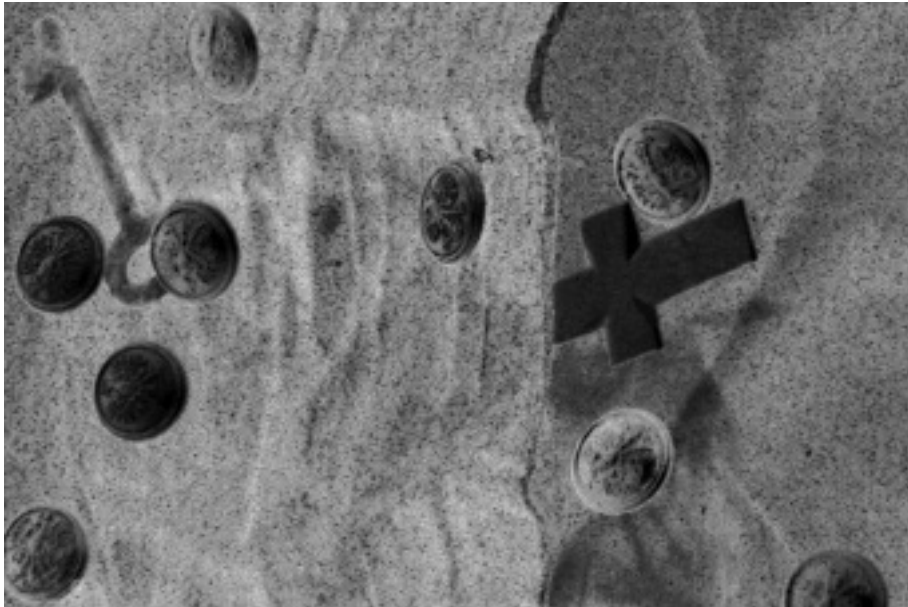
- 1 Ezúton is köszönöm László Gyula fiának, László Zoltánnak, hogy a családi hagyatékat hasznosíthattam munkám során.
- 2 Balassa Iván – László Emőke: László Gyula 1910-1998. Emlékkönyv. Bp., Püski Kiadó, 2001. 47.; Benkő Elek: László Gyula kolozsvári éve, középkori régészeti és művészettörténeti munkássága. In.: Korunk, 2012. 2. 70.
- 3 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 33.
- 4 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 66.
- 5 Uo. A Márciusi Frontról és a magyar népi mozgalomról: Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. New York, Püski Kiadó, 1983.
- 6 Kósa László: A hungarológia rövid története. In: Hungarológiai ismerettár. 5. (1990). 66-74.
- 7 Szabó T. Attila: Az erdélyi tudománypolitika kérdéséhez. Hitel, (2), Kolozsvár, 1940-41. 183.
- 8 Az ETI tevékenységéről bővebben: Tamás Lajos: Az Erdélyi Tudományos Intézet. In.: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár, 1941. 409-416.; Szabó T. Attila: Az erdélyi tudománypolitika kérdéséhez. In.: Hitel, 1940-1941. 183-189.; Mikecs László: Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az ETI működéséhez. In.: Erdélyi Tudományos Füzetek 190. Kolozsvár, 1944.
- 9 Mikecs László: Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az Erdélyi Tudományos Intézet működéséhez. Erdélyi Tudományos Füzetek, 190. Különlenyomat. Az Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadása. Kolozsvár, 1944. I.
- 10 Kósa László: Erdélyi Tudományos Intézet. In.: Magyar Néprajzi Lexikon. Bp., Akadémiai Kiadó, 1977. 713.
- 11 Mikecs László, i.m. 1944. 5.
- 12 Mikecs László: i.m. 1944. 25-26.
- 13 Tamás Lajos: Az Erdélyi Tudományos Intézet. In.: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár, 1941. 410-413.
- 14 A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1942-43. tanév első és második felére. Kolozsvár 1942-1943.; A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1943-44. tanév első és második felére. Kolozsvár, 1943-1944.
- 15 Szőgi László-Varga Júlia: A Szegedi Tudományegyetem és elődei története. I. rész. A Báthory egyetemről a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581-1872. Szeged, 2011.
- 16 Pósta Béla életéről és munkásságáról ld.: Buday Árpád: Pósta Béla. In.: Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Archeológiai Intézetéből. I. Szeged, 1925. 5-17.; Banner János: Emlékezés Pósta Bélára, születése száz éves fordulóján. Régészeti Dolgozatok. 1963. 17-27.; Csorba Csaba: Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok” In.: A debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 1969-70. 117-145.; Vincze Zoltán: Pósta Béla iratok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának levéltárában. Erdélyi Múzeum, 2002. 25-44.; Vincze Zoltán: Pósta Béla és tanítványai. Korunk, 2004. 7. 58-73.; Vincze Zoltán: Pósta Béla (1862-1919). In.: Hivatás és Tudomány. Az Erdélyi Múzeum Egyesület személyiségei. Kolozsvár, 2009. 410-427.; Vincze Zoltán: A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla korszakban 1899-1919. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014.
- 17 Csorba Csaba: Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok”. In.: A debreceni Déry Múzeum Évkönyve. 1969/70. 141.

- 18 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 56.
- 19 M. Lezsák Gabriella: Epizódok a kolozsvári régészeti iskola történetéből. Trianon előtt és után. In: *Életünk*. 2013. 3. Ll. évf. 117-125.
- 20 Balassa Iván- László Emőke: i.m. 2001. 59.; Gáll Erwin-Gergely Balázs: Kolozsvár 10-13. századi temetőinek és szórványleleteinek kutatástörténete. *Acta Siculica* 2009. 215-217.
- 21 Kis Újság. 1942. október 11.
- 22 Magyar Világhíradó 978. 1942. november. Nemzeti Audiovizuális Archívum, <http://filmhirdok.nava.hu>. Említi: Ablonczy Balázs: A visszatér Erdély. Bp., Jaffa, 2011. 173.
- 23 Ld. a fentiekre László Gyula tanulmányait: László Gyula: A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. Kolozsvár, 1943.; Kolozsvári Márton és György szobrának lószerszáma. Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve, 1942. 75-170.; László Gyula: A magyar őstörténelem régészete. *Hitel*, 1942. 144-157.; László Gyula: A honfoglaló magyarok lelkialkatáról. *Hitel*, 1942. 540-551.
- 24 László Gyula kolozsvári tevékenységéről ld.: Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 46-60., 69-89.; Gáll Erwin–Gergely Balázs: i. m. 2009. 216-217.; Benkő Elek: i.m. 2012. 2. 70-74.
- 25 Ferenczi István: Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál. Erdélyi Múzeum, 1996. 18.; Gáll Erwin–Gergely Balázs: i. m. 2009. 215-216.; 217.; Gáll Erwin: Az Erdélyi medence, a Partium és a Bánság 10-11. századi temetői. 1. Szeged, 2013. 257-260.
- 26 Gáll Erwin–Gergely Balázs: i. m. 2009. 217.
- 27 Móra Ferenc: Néprajzi vonatkozások Szegedvidéki népvándorlaskori és korai magyar leletekben. In.: *Ethnográfia*, 43. 1932. 54.
- 28 Fettich Nándor recenziói László Gyula kolozsvári éveit írt könyveiről: *Századok*, 78. (1944). 329-335.
- 29 Roska Márton levele a Kolozsvári Magyar Egyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karához. (Kolozsvár, 1945. március 29.) MTA Kt. (Bp.) Ms. 4547/73. Közli: Sas Péter: Egy tudományos rendezési emlékirat 1942-ből. *Korunk*, 16. 4. 2005. 101.
- 30 Benkő Elek: i. m. 2012. 2. 74.
- 31 Mesterházy Károly: A magyar honfoglalás kor régészetének ötven éve. *Századok*, 127. (1993). 281-282.; Balassa Iván–László Emőke (szerk.): i. m 2001. 89-98.; Benkő Elek: i. m. 2012. 2. 74.
- 32 Magyar Élet. VIII. évf. 6. és 7. sz. Az előadás anyaga a „Szárszó 1943 előzményei, jegyzőkönyve és utóélete” címmel, a Kossuth Kiadónál kiadott kötetben is olvasható. Bp., 1983. 274-295.
- 33 Sebestyén László: Szárszó. Bp., 2006. 11.
- 34 Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. Bp., 1983. 339-340.
- 35 Részlet Kodolányi János bevezető előadásából. In.: Szárszó 1943. Kossuth Könyvkiadó, 1983. 187.
- 36 Borbándi Gyula: i.m. 1983. 341.
- 37 Uo.
- 38 Püski Sándor emlékezése. Könyves sors-magyar sors. Püski, Bp., 2002. 168.
- 39 Sebestyén László: i.m. 2006. 65.
- 40 Sebestyén László: i.m. 2006. 65.
- 41 László Gyula emlékezése a 43-as szárszói találkozás 50. évfordulóján. Püski Sándor: Könyves sors-magyar sors. Bp., Püski, 2002. 169.
- 42 László Gyula előadása. Részlet. Szárszó 1943. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 292.
- 43 Balassa Iván–László Gyula: i.m. 2001. 72.
- 44 Balassa Iván–László Gyula: i. m. 2001. 69.
- 45 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 71.
- 46 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 302.
- 47 Mikecs László: i.m. 1944. 4.
- 48 László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp., Magyar Élet, 1944. 5.
- 49 Uo.
- 50 László Gyula: i. m. 1944. 95-101.
- 51 Kivételt jelent még Alföldi András és iskolájának munkássága, ők szintén széles körű forrásbázissal dolgoztak.
- 52 Pósta Béla: Régészeti tanulmányok az orosz földön. I. Bp.-Leipzig, 1905. 142-152.
- 53 László Gyula: A koronci lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. In.: *Archaeologia Hungarica* XXVII. 1943. 95-106.
- 54 Fodor István: Az idő mérlegén László Gyula életműve, 1910-1998. *Rubicon*, 2011. II. 23.
- 55 Mesterházy Károly: i. m. 1993. 274. Az előre elkészített sírlap ellen többen is megfogalmazták aggályait, köztük elsőként: Méri István: Középkori temetőink feltárásmódjáról. Erdélyi Tudományos Füzetek, 174. Kolozsvár, 1944.

- 56 László Gyula: Honfoglalás kori régészetünk és a magyar nagycsalád. *Archaeologiai Értesítő*. 77. (1950.), 141.
- 57 László Gyula: i. m. 1944. 63.
- 58 László Gyula: i. m. 1950. 141.
- 59 Uo.
- 60 Mikecs László: i.m. 1944. 14. 23. lábjegyzet.
- 61 Féja Géza: László Gyula könyve és a Magyar Irodalompartoló társaság nagydíja. *Magyar Élet*, 1944. 7. sz. 25.
- 62 Uo.
- 63 Uo.
- 64 Uo.
- 65 Mikecs László: i.m. 1944. 14.
- 66 Valószínű, hogy Oláh György, a lap szerkesztője írta a cikket.
- 67 Egyedül vagyunk, 1944. 9.
- 68 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 71.
- 69 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 72. A levelet sajnos a családi hagyatékban nem sikerült megtalálni.
- 70 Veres Péter: A honfoglaló magyar nép élete könyvről. In: Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 285-286.
- 71 Uo. 285.
- 72 Uo.
- 73 Uo.
- 74 Langó Péter: Amit elrejt a föld... A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében. Bp., L Harmattan. 2007. 124.
- 75 Veres Péter: i. m. 2001. 285.
- 76 Uo. 286.
- 77 Uo.
- 78 Mesterházy Károly: i.m. 1993. 281.; A témáról még: Langó Péter: A Kárpát-medence 10. századi emlékanyagának kutatása, mint nemzeti régészet. Kutatástörténeti áttekintés. In: *Korall*, 24-25. (2006. június). 102-105.
- 79 Uo. A népvándorlás és a magyar honfoglalás korának egyik legjelentősebb kutatóját máig sem rehabilitálták és az akadémiai tagságának visszaállításával is adós a magyar tudomány.
- 80 Bartha Antal-Erdélyi István: Népvándorlás kori régészetünk módszertani és elméleti kérdéseiről. *Archaeologiai Értesítő*. 88. 1961. 68-76.
- 81 Borbándi Gyula: i. m. 1983. 484-486. ; Fodor István: László Gyula, a régész. In.: Balassa Iván–László Emőke: i.m 2001. 195.
- 82 Bartha Antal-Erdélyi István: i. m. 1961. 71.
- 83 Uo.
- 84 Uo.
- 85 Fodor István: i.m. 2001. 195.
- 86 Fettich Nándor: *Századok* 81, (1947), 281-287.
- 87 László Gyula: i. m. 1950. 137.
- 88 Mesterházy Károly: i m. 1993. 281.; Fodor István: i. m. 2001. 194.
- 89 László Gyula: i. m. 1944. 143.
- 90 Fettich Nándor recenziói László Gyula 1942-es és 1943-mas könyveiről: *Századok* 78, (1944.), 328-335.
- 91 Fettich Nándor: i. m. 1944. 329.
- 92 Fettich Nándor: i. m. 1947.
- 93 Fettich Nándor: Uo.
- 94 László Gyula: i. m. 1950. 137-142.
- 95 Fettich Nándor azonban a megfeszített fizikai munka mellett is rendszeresen írt tudományos dolgozatokat, amelyek szaklapokban jelentek meg.
- 96 A kutatás azóta bebizonyította, hogy ebben a kérdésben László Gyulának volt igaza.
- 97 László Gyula: i. m. 1950. 142.
- 98 Banner János: Elnöki zárzó László Gyula előadásához. *MTA Közleményei* II. 6. (1957). 487-488.
- 99 Uo.
- 100 Mesterházy Károly: i. m. 1993. 281-285.
- 101 Mesterházy Károly: i m. 1993. 280.

- 102 Fodor István: i. m. 2001. 207.
- 103 Fodor István: i. m. 2001. 207-208.
- 104 Dienes István: A honfoglaló magyarok. Bp., 1972. 11-18.
- 105 Bóna István: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. Magyar Tudomány, 1997/12. 1451-1461.
- 106 Mesterházy Károly: i. m. 1993. 271-311.
- 107 Révész László: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984-85/2. Szeged, 1991. 615-639.
- 108 Fodor István: László Gyula, a régész. In.: Balassa Iván-László Emőke: i. m. 2001. 187-208.; Fodor István: Az idő mérlegén László Gyula életműve. 1910-1998. In.: Rubicon. 2011/11. 22-26.
- 109 Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekin-téssel az előzményekre. Vázlat. In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Szerk.: Révész László-Wolf Mária. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szeged, 2013. 523-530.
- 110 Csósz Aranka (MTA BTK Régészeti Intézet, Archeogenetikai Laboratórium): A Kárpát-medencéből származó, 8-10. századi archaikus mitokondriális adatbázisok című előadása: <http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/159-archeogenetikai-kerekasztal-beszelgetes-a-magyar-ostorteneti-temacsoport-szervezeseben.html>
- 111 Szőke Béla: A honfoglalás és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Bp., 1962.
- 112 Fodor István: i. m. 2001. 208. Erről korábban: Dienes István: A IX-X. századi magyar társadalom kérdéséhez. MTA. II. Oszt. Közl. 19 (1970). 120.
- 113 Fodor István: i. m. 2001. 208.
- 114 László Gyula: Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásról. Valóság, 1970. 1. 48-64.; László Gyula: A kettős honfoglalásról. Archaeologiai Értesítő. 97. (1970.), 161-190.
- 115 Lukácsi Béla beszélgetése Bálint Csanád régésszel. Nacionalizmus és régészet. Magyar Tudomány 6. sz. 2003. 762.
- 116 Szőke Béla Miklós: Plaga Orientalis. (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban). In: Veszprémi László (szerk.): Honfoglaló őseink. Bp., 1996. 43.; Tomka Péter: Magánbeszéd az avarokról. Életünk (35), 1997. 74-75.; Szentpéteri József: Amiről a térképek mesélnek. Adalékok az avarokorszag keltezési problémaköréhez. Arrabona 44/1. 2006. 455-496.
- 117 Váczy Péter: A frank háború és az avar nép. Századok 108. 1974. 1041-1061.; Szádeczky-Kardoss Samu: Még egyszer Regino és a korabeli magyarság. Lőrinczy Gábor (szerk.): Az Alföld a 9. században. Szeged, 1993. 227-236.; Szádeczky-Kardoss Samu: W. Pohl, Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822. n. Chr. München, 1988. (recenzió). Archaeológiai Értesítő 118. 1991. 142-143.; Olajos Teréz: A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai. Szeged, 2001.; Olajos Teréz: Az avar továbbélés kérdéséről. Erdei György – Nagy Balázs (szerk.): Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Budapest, 2004. 111-118.; Szabados György: Avar pusztalokók és birodalmi nagymorvák. A 9. századi Kárpát-medence politikai és ethnikai viszonyairól. In: Kiss P. Attila-Piti Ferenc-szabados György (szerk.): Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szeged, 2012. 219-235.; M. Lezsák Gabriella: Az avarok és a magyar őstörténet. In: Kőrösi Csoma Sándor – Mi a magyar? Szerk.: Gazda József et alii. Sepsiszentgyörgy, 2014. 157-167.
- 118 Tóth Tibor: Az ősmagyarok genezisének szarmatakorai etapijáról. MTA Közleményei II. 19. (1969) 85-95.; Éry Kinga: Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6-12. századi népességeinek embertanához. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 35-85.; Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: Kovács László (szerk.): Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel. Bp., 1994. 217-224.; Éry Kinga: A honfoglalás és Árpád-kor népességének embertani vázlata. In: Kovács J. (szerk.): Magyarország történeti demográfiája. I. Bp., 1995. 127-130.; Szathmáry László: Honfoglalás kori népességünk struktúrája. In: Pálfi György – Farkas L. Gyula – Molnár Erika (szerk.): Honfoglaló magyarság – Árpád-kori magyarság. Antropológia – régészet – történelem. Szeged. 1996. 87-96.; Fóthi Erzsébet: A Veszprém megyei honfoglalók embertani vizsgálata. In: Fodor Zsuzsa (szerk.): Veszprém és környéke a honfoglalás korában. Veszprém, 1998. 68-90.; Fóthi Erzsébet: A Kárpát-medence 6-11. századi történetének embertani vonatkozásai. In: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. Szerk.: Sudár Balázs-Szentpéteri József. Bp., 2014. 155.
- 119 Csósz Aranka: A Kárpát-medencéből származó, 8-10. századi archaikus mitokondriális adatbázisok c. előadás: <http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/159-archeogenetikai-kerekasztal-beszelgetes-a-magyar-ostorteneti-temacsoport-szervezeseben.html>; Mende Balázs Gusztáv – Csósz

- Aranka: Adatok a Kárpát-medence 8-10. századi népességén végzett archeogenetikai vizsgálatok eredményeiről. In: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományőrzés. Szerk.: Sudár Balázs-Szentpéteri József. Bp., 2014. 167-168.
- 120 Engel Pál: A kettős honfoglalás. Ómagyar Kultúra, X. évfolyam. 1997. 54-63. Erről korábban: Thury József: A székelyek eredete III. 1886. 216.; Nagy Géza: Magyarország története a népvándorlás korában. A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1895. CCCLII.; Hóman Bálint: A székelyek eredete. Magyar Nyelv 17 (1921). 107. Hóman Bálint őstörténeti nézeteinek különböző értékelését ld.: Kristó Gyula: Hóman Bálint, az őstörténet és az Árpád-kor kutatója. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXIX. Szeged, 2004. 39-46.; Szabados György: Hóman Bálint, a korai magyar állam és ethnogenezis kutatója. Ujváry Gábor (szerk.): Történeti áttekintés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Bp., 2011. 19-39.
- 121 Benkő Elek: A középkori Székelyföld. Bp., 2012. 69.
- 122 Hölbling Tamás: A honfoglalás forráskritikája II. A hazai kútfők. Ad Librum, Bp., 2010. 120-145.
- 123 Bálint Csanád: Az ethnosz a kora középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai). Századok, 140. (2006), 277-346.

A NIBELUNG - ÉNEKKAR KÍSÉRLETI ELŐADÁSÁBAN

Szigfrid délutánoként a parkban iszogatót a régi szabadtéri színpaddal szembeni padon. Egy vászonszatyorból vette elő a sörös dobozait, ráérősen kortyolgatott belőlük. Nagyjából három cigaretta per doboz sebességgel keringett a világűrben a többi szilárdal, folyékonnal, és légneművel együtt a park piros padeszkáján üldögélve, ha az időjárást kedvére valónak találta. A megviselt szatyor megszólalásig hasonlított arra az alacsonyán szálló felhőre, amelyiket átsodort a szél az ipartelepek gyárkémeinyei fölött, amitől aztán az a felhő elköszönt fehérségétől, kormányozhatatlanná vált, összeesett, akár a sérült tüdő, és lezuhant egy belvízzel borított napraforgótáblába. A célnak azonban nyomorodottsága ellenére megfelelt, mérete és teherbírása semmi kívánni valót nem hagyott maga után. Két útjelző firkával tette egyedivé Szigfrid ezt az úgynevezett *hesszián* szatyrot, amelyiken valamelyik pénz- elverde logója kékllett. *Semmi nem igaz, mindent szabad.* A másik oldalon, ugyancsak filctollal odakanyarítva az ismert utcai igazságok egyike feketéllett. *A valóság olyan illúzió, amit a pia tartós megvonása idéz elő.* Valószínűleg úgy gondolta, hogy ezzel védetté nyilvánítja mindkettejüket a *Szigfrid és Szatyra Mikrokozmosz* védjegy alatt, vagy csak unatkozott, nem tudni.

Szigfridet kamaszkorom végnapjai óta ismertem, ifjú éveink legjavát együtt töltöttük. Azokhoz a napokhoz szükség is volt mindkettőnk részvételére, annyi minden történt bennük, beleértve az éjszakák legtöbbszörét is, hogy ha rajta akartuk tartani kezünket a dolgok pulzusán, akkor meg kellett kétszerezni hatékonyságunkat.

Aztán a történelem alkonyának közeledtével úgy gondoltam, hogy talán egy kamasz elvekre támaszkodó házasságkötéssel átmenetileg megállíthatom az éppen távozni készülő időt. Azt a korszakot próbáltam toldozgatni, amelyikben otthonosan is lehetett mozogni, és amelyikben otthonosan is mozogtunk, csak éppen véget ért. Gondoltam, védőhálóval megóvhatom legalább a lelkét az összezúzódástól és egyéb maradványait pedig a hulladékteleptől.

Becserkészttük Hildát, akit feleségül is vettem Szigfrid önzetlen és hathatós közreműködésével. Hiába prüszkolt kezdetben még az együttlét gondolatától is az én Hildám, annál inkább akartam a dolgot. Szigfrid pedig remek stratégia volt, és a házasságkötő teremben már úgy nézett rám megzabolázhatatlannak tartott választottam, mint egy istenre, aki épp megbocsát minden nemsokára bekövetkezőnek. Legyen az a nemsokára bekövetkező jó, legyen az rossz, vagy éppen semmilyen.

Szép kis házasságkötés volt. A tanúk – a húgom és Szigfrid – késtek, a szülők is késtek, ott álltunk a múmárvánnyal fedett asztal előtt a Családi Intézetben és tanácstalankodtunk. Mögöttünk az üres széksorok végében közepén ült közös cimboránk meglehetősen koros édesanyja, és a meghatottságtól vagy illendőségből pityergett egymagában, fejkendője sarkával itatgatva fel a könnyeit. Néha egészen hangosan sírt, mintha méreginjekciókat vizionálna egy texasi ítéletvégrehajtóban, ahol mindketten leszíjazva fekszünk leendő halottas ágyunkon, a házasság előtti szexuális életünk különös kegyetlenséggel történő lemészárlásáért elítélve. Még

csak meg sem nyugtathattam, mert már foglyul ejtett a ceremónia, nem mozdulhattam a pulpitus elől. A személyzet ugyanis ki tudta állítani a szükséges két tanút. Az anyakönyvvezető nő a keresztbevetett széles nemzetiszín szalagjával ott állt velünk szemben, előírásos, sminkkel tökéletesített mosolyával, és várta, hogy a magnetofon megszólaljon, de annak nem akaródzott megszólalni. Pedig egy finom kis Ten Years After számot vettem fel, egy libegős, kedves dallamot, tele szabadság illúzióval és a jövő minden napjára kamat nélkül meghitelezett boldogsággal. Aztán az erősítőhöz nyúlt az anyakönyvvezetőnk, megtalálta a hangerő szabályozó gombját, és már hallatszott is Alvin Lee éneke, nagyjából a dal közepének tájékáról. Ceremóniamesterünk megállította a magnetofont, visszatekerte a szalagot az elejére, ami elég sokáig tartott, miután a magnó kuplungtárcsái, ékszíjai rég letöltötték már a szolgálati idejüket. Aztán mégis felcsendültek a mi nászindulónk hangjai, a zászlóval átkötött anyakönyvvezető (a kaméliás comb modellje – erre nem volt szabad gondolnom közben, hogy megőrizsem a komolyságomat, és persze másra sem tudtam gondolni, mint erre – a kaméliás comb modellje, a kaméliás comb modellje), szóval a combos, faros anyakönyvvezető nő mindenféle olyat mondott, amit maga sem hitt el. Ez azonban nem számított különlegességnek, mert a nyilvánosságnak szánt beszédek történelmük és időszerűségük elmúltával továbbra is afféle spanyolfalként működtek. Mögöttük vette fel a tiszta alsóneműt és az alkalomhoz illő ruhát a pucér valóság, ezért nem akadt fenn ezen az eljárási módon senki. Csak a gondolkodás történelme köszönt el, a kellékek maradtak.

Néztem az anyakönyvvezető nőt, a hangja elenyészett hamarjában, és ha rajtam áll, nem csak gondolatban veszek búcsút a hűségtől azonnal, hanem valóságosan is berontok azok közé a combok közé ott helyben, és a karnyújtásnyira előttem duzzadó mellekkel lenyomatot készítek az arcom mindkét oldaláról. Tovább nem juthattam, mert az anyakönyvvezető rám nézett, és igent kellett mondanom.

Felhúztuk a karikagyűrűket, aláírtuk a nagykönyvet és mehetünk amerre akartunk. A magnetofonszalagot visszakértem, ismerősünk lassú sírdogálásba csöndesedő anyját megölegettük, aztán hivatalosan lesétáltunk az emeletről, le az utcára, süttött a délutáni nap és percekben belül megérkeztek a szülők. – A Zaporozsec megmakacsolta magát, megtelt a karburátor benzinnel, azt vártuk, hogy kiszellőzzön, utána meg a gyertyát is beköpte, drótkéfézni kellett, mosakodni, mert könyékig olajosok lettünk, képzelhetitek! – mondták. Szigfrid is előkerült a húgommal, akit szintén Hildának hívtak (mennyi mennyei véletlen!), ismeretlen csillogás mindkettejük szemében, mi a francot csináltak eddig? Némi háborgások után – miért nem vártatok meg bennünket – elindultunk a közeli vendéglő felé, ahol a rendezvénytermet kibéreltük a hozzávaló lakodalmas étkekkel, italokkal együtt. Lassan beindult minden, csak én kezdtem szorongani, mert vészesen közeledett az este.

Úgy alakult, hogy épp aznap játszották le John Lennon és a Plastic Ono Band Some Time in New York City című lemezét teljes terjedelmében a rádióban. A teljes terjedelmében spanyolfalul azt jelentette, hogy valóban elhangzik mindegyik felvétel, ugyanabban a sorrendben, ahogyan a lemezen van, és nem kommentálja műsorvezető a felvételek művészeti színvonalát és mondanivalóját, miközben szép lassan elmúlik az első szám. Miután friss kiadású és lényeges lemezeket nem lehetett kapni, maradt a rádió. Már létezett sztereó adás is, számomra semmit nem jelentve, mert mono-ban utaztam. A pénzügyi háttér miatt.

Még délelőtt beállítottam a kétsávós Teslát, meg a Sirius rádiómat a nászajándékként kölcsönkapott lakásban, hogy csak indítanom kelljen, ha elérkezik az idő. No, igen. Csakhogy ez a lakás egy másik városkában, az étteremtől tizenöt kilométernyire, és négy vasúti megállóval odébb volt. Nyolckor elbúcsúztam a kellőképpen megütköző, tiltakozó vendégkoszorútól meg Hildámtól és futva érkeztem az állomásra, pillanatokkal a vonat indulása előtt. Már másodjára hallgattam végig az egész lemezt, mire Hilda becsengetett és kezdetét vehette a házasságunk.

Aztán nem sokkal az esetet követően Szigfrid elvette a húgomat. Ennyire irányított bennünket közös vágányra rendező pályaudvarunk állomásfőnöke, asszonyaink neve is azonos kellett, hogy legyen, még ha talán véletlenül is.

Telt-múlt a jövő, a sodrást kihasználva rábíztuk magunkat az áramlatokra, hátha valami jobb világban kötünk ki annál, mint amelyik éppen omladozik és alapja lesz az elkövetkező évtizedek szellemi és ezzel minden egyéb hanyatlásának.

Jó messzire kerültünk egymástól. Szigfridet rendre megvezette a húgom, lévén jó sűrű a vére és a bugyija meg mindig túl szűk. Szigfrid rendszerint külföldön dolgozott, hogy egyre több pénzt keressen és emiatt egyre több pénzt költhessenek felesleges dolgokra addig, amíg megint nem lesz egy megveszekedett vasuk sem. Szigfrid sem tudta, hogy ennek mi értelme, de nem kereste se a kérdéseket, se a válaszokat. Mással volt elfoglalva. A húgom is. Egzotikus tahókra specializálódott, a multikulturális magánéletre tért át apránként, majd véglegesnek tekinthető életformának is ezt választotta.

Az én Hildám meg belebolondult a testépítésbe, versenyekre járt, és olyan rondán nézett ki már a végén, hogy a lakásban sem mutatkoztam vele szívesen együtt ugyanabban a helységben. Egyszerűen szégyelltem magamat a külseje miatt. Hentente tizennégy tőmondatban érintkeztünk egymással. Jó reggelt, jó éjszakát. Ezt hét alkalommal mondtuk ki az otthonunkban az utolsó fél évben hétfőtől vasárnapig. Akadtak kivételek is, de az átlag valahogyan így festett. Egy pocsék napon ráhagytam az edzőjére és leléptem. Felültem a távolsági buszra, irány Szigfrid. Akkor még együtt élt a húgommal, de már náluk is a végjáték zajlott. Másnap találtam egy kiadó lakást itt a park túlsó oldalán, aztán beköltöztem és aludtam pár napig. Ennek már vagy tíz éve.

Egy parkolóházban dolgoztam, abban a mindenki által jól ismert kalitkában ültem a kijáratnál és pénzt szedtem el az autósoktól. Úgy öt-hat évig. Aztán egyszer nálam járt az ismerősöm, és azt mondta, hogy olyan a lakásom, mint egy pakli tarot kártya. (Mindenféle színesek fedték a falakat, indiai abroszok, képek, tárgyak.) Mintha a *Megvilágosodás Angyala* pusztán örömszerzési céllal párosodna a *Kegyelem Angyalával*, pontosabban hátulról dugná asztalomra döntve a *Kegyelem Angyalát a Rejtély Angyalának szeme láttára!* Ez a szem pedig egy falba fúrt lyukon keresztül figyelne ezt a véget érni nem akaró aktust.

Ilyesmit éreztem, miközben karon fogott a felismerés, hogy felvilágosítson a részletekről.

Nem sokáig gondolkodtam, egy hét múlva már hirdettem is a Táltos Kuckót. *Horoszkóp a holnapról. Gyűrűvarázs. Nagy biztonsággal és tudományos igényvel valószínűsíthető események a jövőből. Roland szerelme. Megvalósult jövődölesek, megvalósítható holnapok. Günther, jós és elementalista.*

A biztonság kedvéért a kisebbik szobát jósának (már ahogy a népek a jósdát elképzelik) rendeztem be, mert mit lehet tudni? Hallottam, hogy léteznek a városban ilyen helyek, meg boszorkányklubok, és arra alapoztam, hogy az összes háborodottból talán jut még a táltos, jövendőmondó és elementalista Günthernek is. Milyen szép is lenne a semmiből pénzt szaporítani! Aztán a környékére se mennék a parkolóháznak, sőt! Semmiféle dologháznak nem mennék a környékére!

A Günther név csak úgy rám talált, a messziről jött idegen mindig többet mond a népeknek, mint a hazai, talán a Szigfridhez tapadó tudatalatti ismeretek miatt is választhattam, nem tudom. Az írásképe, idegensége volt a lényeg. Az elementalista (természetszellemista) meg egy hangzatos blöff, miként az összes többi. Szellemi szabadfoglalkozás, ez a hivatalos formula is rímelt az egészhez. Szinte sugallta a spiritalitást.

Az érdeklődés elképesztett. A bevétel is. Két hét után vettem egy határidő naplót, hogy ne legyen torlódás. Semmi különöset nem tettem, hagytam beszélni a kedves vendéget, mintha közben a Megvilágosodás Angyala pusztán örömszerzési céllal hátulról dugná asztalomra döntve a Kegyelem Angyalát a Rejtély Angyalának szemeláttára. Amolyan kedvcsináló gyanánt a kitárulkozáshoz.

Pár mondat után kiderült, hogy mire vágyik, mit érez megvalósíthatatlannak a kedves vendég, nekem csak némi korszerű hókuszpókusz öntettel kellett leborítanom az óhaját, mint közeljövőben bekövetkező eseményt, és ettől mindjárt át is szakadt a célszalag. Ezzel az eljárással kivétel nélkül mindenki nagyon elégedett volt, tekintélyes létszámú vendégkör alakult ki a rendszeresen visszatérő kíváncsiakból, akik jó híreket keltettek azzal, hogy amit előre megmondtam, az be is következett. Még szép, hogy bekövetkezett, csakhogy az nélkülem is megtörtént volna, de erről érthetően mélyen hallgattam. Persze közben bújtam a szakirodalmat, elolvastam, amit csak lehetett, bővítettem, alakítottam a dolgokon, aztán amikor már volt miből, megvettem a lakást is. Szóval ment az üzlet, megy azóta is, habár néhány éve áttértem a minőségi ügyekre. Kevesebb alkalom nagyon drágán. Parvenüknek és hasonszőrűeknek. Például már gyűrűvarázst sem vállalom, mert nem illik ebbe a képbe. A gyűrűvarázs az, amikor a csapra vert hordóból a feleség karikagyűrűjén fehér bort csorgatsz át, ez hatástalanítja a férj szexuális erejét lenullázó mágiát. Ezt nagyon szerették, én meg arra gondoltam, hogy mit művelhetnek a férfiak ezekkel az asszonyokkal, ha arra gyanakszanak, hogy valami rontás miatt döglenek mellettük horkolva éjszakánként. Vagy húzódoznak a nap bármely szakában, ellentétben a kezdetek időtől és helytől független ostromaival. A kicsorgott bort megittam (teszem kapszulájába zárva a rontást), aztán amikor megürült a huszonöt literes szerderfa hordó, feltöltöttem és ment tovább a dolog. Nem firtattam a clitoris felelősségét, de nem rejtettem véka alá azt sem, hogy a csábítás trükkjeinek vannak bizonyos külső jegyei és tartozékai is. Többnyire előrevetítettem annak eshetőségét is, hogy csak a sokadik gyűrűvarázs hoz majd eredményt, ha nagyon megtapadt az átok.

A butaság fagyöngye, gombája, parazitája lettem. A Hülyeség Vámosa (nem egy Vámos Rousseau), egy gyengéd sarlatán, akit tenyerükön hordanak az istenek.

Szigfrid meg olyan utat választott, amelyik ide vezette a szabadtéri színpad elé, hogy délutánonként nagyjából három cigaretta per doboz sebességgel keringjen a

világúrbán a többi szilárdval, folyékonyal, és légneművel együtt a park piros pad-deszkáján üldögélve.

Volt egy Ural motorja, de nem árulta el, hogyan és milyen áron jutott hozzá. Gyanítottam csupán, hogy köze lehet elkótyavetyélt lakásának ehhez a motormatuzsálemhez. – Oldalkocsis, akár aludhatsz is benne, ha rád esteledik –, csak ennyit mondott az egészről. Szovjet mércével mérve is – finoman szólva – masszívnak számított. A városzéli kertes övezetben tartotta egy pajtában, amelyik egy özvegyasszony telkének végében állt. – Télen-nyáron porszáraz a hely, de a biztonság kedvéért még egy sátorlappal is leterítettem. Azzal a régi terepmintás katonával, amit köpenynek is lehetett használni.

Az özvegyasszonyról csak annyit mondott, hogy a pajtahasználat fejében tavasszal felássa a kertjét, mást nem kell érte tennie. Majd amikor már jó idő lesz, feltölti benzinnel azt a motort, és bejárjuk vele Bácskát, Baranyát. Meg Zalát. Elmegyünk Répáshutára a Bükkbe. Csak kellene egy benzineskanna, hogy megtankolhassa azt a csodás Uralt. A porszáraz tankot, amin a nikkelezett tanksapkát kulccsal lehetett zárni, nyitni.

Elképzeltem kettőnket az Ural nyergében, amint Bácskát, Baranyát, Zalát bejárjuk és szétnézünk a Bükkben, mondjuk Répáshuta főutcájáról, az iskolával a hátunk mögött. Szigfrid meg elindul a Vegyesboltba a védetté nyilvánított szatyrával, balról a *Semmi nem igaz, mindent szabad*, jobbról *A valóság olyan illúzió, amit a pia tartós megvonása idéz elő* oltalmazza lépteit, ügyelve az egész *Szigfrid és Szatyra Mikrokozmosz* biztonságára. Alaposan megdolgoztattam a vizuális fantáziámat, de már a benzinvásárlásnál elakadtam.

A szatyrában folyton hordott egy kapucnit, a fillérekbe kerülő, igen tartós, és meleg NDK gyártmányú kabátokon volt ilyen még a történelem alkonyának kezdetén. Drapp műszőr belül, zöldes textilutánzat kívül, és a gallér alá patentok rögzítették. Szigfrid azt mondta, hogy ez a lecsatolt és levitézlett kapucni egy varázscuklya, és ő Albriktól lopta el egy óvatlan pillanatban évekkel ezelőtt. Alrik törpe volt, és egy Banyatanya (ez a város egy boszorkányfészek) nevezetű boltot üzemeltetett a vasútállomással átellenben lévő buszmegállóban. Máguskellékekkel, varázseszközökkel, afrodisziákum hamisítványokkal, illatos olajokkal, világító ruhákkal kereskedett többek között. A világító ruhák valahol egy németországi raktárban heverték, amíg Alrik rájuk nem talált. Tiger Morse, ez a flúgos amerikai a hatvanas években találta fel az elektromosan kivilágított női ruhákat beépített elemekkel. (*"I am living proof that speed does not kill"* azaz kb. én vagyok az élő bizonyítéka annak, hogy a *speedsebesség* nem öl. Ezt hirdette. Saját fordítás, azért ilyen. Így sem látom az értelmét, ahhoz túl messze van.) Tiger Morse állítólag mindent megvett, ami csillogott. Az első popruha-boltját *Paraphernaliának* nevezte el. Ott állt New York gyémántokat, szörméket, vagyont érő karórákat árusító boltjai között azon a nyílegyenes utcán Paraphernalia felirattal a homlokzatán a boltja, és tojta neki a bővli-fialta milliókat. Alrik ebből az elfekvő készletből szemelgetett, de úgy látszott, feleslegesen, mert egyáltalán nem lett a ruhákból kelendő portéka erre felé.

Szigfrid azt állította, hogy ha magára veszi a varázscuklyát, láthatatlanná válik, és tizenkét ember ereje költözik belé. Ezt a leépülés jeleként értékeltem.

Hetente többször is találkoztunk, leültem mellé, hoztam pár sört, szendvicseket, meg legtöbbször tökmagot. Néztük, hogyan hordják el apránként a szabadtéri színpad tégláit és más darabjait a gátlásoktól nem szenvedő ismeretlen tettesek, aztán általában közös elhatározással rátörtük az ajtót a memóriánkra. Mi lehet azokban a raktárakban ott a zárt ajtók mögött? Negyven láda lezsírozott magnószalag? Utak? Tévedések, amelyek jó döntéssé értek mostanra?

Összehasonlító és részletgazdagító gyakorlatokat tartottunk. Ezt mindenki megpróbálja, ha már kellő idő telt el ahhoz, hogy nagyjából teljesen megváltozzon minden a környezetében. Ha mondjuk pár évtizede nem járt volna azon a vidéken, ahol dicsőségének teljes fénye ragyogott rá egykoron, nem is találna el az utcákon, a boltokról, italmérésekről, emberekről nem is beszélve. Úgyhogy mindössze egybevetettük, egymáshoz mértük a változásokat, olykor minősítettük, legtöbbször a szar jelzővel. Merthogy szarul éreztük magunkat lépten-nyomon. Hiába volt meg mindenem, nem hiszem, hogy különb közérzet jutott volna nekem, mint Szigfridnek. Nosztalgiairól szó sem volt, csak összerakó játékról. És a föld nevű bolygó, meg a szabadtéri színpad közé hamarosan odakerülő egyenlőség jelről. Eltörött dallamról, makacs ismétlődésekről, amelyek csak tágultak és elleptek mindent, de nem haladtak semerre sem.

Többször megesett, hogy egy szőke (a kora után ítélve nyilván festett) nő gyalogolt végig a padunk előtti gyalogjárón, kezében vászontáskával. Ment egyenesen tempóban keresztül a parkon, a bezárt Halászkert vendéglő mellett a házak szélében kanyargó mellékútra.

Néhol elővillant, amit a teste már rejtegetett. Egy szőke lány arca és alakja derengett fel előttünk, ahogyan jobban megfigyeltük, egy lányé olyan helyszínről, ahol mindketten, azaz mindhárman megfordulhattunk. Egy szőke lány tekintete, valahonnan. Jellegzetes arcvonások, fejtartás, mozdulat. Bizonyára már többször elment előttünk, talán tízszer, lehet, hogy százszor is, mire észrevettük. A felismerésünket követő, nagyjából nyolcadik alkalom táján egyeztettünk: – Ismerős valahonnan. Olyan, mint a Peternák nője volt. A Meláké.

Melák a hosszúra nőtt szakmunkás, oldalra fésült barna hajjal, fekete szemmel, állandósult mosollyal és jó kedéllyel kiintett az egyik díszbokorból, aztán visszabújt az emlékezetünkbe.

A Kuplung zenekart igyekeztünk infúzióra kötvé életben tartani akkoriban egy ifjúsági klubban, ennek a zenekarnak volt a gitárosa a Melák. A Peternák Gyuri. Egyik kutuját Kuplungnak, a másikat Féknek hívták. Innen a név. A zenekari infúzió meg azt jelentette, hogy felszerelés nem lévén a kultúrotthonban, Videoton hangfalakból, kölcsön erősítőkkal –pár elpusztíthatatlan Regent (NDK) segítségével – kellett a próbákra és a heti klub-estekre életre kelteni a Kuplung nevezetű házi együttest. A forrasztópáka játszotta ezeken az újraélesztési kísérletekben a főszerepet. Az összes szólót, látványos akkordváltást és lúdbőröztető riffet.

Mindennek dacára a négy menetet minden héten lenyomta a Kuplung anélkül, hogy ismételte volna bármelyik számot is. Az igaz, hogy Ideges – az orgonista – a *Zsötem* (!) hangjaiból akár húsz perces parafrázisokat is ki tudott kerekíteni, de nem bánta senki, mert a színpad előtti homály ettől egyetlen sötét, ringatózó testté változott, és hát valójában a táncestek egyik célja ez volt. Eggyé válni, ahányszor csak lehetőség adódik rá. Általános nyáladzások, mondta erre Melák.

Az ő kedvenc összeborulása a *Lady Jane* volt. Hibátlanul játszotta mindig, és még a szövegét is tudta. Semmi hallás utáni hablaty, hanem egy Rolling Stones kottás könyvből az eredeti. Általában igyekezett rávenni a többieket, hogy minőségi zenét játsszanak. Ez persze számára a Stonest jelentette, egyben gitár (az a majdnem tökéletes Gibson utánezet) tudásának felső határát is. Az pedig nem is volt olyan kevés, ha jól belegondolunk. Ettől függetlenül Lufuty minden alkalommal óriási sikert ért el a *Mária volt* című számmal, amelynek hallatán Melák rendre megjegyezte, hogy hánynia kell. Lufuty csupán erre a számra állt színpadra, öltöny, selyeming, csillogó cipő, fényesen hullámos sötét haj, bűgő hang. Modell egy divatbemutatóról, aki véletlenül dalra fakad, és aztán úgy marad örökre. Egy lányfogó a város valamelyik nyugalmas TMK részlegéből. (TMK? Máris mondom: Tervszerű Megelőző Karbantartás. Egy részleg a gyár végén akkoriban. Nem tapadt késztermék az ott dolgozó néhány szakember kezéhez, ellenőriztek, helyreállítottak, normaidőket írtak felül. Állam voltak az államosításban.)

Innen volt ismerős nekünk ez a vászontáskás nő ott a park piros paddeszkáján üldögélve, ahol Szigfrid nagyjából három cigaretta per sörös doboz sebességgel keringett a világűrben a többi szilárdal, folyékonnal, és légneművel együtt, és én olykor mellészegődtem. Ez a nő volt *A Melák Nője*, amikor még nem rejtegette a teste őt a külvilág elől.

Melák váratlanul öngyilkos lett. Lúgot ivott. Nem tudni miért lett öngyilkos és miért éppen lúgot ivott, hiszen akkor már igazán lett volna miből válogatnia mindenféle más, kevésbé rettenetes megoldás közül. De ő a lúgot választotta és meghalt. Nyáron történt, csak akkor tudtuk meg, amikor előkeveredtünk az életünkből augusztus vége felé. A lányt nem láttuk többé, a Kuplung szétszéledt, és minket is elsodort valamilyen áramlat lakatlan szigetet keresni. Vagy másért. Mit akarhat az ember egy lakatlan szigettel? Benépesíteni? Mentünk, mert azt hittük, nem jó ott, ahol vagyunk.

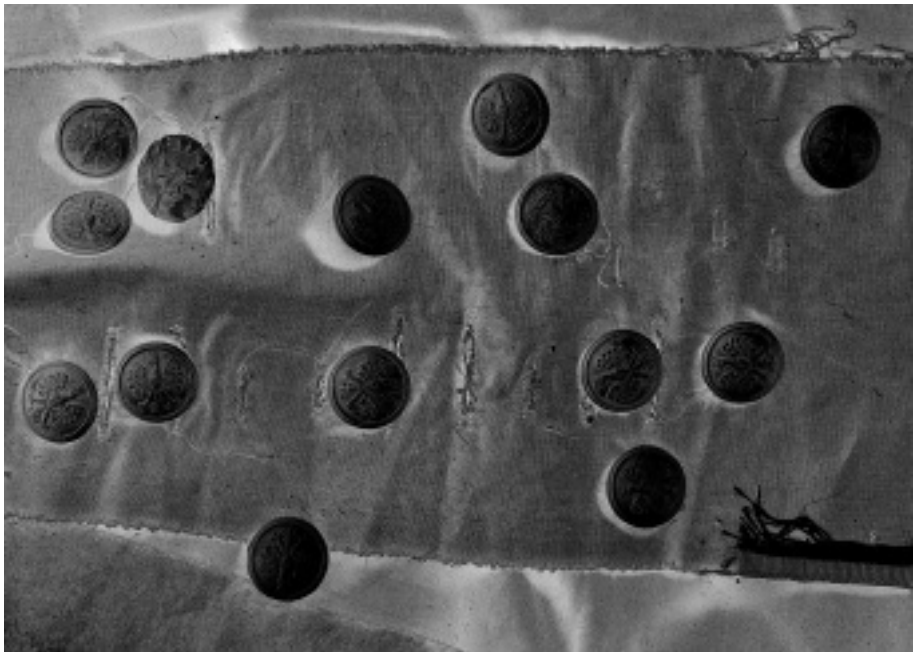
Ez akkoriban történt, amikor még nem készítettek magukból két lábon járó bombát a vallássérültek. Repülőgép eltérítés is alig akadt, épp csak az elsők történtek meg, általános megrökönyödést, felháborodást keltve. Túl az ingerküszöbön, ott ahol az emlékezet túr. Azt hittük, rosszabb már nem lehet. Paraphernalia; kirakataiban a futófénnyel átkötött Sometime in New York City.

Egyszer aztán számomra is váratlanul felálltam a padról és megszólítottam a nőt, amikor odaért. – Nem te voltál a Peternák Gyuri barátnője? A Meláké, aki gitározott.

Megállt, letette lába mellé a vászontáskát, és azt mondta:

– Mária volt – aztán felvette a vászontáskát és ment tovább arra, amerre szokott.

Megittuk a maradék sört, kiballagtunk a parkból, Szigfrid jobbra, én balra, vissza a világba. Szigfrid felvette Albrik csuklyáját, hogy ne lássam, meg egyébként is tizenkét ember erejére volt szüksége ahhoz, hogy még aznap hazajusson.

Polgár Csaba katyni emlékleple

A lepel – amit különböztessünk meg a fátyoltól, a kendőtől és a takarótól is, leginkább szemfedőre gondoljunk, melynek értelme megkönnyíti számunkra a gyászt – alapvetően arra szolgál, hogy eltakarjon valamit, ami nem a mi szemünknek való, legyen az egy kedves test az öröklét, illetve az enyészet kapujában, vagy legyen valami fényességes jelenés, amelynek képtelenek volnánk a látványát elviselni.

Am eltelik valamennyi idő, s a lepelről, mely hajdanán eltakarta ezt a nem ember szemének való látványt, kiderül, hogy egyetlen megmaradt emlékhordozója valaminek, ami közben egyre fontosabbá lett számunkra. Mert mondjuk ő őrzi, ez lepel, ha elmosódva is, a Megváltó arcának egyetlen hiteles lenyomatát, vagy az utolsó üzenetét valaminek, esetleg egy történés mikéntjét, oly módon, mint valami esztétikumba transzponált fekete doboz. A fekete dobozok pedig sokszor évtizedeket várnak a tenger mélyén vagy egy őserdő mangrovés mocsarában vagy sötét üzletekben utazó kereskedők hagyatékában, mígnem elérkezik az igazság órája.

Idáig érve, vagyis ahhoz a ponthoz, hogy a leplek megőrizhetik régvolt történések mikéntjének rejtélyeit, álljunk meg egy pillanatra!

A büntettre, amely Katynban történt, évtizedekig a feledés fátylát, az elhallgatás sötét szőnyegét, a hazugság színes takaróját szerették volna ráborítani a tettesek, a cinkosok és mindezek utódai. Az eseményeket így démonok szállták meg, a temetlen holtak fel-felbukkanó, a színen átlopakodó árnyékaról pedig nem volt lehetőség nem tudomást venni, nem volt lehetséges az elmaradt szembesítés impertívuszt továbbra is figyelmen kívül hagyni s az egésztest mindenestől egy nagy takaró alá rejtetni.

Most egy magyar textilművész egy olyan leplet készített, amely nem a leplezést, hanem leleplezést szolgálja, a tragédia hipnotikus erejű felmutatásának sokkját ötvözve a megrendülés, a gyász és a kegyelet katartikus zárlataival.

Két pillérrel van tehát dolgunk.

Egyrészt a bűn, az egykori gaztett felmutatásával, másrészt a trauma feloldásával azáltal – és ez a mű másik tartalmi pillére – hogy a művésznek sikerült az ellopott végtisztesség helyén keletkezett erkölcsi és pszichológiai ürbe egy esztétikailag remekbe formált emlékművet állítani. Az egyik objektív, tényfeltáró és érvényessége történelmi: ilyen értelemben általános. A másik komponens elem személyes, szubjektív, művészi és egyszери.

Ez Polgár Csaba misztériumjátékok sejtelmesen sűrű világát idéző és szublimáló remekművének szerkezete, egyszerűbben: titka. Amelynek polifóniáját monumentalitásnak és az érzékeny érintéssel való tárgyhoz közelítésnek, a rejtély felfejtésének és kimondásának, az elhallgatással szembeállított szembenézésnek és kibeszélésnek a drámai üzenetegyüttese határozza meg. Ez a balladisztikusan tömör, kísérteties mű olyan térben keletkezett, amely Csontváry cédrusaival és kőkori imádságok misztikumával és szakralitásával határos.

Ha nem lepel volna, bizonyára hatalmas orgona volna, amelyen az áldozatok emlékére komponált fuga szólal meg.

Ezek közt az áldozatok közt ott volt, illetve ott van a bámulatos sorsú Korompay Ede is, akinek életéről, meg a családjáéről érthetetlen módon még nem készült film – de Polgár Csaba katyni leple mögött az ő alakja és emléke is felsejlik. Mivelhogy, összegezve: magyarok és lengyelek egymás iránti testvéri érzületének, egymással rokon történelmi sorstudatuknak közös szimbolikus értéke ez mű.

Persze, várjuk meg ezzel a lengyelek véleményét is, de miért különbözne az a mienktől egy olyan műalkotással kapcsolatban, amely előtt aligha lehetséges főhajtás nélkül továbbmenni.

